

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

M. Sokolová – A. Jarošová, Kvantitatívne alternácie v lexémach so sufixmi -ár, -áreň ■ M. Sokolová – A. Jarošová, Optimalizácia gramatickej charakteristiky substantív v Slovníku súčasného slovenského jazyka

DISKUSIE A ROZHĽADY

M. Majtán, Ako vznikala súčasná podoba Historického slovníka slovenského jazyka

SPRÁVY A RECENZIE

Inšpiratívne sociolingvistické etudy. Slavomír Ondrejovič: Jazyk, veda o jazyku, societa. Sociolingvistické etudy. J. Findra ■ *Kapitoly z dejín české jazykovedné bohemistiky*. P. Žigo ■ Sympóziu venované 100. výročiu narodenia Ľudovíta Nováka. S. Ondrejovič ■ Etymologické symposium Brno 2008. Ľ. Králik

KRONIKA

Životné jubileum Františka Kočiša. E. Krasnovská, J. Hladký ■ Súpis prác doc. Františka Kočiša za roky 1988 – 2007. L. Dvonč, J. Behýlová

ROZLIČNOSTI

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka

orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR
Slavomír Ondrejovič

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Jana Wachtarczyková

REDAKČNÁ RADA
Ján Bosák, Klára Buzássyová, Juraj Dolník, Mi-
roslav Dudok, Ján Findra, Jana Wachtarczyková,
Lubomír Kralčík, Milan Majtán, Jozef Mlacek,
Slavomír Ondrejovič, Matej Považaj, Ján Sabol,
Daniela Slančová, Pavol Žigo

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- Miloslava Sokolová – Alexandra Jarošová, Kvan-
titatívne alternácie v lexémach so sufixmi *-ár*, *-áreň* 193
Miloslava Sokolová – Alexandra Jarošová, Opti-
malizácia gramatickej charakteristiky substantív
v Slovníku súčasného slovenského jazyka 212

DISKUSIE A ROZHLADY

- Milan Majtán, Ako vznikala súčasná podoba Historického
slovníka slovenského jazyka 221

SPRÁVY A RECENZIE

- Inšpiratívne sociolingvistické etudy. Slavomír Ondrejovič:
Jazyk, veda o jazyku, societa. Sociolingvistické etudy.
Ján Findra 226
Kapitoly z dejín české jazykovedné bohemistiky. Pavol
Žigo 230
Sympózium venované 100. výročiu narodenia Ľudovíta
Nováka. Slavomír Ondrejovič 237
Etymologické symposion Brno 2008. Ľubor Králik 238

KRONIKA

- Životné jubileum Františka Kočiša. Elena Krasnovská,
Juraj Hladký 243
Súpis prác doc. Františka Kočiša za roky 1988 – 2007.
Ladislav Dvonč, Júlia Behýlová 245

ROZLIČNOSTI

- Skloňovanie priezvisk typu Burleigh. Martin Ološtiak 255

INFORMÁCIE AUTOROM

Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači – textový editor Word pod operačným systémom Windows, najlepšie vo formáte .rtf. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

1. V celom texte používať jednotné riadkovanie 2.
2. V texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (napr. s. 312 a pod.).
3. Slová na konci riadka nerozdeľovať a tvrdý koniec riadka používať iba na konci odsekov. Odseky začínať so zarážkou.
4. Pri rozlišovaní typov písma pridržať sa naďalej úzu časopisu, používať *kurzív*, **bold**, ^{horný}/_{dolný} index. Nič nepodčiarkovať, neriediť, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.
5. Rozlišovať dlhú čiarku (pomlčku), napr. G. Altmann – V. Krupa, a krátku čiarku (spojovník), napr. T. Slama-Cazacu; vedecko-metodologický a pod.
6. Poznámky pod čiaru v texte označiť horným indexom (napr. vzniká tým synergetický efekt,¹ ktorý...), poznámky uviesť na konci príspevku v tvare horný index, medzera, obsah poznámky (napr. ¹ Synergia znamená spolupôsobenie...).
7. Grafy a schémy pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu (podľa požadovanej veľkosti).
8. Príspevky prosíme posilať elektronickou poštou ako prílohu paralelne na adresy wachtarczyk@gmail.com a slavoo@juls.savba.sk. Po prijatí príspevku autorov vyzvu mieme o možnostiach publikovania.
9. Literatúru uvádzať takto:
 - a) knižná publikácia:

FURDÍK, Juraj: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993. 199 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 2. vyd. Bratislava: Veda 2000. 998 s.
 - b) štúdia v zborníku:

DOLNÍK, Juraj: Spisovná slovenčina a čeština. In: Studia Academica Slovaca. 28. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1999, s. 39 – 52.
 - c) článok v časopise:

HORECKÝ, Ján: Sémantické a derivačné pole slovies ísť a chodiť. In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 4, s. 202 – 208.

Prosíme autorov, aby s príspevkami posielali aj údaje potrebné na vyplatenie honorára: rodné číslo, adresu trvalého bydliska a číslo bankového účtu.

Súčasťou každej štúdie Slovenskej reči je záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulu). Abstrakt by mal mať približne 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedeckovýskumnej oblasti.

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 73, 2008. Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26. Hlavný redaktor: Slavomír Ondrejovič. Výkonná redaktorka: Jana Wachtarczyková. Technický redaktor: Vladimír Radik.

Vychádza šesť ráz za rok. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. E-mail: sap@sappress.sk, www.sappress.sk.

Registračné číslo 7089.

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia.

Telephone: +421-2-63839472, fax: +421-2-63839485, e-mail: info@slovart-gtg.sk.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2008

V tomto čísle časopisu predstavujeme príspevky, ktoré sú výsledkom pracovných stretnutí lexikografov a morfológov v rámci projektov VEGA 2/0007/08 *Slovník súčasného slovenského jazyka* (vedúca A. Jarošová, CSc.) a VEGA 1/0625/08 *Verbálny aspekt a modálne verbá v slovenčine* (vedúca doc. PhDr. M. Sokolová, CSc.). Pracovné stretnutia sa konali v Prešove (11. – 14. 3. 2008) a v Bratislave (20. – 26. 5. 2008) a na diskusiách sa okrem riešiteľov projektov zúčastnili aj ďalší lingvisti, ktorých nastolená problematika zaujala.

Redakcia

Miloslava Sokolová – Alexandra Jarošová

KVANTITATÍVNE ALTERNÁCIE V LEXÉMACH SO SUFIXMI *-ár, -áreň*

SOKOLOVÁ, M. – JAROŠOVÁ, A.: The quantitative lexemes with suffixes with *-ár, -áreň*. Slovenská reč, 73, No. 4, pp. 193 – 219. (Bratislava)

Our paper aims to contribute to clarify factors influencing the behaviour of the respective class of suffixes, so that the conclusions could be utilised in compiling the Dictionary of the Contemporary Slovak Language. A large number of examples have been analysed, in effort to eliminate potential errors, and to prepare a base for evaluation of findings based on corpus and Internet evidence.

Cieľom štúdie je posúdenie doterajšieho uvádzania lexém so sufixmi *-ár, -iar, -ar; -áreň, -iareň, -areň*, o ktorých existuje množstvo literatúry najmä po posledných kodifikačných úpravách (napr. Dvonč, 1997a, 1997b, 1998, 2000; Ďurovič, 2005, 2006; Kačala, 1995, 1998, 1999, 2005; Horecký, 1993, 2002; Kralčák, 2007; Považaj, 1997, 2005; Sabol, 2005; Sokolová, 1992, 2007). Aby sme eliminovali nebezpečenstvo očarenia „jedným príkladom“ (Páleš, 1993), vychádzame v štúdiu zo širokého materiálu, ktorý autorky získali na spoločnom pracovnom stretnutí s názvom *Optimalizácia gramatického aparátu v lexikografickej praxi* v rámci projektov VEGA 1/0625/08, 1/3708/06 a 2/0007/08 (Prešov 11. 3. – 14. 3. 2008 a Bratislava 20. 5. – 30. 5.

2008)¹. Touto štúdiou chceme prispieť k objasneniu faktorov pôsobiacich pri danom type sufixov, aby sa jej závery mohli využívať predovšetkým pri kompletnom spracovaní v *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (2006; ďalej SSSJ). Preto sme sa snažili kompletizovať všetky relevantné lexémy podľa existujúcich slovníkov – *Slovníka slovenského jazyka* (1959 – 1968; ďalej SSJ) a *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (2003; ďalej KSSJ), štúdií k problematike, predovšetkým zo štúdií M. Považaja, dokladov zo *Slovenského národného korpusu* (ďalej SNK) a z internetu.

Podoby sufixov hlavne v záujme prehľadnosti a jednoduchšieho vnímania uvádzame podľa kodifikácie *Pravidiel slovenského pravopisu* 1991, 1998 (ďalej PSP) bez ohľadu na jazykovú prax a naše názory na túto kodifikáciu. Je to preto, lebo ju vzhľadom na pätnásťročné pôsobenie ignorovať nemožno, ale aj preto, že táto kodifikácia je momentálne jediná kompletná, keďže SSSJ má materiál len pri písmenách *a – g* a nemá status kodifikačnej príručky².

Striedanie dlhých a krátkych slabík *V – V' – V* je relevantnou typologickou vlastnosťou slovenčiny (Dvonč, 1955).

V mene zachovávaní striedania dlhých a krátkych slabík fungujú takéto mechanizmy:

1. kvantitatívna inverzná alternácia (A): v radixe a sufixe (*užší, kratší, slimáci, vtačí, kamzíči, pavúci, čítareň*³; porov. aj situáciu v nárečiach *mlekáreň*, Ferenčíková, 2005:

$$V'/V \quad \Leftrightarrow \quad V' \quad \quad V$$

2. kvantitatívna neutralizácia, resp. rytmický zákon (N): v sufixe a koncovke (*právnik, miesta, krásny, hlása, hlási*; porov. aj situáciu v úze *vtáci, kamzíči, pavúci*, Mislovičová, 2005):

$$V \quad \quad V' \quad \Rightarrow \quad V'/V$$

3. sekundárne aj infixy pri jadrových, predovšetkým modifikačných morfémach (*priamejší, známejší, chválenkár*). Infixy a interfixy primárne odstraňujú netypické kombinácie konsonantov (*cudzejší, belasejší, ostrejší*, argumentáciu k infixom pozri Sokolová, 2006, s. 210 – 211), ale tým, že infix *-ej-* je krátky, odstraňuje zároveň dve dlhé slabiky po sebe, keďže koncovky pri komparatíve sú tiež rezistentné voči kráteniu (*priamejší, známejší, múdrejší, rýchlejší*). Tento spôsob odstránenia dlhých

¹ Okrem autoriek sa hlavne pri kompletizácii materiálu na riešení daného problému zúčastnili aj lexicografky Ľubica Balážová a Jana Hašanová.

² Pozri stránku Ministerstva kultúry Slovenskej republiky <http://www.culture.gov.sk/umenie/ttny-jazyk/kodifikan-prruky>

³ L. Dvonč (1997b), nadväzujúc na svoje staršie práce (k nim polemicky Kačala, 1995), vyjadruje presvedčenie, že skracovanie v základe slov pred dlhými príponami nie je výsledkom tendencie spisovnej slovenčiny vyhnúť sa dvom dĺžkam za sebou, pretože tento jav nastáva aj pred krátkymi príponami (*rúbať – rubáč, čítať – čitateľ*).

slabík po sebe, ktorý sa realizuje v komparatíve (*priamejší, známejší* popri alternácii *užší, nižší, kratší, belší*), sa vyskytuje pred sufixom *-ár* zriedkavo: *chválenkár, súkenár* (porov. *vlákno – vlák-n-ar, súkno – súk-e:n-ár*), *údenár*.

Pre ďalšie uvažovanie je dôležité aj to, že existujú aj **morfémy rezistentné voči kráteniu** (často jednoslabičné radixy, sufixy aj koncovky, porov. aj Ďurovič 2006). Rezistentné sú gramatické a derivačné morfémy hlavne s i-ovými diftongmi⁴ a vo káľom *i* (*prútie, chvália, zmúdríe; vtáči*). Aj väčšinu výnimiek z rytmického krátenia, ktoré sa uvádzajú v kodifikačných príručkách, tvoria radixy (*viackrát*), koncovky a afixy s diftongmi. Výnimky sa týkajú týchto typov: a) **sufixy** (*-iar, -ár⁵, -álny, -ácia⁶, -ier*); formant *-í* (v druhových adjektívach *vtáči – vtáčia – vtáchie* a neurčitých zámenách adjektívnych *niečí – niečieho, bársči – bársčia; bohvieči – bohviečia, ktovieči – ktoviečia*); morféma *-iev*, napr. *blúdiavať, trápíavať*; b) **radixy** (koreňový diftong po dlhej predponovej dlhej slabike: *súčiasťka, zámienka, námietka*, dva radixy: *tisíckrát, viacmiestny*; c) **gramatické koncovky** (Gpl *-í* v podstatných menách ženského rodu typu *dieľňa a elektrárň*; celá paradigma lexém typu *lístie, prútie, skálie⁷* v rámci vzoru „vysvedčenie“; 3.os. pl. *-ia*, porov. *chvália*, ale *skáču*). Menej sa upozorňuje na to, že vždy dlhá, teda voči neutralizácii rezistentná, je aj koncovka v komparatíve a superlatíve *-ší* (*biely: belší – belšia – belšie*).

Okrem toho treba pri skúmaní alternácií v lexémach so sufixmi *-ár/-iar, -áreň/-iareň* rátať aj so silnými faktormi, ktoré ovplyvňujú ich realizáciu (brzdia ju či posilňujú). **Sémantický faktor** sa realizuje ako rozhodujúci tam, kde by hrozila strata súvislosti medzi motivantom a motivátom (nejednoznačnosť základných sém *múčiar* a *mučiareň*, *lúkar* a *lukár*, *párkar* a *parkár*), porov. Ľ. Kralčák (2007). **Derivačný faktor** (nezhoda medzi morfematickou a sylabickou štruktúrou jednotky) napríklad bráni alternácii, ak má motivant formu so sufixmi *-ka, -ok*, porov. Ľ. Kralčák (2007), ku ktorým možno pričleniť aj ďalšie sufixy *-ek⁸, -ik*, napr. *balónik ← balónkar, motýlik ← motýľkar, prútik ← prútkar* (v úze; v KSSJ len *prútikár*), *-n* (*vlákno ← vláknar*), *-m* (porov. *písať ← písmo ← písmar*, ale v SSJ len *pismár*, v úze *písmar*). Kodifikácia tieto morfémy, ktoré bránia alternácii, neberie vždy do úvahy, porov. aj *džbankár* v SSJ aj v KSSJ, hoci v úze prevažuje podoba *džbankár/*

⁴ Diftongy sú dlhé nositele slabičnosti – spôsobujú neutralizáciu kvantity, ale samy sa zvyčajne nemenia (resp. ich alternácie by boli také výrazné, že sa nerealizujú, Sokolová, 2007), porov. fakt, že väčšinu výnimiek z neutralizácie kvantity tvoria koncovky a sufixy s diftongmi.

⁵ Podľa kodifikácie z roku 1991 podlieha neutralizácii kvantity.

⁶ Ľ. Dvonč hodnotí aj *-álny, -ácia* ako rezistentné sufixy (Dvonč, 2000).

⁷ Pozoruhodný postreh o tom, že väčšiu mieru rezistentnosti voči kráteniu prejavovali práve kontrakčné koncovky, uvádza Jiří Marvan (1999; s. 54, 58).

⁸ K uvedeným sufixom možno priradiť aj *-ek* v type *psiček – psičkar*, ak sa deminutívum interpretuje ako sekundárne, *pes – ps-ik – ps-íček – ps-íček-k-ar*. V zásade ide o potvrdenie definície alternácií (Sokolová, 2000), že ide o vplyv morfémy na predchádzajúcu morfému, v uvedených typoch nemôže morféma *-ár* spôsobovať alternáciu v morféme, ak je medzi ňou iná morféma.

*džbánkár*⁹. V staršej kartotéke Jazykovedného ústavu L. Štúra, ktorá slúžila ako materiálová základňa pre SSJ, je 6 dokladov na podobu *džbánkár*, 9 dokladov na derivát *džbánkársky* a po 2 dokladoch na podoby *džbankár* a *džbankársky* (z týchto 4 dokladov sú 3 z jedného zdroja). V nedokončenom *Slovníku spisovného jazyka slovenského* (Jánošík – Jóna, 1946) sa na s. 532 uvádza systémovo náležitá podoba *džbánkár*. Túto podobu uvádza aj *Historický slovník slovenského jazyka I* (1991). Všetky uvádzané príklady, pri ktorých sa nerealizujú alternácie, možno zhrnúť do jedného konštatovania, potvrdzujúceho definíciu alternácií ako zmien, ktoré vyvoláva nasledujúca morféma (Sokolová, 2000). V uvedených typoch nemôže morféma *-ár* spôsobovať alternáciu v morféme s dlhým nositeľom slabičnosti, lebo je medzi ňou a sufixom *ÁR* iná morféma (*-k-*, resp. *-čk-*, *-m-*, *-n-*), porov. morfematickú štruktúru: *bé* ← *bé-čk-a* ← *bé-čk-ÁR*, *san-e* ← *sán-k-y* ← *sán-k-ÁR*, *vlák-n-o* ← *vlák-n-ÁR*. Podľa rozličnej morfematickej a derivačnej interpretácie (rozdiel medzi primárnym deminutívom a sekundárnym deminutívom) dostaneme aj rozličný výsledok pri forme derivátov s *-ár*, napr. ak je motivantom sekundárne deminutívum *psiček* (utvorené od *psík*), alternácia neprebehne: *pes* ← *ps-ík* ← *ps-ič-ek* ← *ps-ič-k-ÁR*. Ak je motivantom primárne deminutívum *psiček* (utvorené od *pes*), alternácia je možná: *pes* ← *ps-iček* ← *ps-ičk-ÁR*. Preto sú pri tomto type možné varianty *-ičkar/-ičkár*, porov. prehľad ich výskytu na internete, získaný pomocou vyhľadávača Google (v zátvorkách uvádzame počet dokladov na daný variant vo všetkých gramatických tvaroch a po očistení údajov o opakujúce sa webové stránky): *čajičkar/čajičkár/čajičkár* (38/29/8), *baličkareň/baličkáreň/baličkáreň* (3/2/2), *koníčkar/koníčkár/koničkár* (52/35/59), *psičkar/psičkár/psičkár* (373/161/154), *vozičkar/vozičkár/vozičkár* (431/444/357; výskyt týchto variantov v SNK je 32/84/42). Ak ide o jednostupňové deminutívum (*aut-ič:k-o* ← *autičkár*, *slov-ič:k-o* ← *slovičkár*), tak variant bez alternácie sa javí ako nesystémový, ale v úze sa podoby *autičkar/autičkár* a *slovičkar* vyskytujú¹⁰; v prípade demotivovanej lexémy *puntičkár* variant nevzniká. Podľa rozličnej morfematickej a derivačnej interpretácie môžeme však dostať aj rovnaký výsledok: *gomb-iček* ← *gombičk-ÁR* + A, *gombička* ← *gombičk-ÁR* – A; *múr* ← *mur-ÁR* + A, *murovať* ← *mur-ÁR* – A. Alternácie teda na rozdiel od neutralizácií nesúvisia primárne so sylabickosťou, ale s morfematickou štruktúrou motivátov, hoci vo väčšine prípadov sa sylabická a morfematická štruktúra zhodujú.

Nezvyčajným (doteraz nespomínaným) prípadom inverznej kvantitatívnej alternácie (Sokolová, 2000) je krátenie *í*, *ú*, *é*, *ó* v cudzích slovách, a to dve slabiky, resp. jednu slabiku pred sufixom *-ár*:

⁹ Frekvenčný pomer týchto troch podôb na internete je *džbankár* (29)/*džbánkár* (41)/*džbánkár* (19) a v SNK *džbankár* (8)/*džbánkár* (3)/*džbánkár* (3).

¹⁰ Porov. frekvenčný pomer jestvujúcich podôb na internete (vo všetkých tvaroch a po očistení od opakujúcich sa webových stránok): *autičkár* (247)/*autičkar* (140)/*autičkár* (101); *slovičkár* (3)/*slovičkar* (11)/*slovičkár* (2). Variantnosť zrejme spôsobuje fakt, že infigovaná submorfa vo formante *-ič:k-* vplyva na vnímanie lexém typu *autičko* ako druhostupňových deminutív.

vízi/vízi
V'/V

onár
ÁR

V

Porov. *vízi-a* ← *vizi-onár*, *milíci-a* ← *milíci-onár*, *re-vol-úci-a* ← *re-vol-uci-onár*, *légi-a* ← *legi-onár*, *ceremóni-a* ← *ceremoni-ár*, porov. aj tvorenie *téma* ← *tematický*, *schéma* ← *schematický*, *pátos* ← *patetický*, *rádus* ← *radiálny*, *Ázia* ← *Aziat*. Aj tu ide o potvrdenie toho, že pri alternáciách ide o vplyv morfémy na predchádzajúcu morfému, nie o vplyv slabiky na slabiku (*divizionár*, *familiár*, *peticionár*, *supermilicionár*). V uvedených typoch môže morféma *-ár*, resp. jej infigovaný variant *-on:ár* spôsobovať alternáciu v predchádzajúcej morféme, hoci je medzi nimi ďalšia slabika patriaca k jednej z morfém (reziduálny segment *i*, resp. infix *on*): *ceremóni-a* ← *ceremoni-ár*, *kon-zíli-um* ← *kon-zili-ár*, ba dokonca až dve slabiky (*kon-fúz:i-a* ← *kon-fúz:i-on:ár*, *opoz-íc:i-a* ← *opoz-íc:i-on:ár*, *e-vol-úci-a* ← *e-vol-uci-onár*), porov. segmentáciu v *Morfematickom slovníku slovenčiny* (Sokolová et al., 1999). Opakom sú trunkované typy (Ivanová, 2004): *ošípaná* ← *ošípáreň* (tu sa nezachoval celý odvodzovací základ), *agónia* ← *agonár*, *karoséria* ← *karosár*, porov. Považaj, 1997.

Fonologický faktor (monosylabickosť odvodzovacieho základu) sa realizuje pri jednoslabičných motivantoch (*gýč* ← *gýčiar*, *hríb* ← *hríbar*, ale *cín* ← *cinár*), ale hlavne pri rozdieloch medzi krátkymi a dlhými sonantami pri *i*-ovom a *a*-ovom timbre, porov. Sabol (2005). V monografii *Nový deklinačný systém slovenských substantív* (Sokolová, 2007) autorka rozšírila svoju klasifikáciu alternácií z roku 2000 (Sokolová, 2000) o nový aspekt, keď kvantitatívne vokalicke zmeny bez diftongov (medzi *i*, *u*, *o*, *e*, *a* *r*, *l*, *a*, *í*, *ú*, *ó*, *é*, *á*, *í*, *í*), ktoré sa realizujú bez výraznejších obmedzení, hodnotí ako **nevýrazné**, kým kvantitatívne vokalicke alternácie s diftongmi (*elie*, *a/ia*, *o/ô*, resp. *ie/e*, *ia/a*, *ô/o*) ako **výrazné**, preto menej využívané, porov. aj Dvonč, 1984. Obmedzenia sa týkajú hlavne diftongu *iu*, porov. tvary *žiab*, ale *žúp*. Tak ako alternácie aj neutralizácie možno rozlišovať ako nevýrazné (dlhý/krátky vokál) a výrazné (diftong/krátky vokál). Hoci vo flexii sú napríklad neutralizácie kvantity, resp. kvantitatívne alternácie pri diftongoch možné (*rýdza* oproti *cudzia*, *hrádzach* oproti *medziach*, *sviežu* oproti *božiu*, *vynikajúce* oproti *trecie*, porov. aj *niešť* – *nesie*, *priasť* – *pradie*), predsa ich jazyk nevyužíva tak často ako pri dlhých vokáloch (porov. iné zastúpenie podvzorov *krásny* a *rýdzi*; *miesto* a *líce*). Platí to aj v sufixoch typu *-ár*, *-iar*, pretože zmena *ia* na *a* patrí k takým výrazným zmenám, že sa jej slovenčina vyhýba (*chvália*).

a) Suffixy s diftongom *ia* sú voči kráteniu vždy rezistentné (*gýčiar*, *múčiar*, *bieliareň*) a jediná možnosť redukcie dvoch dlhých slabík po sebe je v týchto prípadoch kvantitatívna alternácia dlhých vokálov (podľa typu *kaviareň*, *sadziareň*). Pri sufixoch *-ár*, *-áreň* to podľa kodifikácie z roku 1991 na základe poznatkov z redakčnej praxe (výskyt podôb s krátkym *-ar*, *-areň*) neplatí, hoci rezistentnosť voči kráteniu by sa mala týkať aj *-ár*, *-áreň* ako sufixov komplementárne súvzťažných s *-iar*, *-ia-*

reň, ale idúcich po tvrdých konsonantoch. Na rozdiel od foriem s diftongom *ia*, krátenie *á* na *a* je možné, porov. analógiu s typom *-áv-/-iav-*: *podkúšať* ← *podkušiavať*, ale *získať* ← *získavať*. Hoci je v parole *-av-*, v systéme je **ÁV**, pôsobiace ako reťazová neutralizácia kvantity (Đurovič 1973; Sabol 1989, 2005) na krátenie nasledujúcej tematickej morfy (*získava*, *čítava*, *lietava*, *zmiešava*):

$$\begin{array}{ccc} \mathbf{V'} & \mathbf{ÁV} & \Rightarrow \mathbf{V'/V} \\ \text{získ} & \mathbf{av} & a \end{array}$$

Takú istú reťazovú neutralizáciu kvantity predpokladáme po kodifikácii v r. 1991 pri participiách (*pišuci*, *skáčuci*, *viažuci*):

$$\begin{array}{ccc} \mathbf{V'} & \mathbf{ÚC} & \Rightarrow \mathbf{V'/V} \\ \text{piš} & \mathbf{uc} & i \end{array}$$

Reťazovú neutralizáciu kvantity predpokladáme po kodifikácii v r. 1991 aj pri sufikoch **ÁR**, **ÁREŇ** a jazyková prax náš predpoklad potvrdzuje; porov. 183 (neopakujúcich sa) výskytov tvaru *prevádzkarňach* popri 161 výskytoch tvaru *prevádzkarniach* zistených na internete pomocou vyhľadávača Google:

$$\begin{array}{ccc} \mathbf{V'} & \mathbf{ÁRŇ} & \Rightarrow \mathbf{V'/V} \\ \text{prevádzk} & \mathbf{arň} & \text{ach} \end{array}$$

b) Rozdielom je to, či v predchádzajúcej slabike je dlhý vokál alebo diftong, pretože dlhé vokály alternujú v radixoch a sufikoch pred *-ár* s krátkymi vokálmi bežne (*vinár*, *pisár*, *dušikáreň*), kým diftongy zvyčajne nealternujú (*zemiakareň*, *bieliareň*, *mliekar*, *viazareň*, *dozrievareň*, *viechar*). Príklady na alternáciu diftongov sú zo staršej slovnej zásoby z obdobia, keď tento mechanizmus pôsobil bežne (*hvezdár*, *bedár*, *lekár*, *pekár*, *pradiar*, *drotár*, porov. novšie *bieliareň*, ale *beľší*), najčastejšie sa však tieto alternácie vyskytujú už v paradigme motivantov (pôvodne ako o/ô: *nôž/noža* – *nožiar*; *stôl/stola* – *stolár*, *vôl/vola* – *voliar*, *priasť/pradie* – *pradiar*).

c) Z platnosti bodov a), b) vyplýva, že nikdy sa nedá krátiť typ, ak je diftong v sufixe aj v predchádzajúcej slabike: *triediareň*, *bieliareň*, *sietiar*, *liahniar*.

d) Možná je alternácia *i/i*, *ó/o*, *é/e*, *ú/u*, *á/a* v predchádzajúcej slabike pred sufikom *ár/iar* (*košíkár*, *betonáreň*, *dietár*, *udiareň*, *učtáreň*, *vladár*, *plaváreň*), ale po kodifikácii z roku 1991 aj skrátenie *á/a* v sufixe *-ár*. Je to vtedy, keď niektorý z faktorov, napr. slovotvorná štruktúra motivanta bráni alternáciám predchádzajúcej slabiky, porov. *žalúdkar*, *béčkar*, *bájkar*.

Realizácia či nerealizácia kvantitatívnych alternácií súvisí aj s kvalitou vokalic-kých hlások (i-ový či a-ový timbre), porov. zistenia J. Sabola o poradí hlások *í, ú, ô, ó, ie, é, ia, á* (Sabol, 2005, s. 18 – 19). V skúmaných typoch derivátov sa buď alternácie (+A –N) realizujú, buď sa alternácie nerealizujú (–A ±N), resp. pomer medzi realizovaním a nerealizovaním alternácií je v prospech ich realizovania (+A > –A), v pro-

spech ich nerealizovania (+A < -A) alebo je vyrovnaný (+A = -A). Poradie na základe zastúpenia kvantitatívnych alternácií zhruba kopíruje poradie hlások u J. Sabola (tamže). Najčastejšie sú zastúpené alternácie hlások s najmenším rozdielom medzi krátkym a dlhým ekvivalentom (i-ový timbre má pomer lexém bez derivátov medzi +A: -A 74:11), a opačne (a-ový timbre má pomer medzi +A: -A 14:28 pri á, 1:19 pri ia).

Podobne ako sú v komplementárnej distribúcii gramatické koncovky (ženách – uliciach, pekná – cudzia), sú v takomto vzťahu aj sufixy -ár a -iar, resp. -áreň a -iareň. V rovine systému ide o jeden sufix ÁR, resp. ÁREŇ. Suffixy s diftongom sa používajú po mäkkých konsonantoch (koniar, nožiar, fajčiareň, lyžiareň, kačičiareň, tančiareň), sufixy s á sa používajú po nemäkkých konsonantoch (cináreň, ošipáreň, doktrinár, turbinár). Synchronnými výnimkami z tohto pravidla sú typy so zakončením tvarotvorného základu na pôvodne mäkké konsonanty z, s, b, v, porov. deverbatíva od slovies s tematickou submorfou -i:t', napr. mraziar, mraziareň, raziareň, brusiar, brusiareň, kvasiar, kvasiareň, farbiar, drviareň, taviareň; motivujúce verbá s tematickou submorfou -a:t' tvoria typy s -ár, napr. pisár, tesár, viazareň. Pri kysiareň je motivant kysnúť, ale porov. kýš-i-t'. Okrem toho synchronnými výnimkami sú typy bronziar, koziar, mäsiar, psiareň, garbiar, holubiar, žabiar, klampiar, kaviareň. Suffix -ár sa uprednostňuje pred formou -iar hlavne pri zakončení na ň, ľ: hrebenár, kamenár, korenár, lešenár, remenár, šatnár (v SNK popri šatniar), korbelár. Výnimočne existujú aj dvojtvary, napr. lisár/lisiar (SSJ). Na druhej strane pri zakončení na l, n, t, napr. tehliar, krauliar, sokoliareň, voliar (analogicky podľa koniar), maliniar, bažantiareň sa uprednostňuje forma s diftongom -iar. Situácia v oblasti proprií je – aj vzhľadom na ich vzťah k územným variantom slov – odlišná, porov. Holubiar/Holubár, Vrbiar/Vrbár, Kraviar/Kravár, Koziar/Kozár, Mäsiar/Masár, Chmeliar/Chmelár, Voliar/Volár a iné.

Rezistentnosť dlhých vokálov v sufixoch -ár, -áreň po konsonante j (Sokolová, 1992; Habijanec, 2005; Kralčák 2007), tiež potvrdzuje systémovú podobu sufixov ÁR, ÁREŇ v langue, porov. prípady typu desaťbojár, glejáreň, hnojár, kovolejár, lejár, med'olejár, nápojár, nástrojár, odbojár, päťbojár, sedembojár, spojár, sprejár, strojár, strojáreň, viacbojár, vývojár, zbrojár, zvonolejár; bijáreň, kovolejáreň, krojáreň, navijáreň, nástrojáreň, olejáreň.

Zriedkavejšie sufixy -iar (-iarka), -iareň sa nikdy nekrátia – sú na rozdiel od gramatických koncoviek (napr. -iam, -iach), ktoré bežne podliehajú neutralizácii kvantity po dlhej slabike (o hrádzach, o lícach), voči kráteniu rezistentné, ale spôsobujú alternácie dlhých vokálov, ktoré alternácii podliehajú. Dlhá sonanta v slabike pred týmito sufixmi sa buď kráti (í, ú, ô, á), alebo zostáva dlhá (ie, á, ú, zriedka î). Frekventované sufixy -ár (-árka), -áreň po úprave z r. 1991 nie sú voči kráteniu rezistentné, netypické tvary s tromi dlhými slabikami fréžární, mliekární, čiapkárstiev a šéfbábkár sú jedným z mála argumentov za krátke formy sufixov. Viac argumentov je za zachovanie dĺžky v uvedených sufixoch (Sokolová, 1992).

1. Pred sufixmi *-ár* (*-árka*), *-áreň* a *-iar* (*-iarka*), *-iareň* sa **predchádzajúca slabika kráti** (+A, –N)¹¹, a to pravidelne pri *í/i*, v internacionalizmoch aj pri *é/e*, v deverbatívach pri *í/i*, *ú/u*, *á/a*¹², zriedkavo pri diftongoch (*ó/o*, *ie/e*).

1.1. Pravidelná **alternácia vokálov í/i**, medzi ktorými je najmenší rozdiel v realizácii (Sabol, 2005), vzniká pri deverbatívach: *autoumyváreň*, *čítáreň*, *navijáreň*, *ohybáreň*, *odpočíváreň*, *piliar*, *pisár*, *pisáreň*, *previjáreň*, *umyváreň*, *vyšíváreň* (v SNK 1 doklad aj na *vyšívareň*), *vyžiháreň*, *zvíjáreň*, *žiháreň*; v sufixoch *-ík*, *-ičko*, *-íček*, porov. *-ík*: *balikár* (na túto podobu nie sú doklady, len na *balíkar/balíkár*, ale systémovo je *balikár*), *cukrikár*, *dennikár*, *dusikáreň*, *figliar*, *gombikár*, *gombikáreň*, *hlinikáreň*, *knedlikár*, *kočikáreň*, *košíkár*, *kyslikáreň*, *medovníkár*, *medovníkáreň*, *miliar* – *uhliar*; *pernikár*, *pilnikáreň*, *praclikár*, *pytlíkár*, *rybníkár*, *slovníkár*, *šašlikáreň* (v SNK aj 1 doklad na *šašlíkareň*), *šiflikár*, *špendlikár*, *šuflikár*, *taxikár*, *úvodníkár*, *verklikár*, *veršíkár*, *žľčnikár*; *-ičko*: *autičkár* (v úže aj *autíčkar/autíčkár*); v zakončení *-ín/-ína*, *-ív/-íva*: *archivár*, *benzinár*, *delfinár*, *deskriptívár*, *doktrinár*, *gobelinár*, *interdisciplinár*, *kominár*, *lokomotívár*, *turbinár*, *želatináreň*; v iných typoch: *kostymár*, *ošipáreň*, *živočíchár* a v jednoslabičných motivantoch: *cinár*, *cináreň*, *vinár*, *vináreň* okrem výnimky *hríbar*, *hríbareň*. Zaujímavú disharmóniu medzi slabičným a morfematickým faktorom predstavujú typy *divizionár*, *familiár*, *konziliár*, *milicionár*, *opozicionár*, *peticionár*, *petičiar*, *supermilicionár*, *vizionár*. Dve interpretácie, ako sme uviedli vyššie, sú možné pri motivantoch so sufixom *-íček/-íček-ek*: *pes* ← *ps-íček* a *psík* ← *ps-íček-ek*. V tejto skupine je kolísanie aj v úže. Alternácia sa vyskytuje aj v staršom pomenovaní *obšivkár* (v SSJ doložené citátmi z Kukučina), kde môže ísť o absolutizovanie vlastností *i*-ového timbru. Dalo by sa ešte uvažovať o variante sufixu *-ár* – infigované *-k:ár*, ktorý by už mohol spôsobiť krátenie *obšivkár*. Argumenty na existenciu infigovaného *-k:ár* sú v týchto príkladoch z korpusu: *Starosta rozumár*, *dedinský rozum*, *tvrdí*, *že vie aj po maďarsky...* a *Peter tu vystupuje v úlohe človeka – rozumkára*, *ktorý by chcel byť poradcom i Bohu*.

1.2. **Alternácia é/e** vzniká len v internacionalizmoch (*apatéka* ← *apatekár*, *bibliotekár*, *dekretár*, *diskotekár*, *dietár*, *fonotekár*, *kometár*, *paštetár*, *paštekár*, *planetár*), často v sufixoch a zakončeniach *-én/-éna*, *-éza* (*antenár*, *autogenár*, *baze-nár*, *benzenár*, *diecezár*, *kombinezár*, *majonezár*, *protezar*, *terenár*). Výnimkou je jednoslabičný slovotvorný základ *fréz-ar* (systémová forma, ktorá sa nachádza aj v SNK, je *frézár*; jediným argumentom za formu *frézar*, *frézareň* je jednoslabičnosť odvodzovacieho základu). Domáce lexémy sú utvorené od motivantov so sufixom *-čka* a podľa definície o alternáciách alternáciu nemajú (*bé-čk-ar*, *em-bé-čk-ar*); disharmónia medzi slabičným a morfematickým faktorom je v lexéme *legionár*.

¹¹ Zriedkavo alternuje *í/r*: *žrdkár* (podoba *žrdkar* je v SNK doložená 3 razy a *žrdkár* 74 ráz; podobný pomer je aj na internete) a *vrbkár* (na internete bez dokladov).

¹² V SNK aj v deverbatívach je variant: *ohybáreň/ohýbáreň*, *plaváreň/plávareň*, *učtáreň/účtáreň*.

1.3. **Alternácia ó/o** vzniká len v internacionalizmoch (*pilóta* ← *pilotár*, *narkozár*), často v sufixoch a zakončeníach **-ón/-óna** (*antífonár*, *betonár*, *balonár*, *bilionár*, *desaťmilionár*, *euromilionár*, *karbonár*, *kesonár*, *kruponár*, *milionár*, *multimilionár*, *paplonár*, *supermilionár*, *šablonár*, *štvrtmilionár*, *vagonár*, *železobetonár*), ale aj pri disharmónii medzi slabičným a morfeatickým faktorom, napr. v lexémach *agónia* ← *agonár*, *ceremónia* ← *ceremoniár*.

1.4. **Alternácia ú/u** vzniká v deverbatívach: *blúdiť* ← *bludár*, *brusiareň* (tak v Pravidlách slovenského pravopisu, 2000 – ďalej len PSP; v úze aj *brúsiareň*¹³), *fukár*, *fukáreň*, *poslucháreň*, *rubár*, *struhár*, *struháreň*, *trubár*, *učtáreň*, *udiareň* (ne-realizuje sa vtedy, ak by rušivo zasiahla do vnímania významu, porov. *lúpareň*, *luštiareň*, *súkareň*¹⁴) a v sufixe **-úra, -ún, -út** (*armaturár*, *harpunár*, *štatutár*). Z iných typov sú to prípady s disharmóniou medzi slabičným a morfeatickým faktorom sú to *e-vol-uc:i-onár*, *re-vol-uc:i-onár*, *kontra-re-vol-uc:i-onár*, *kon-fuz:i-onár*; jednoslabičné typy *klučiar* (v SNK aj *klúčiar*). Nesystémová je alternovaná podoba *trubkár*¹⁵ od substantívneho motivantu *trúb-ka*, porov. 2.4.

1.5. Zriedkavá **alternácia ô/o** vzniká v motivantoch, v ktorých paradigme už existovala (*kôň* ← *koniar*, *nožiar*; *stolár*, *stoláreň*, *voliar*), okrem *drotár* a nevzniká v substantívnych motivantoch na *-ka* (*lahôdkareň*), pozri 2.5. Pri variantoch *tajnostkár*, *pobožnostkár* by sa tiež dalo uvažovať o variante sufixu *-k:ár*, ktorý by vysvetľoval krátenie *ô* na *o*. Okrem toho existujú podoby bez alternácie (*tajnosťkar*, *pobožnosťkar*), ktoré predpokladajú motivanty na *-ôstka* (výskyt podôb *tajnostkár/tajnosťkar/tajnosťkar* na internete je 190/1/9).

1.6. Menej častá **alternácia á/a** vzniká v deverbatívnych motivantoch (*plaváreň*, *sadziareň*, *spoluvladár*, *vladár*; *ramár* – ten, kto rámuje, ale aj ten, kto robí rámy, *ramáreň* – miesto, kde sa rámuje, aj miesto, kde sa robia rámy. Vyskytuje sa aj v substantívnych motivantoch na *-ka, -ok* (*brankár*¹⁶ miesto pravidelného *brán-k-ar*, *žrdka* – *žrdkár* miesto pravidelného *žrdkar* ako *vrbkar*; výnimočne je alternácia v iných typoch (*káva* → *kaviareň*, *krám* → *kramár*; *asignácia* → *asignatár*, *mandát* → *mandatár*, *nesignatár*, *signatár*, *spolusignatár*), porov. oveľa častejšie typy bez alternácie v 2.6.

1.7. Zo synchronného hľadiska zriedkavá je **alternácia ie/e**: *bedár*, *hvezdár*, *hvezdáreň*, *lekár*, *lekáreň*, *šéflekár*; iné typy, ktoré majú alternáciu už v paradigme motivantov sú: *pletár* (*plieť/pletie*), *pekár* (*piecť/pečie*), *pekáreň*, *chlebakáreň*, resp. *metár* (*miešť – metie*), porov. častejšie typy bez alternácie 2.7.

¹³ Porov. výskyty v SNK: *brusiareň* 19, *brúsiareň* 2; výskyty na internete v prospech *brusiareň* 2:1).

¹⁴ Na internete sú ojedinelé doklady aj na alternované podoby *luštiareň*, *lupáreň* a *súkareň*.

¹⁵ Internet: *trubkár* (1670)/ *trúbkár* (200)/ *trúbkar* (519).

¹⁶ Pravdepodobne prevzaté z češtiny.

1.8. Raritná je **alternácia ia/a** v lexéme *pradiar* (*priast'/pradie*), porov. častejšie typy bez alternácie 2.8.

2. **Predchádzajúca slabika** sa pred sufixmi *-ár* (*-árka*), *-áreň* a *-iar* (*-iarka*), *-iareň* **nekráti** (*-A, ±N*), ak lexéma nespĺňa kritériá na alternovanie a medzi slabikami s dlhými vokálmi je jedna derivačná morféma (*-k-* ako variant sufixov *-ka*, *-ok*, *-ek*, *-ik*), resp. ak neplatia kritériá na alternovanie (ako v bodoch 1.1 – 1.7).

2.1. K alternácii **í/i nedochádza** len vo výnimočných prípadoch (*gýčiar*, *hríbar*, *hríbareň*, *miliar* – športovec, ale *cinár*, *cináreň*, *miliar* – uhliar). Ak však lexéma nespĺňa kritériá na alternovanie a medzi slabikami s dlhými vokálmi je jedna derivačná morféma (*-k-*), vtedy sa *í* nekráti systémovo: *detektívkar*, *kurzívkar*, *motýľkar*, *snímkar*, *šípkar*, *tisíckar*, *výškar*. Pri lexéme *rýchliareň*¹⁷ by sa spolu s M. Považajom (1997) dalo uvažovať aj o systémovom variante *rychliareň* – miesto, kde sa rýchli, urýchľuje rast.

2.2. Alternácia **é/e nevzniká** v domácich slovách s motivantom na *-čka*: *béčkar*, *déčkar*, *céčkar*, *embéčkar*, *géčkar*, lebo lexémy nespĺňajú kritériá na alternovanie a medzi slabikami s dlhými vokálmi je jedna derivačná morféma. Jedinou inou výnimkou je prevzatá lexéma *frézar* (na internete je aj *frezár*), pozri 1.2.

2.3. Alternácia **ó/o nevzniká** v slovách s motivantom na *-ka*, lebo lexéma nespĺňa kritériá na alternovanie a medzi slabikami s dlhými vokálmi je jedna derivačná morféma. Systémová je teda forma *epizódkar*, *celulóžkar*, *balónkar* (v SNK aj 1 doklad na podobu *balonár*), *heligónkar* (v SNK *heligónkar* 4, *heligónkár* 1, *heligonkár* 7)¹⁸.

2.4. Alternácia **ú/u nevzniká**, ak sa nespĺňajú kritériá na alternovanie a medzi slabikami s dlhými vokálmi je jedna derivačná morféma (*-k-*), *ú* sa nekráti systémovo (*brúskar*, *chodúľkar*, *krúžkar*, *prútkar*, *rúrkar*, *súdkar*, *žalúdkar*; *figúrkar* – v SNK aj *figurkár*). Alternácia sa neuplatňuje ani v desubstantívach, ktoré síce spĺňajú derivačné kritériá na alternovanie, ale v ktorých prevládla tendencia vyhnúť sa strate lexikálno-sémantickej súvislosti s motivantom a možnej homonymii derivátov): *lúkar*, *lúkarstvo*, *slaboprúdar*, *silnoprúdar*, *múčiar*, *krúparský*, *oblúkar*. Pôsobenie sémantického faktora možno vidieť aj za absenciou alternácie pri **ú/u** pri niektorých deverbatívach: *lúpareň*, *lúštiareň*, *súkareň*; pozri. 1.4.

2.5. Alternácia **ô/o nevzniká** v slovách s motivantom na *-ka*, *-ok*, lebo lexémy nespĺňajú kritériá na alternovanie a medzi slabikami s dlhými vokálmi je jedna deri-

¹⁷ Porov. výskyt variantov v SNK: *gýčiar* (25)/*gyčiar* (0), *miliar* (113)/*miliar* (0), *rýchliareň* – mimálny pochybný výskyt, len v lingvistických textoch.

¹⁸ Zdá sa, že pri slovách so segmentom *-ón-* pôsobia dve tendencie: 1. vznik alternácie *-ó(n)* / *-o(n)* všade, bez ohľadu na prítomnosť alomorfy *-k-* v štruktúre slova (deriváty slov od motivantov obsahujúcich segment *-ón-*, napr. *vagonár* ← *vagón*, *balonár* ← *balón* môžu vplyvať na podobu derivátov od motivantov so segmentom *-ón-k-a*; porov. aj okazionalne lexémy *vagonkár* a *kuponkár*, ktoré uvádza J. Jacko, 1993); 2. blokovanie alternácie *ó/o* s ohľadom na prítomnosť alomorfy *-k-*: *heligónkar*, *balónkar*.

vačná morféma: *batôžkar*, *drobnôstkar*, *konôpkár*, *kôrkár*, *lahôdkar*, *lahôdkareň*, *obnôckár*, *ostrôžkar*, *pochôdzkar*, *škôlkar*. Komentár k typom *stolár*, *drotár*, *stoláreň* pozri v 1.5.

2.6. Alternácia **á/a nevzniká** v slovách, ktoré obsahujú medzi dlhou slabikou a sufixom *-ár*, *-áreň* segmenty *-k-*, *-čk-*: *áčkar*, *bájkar*, *bábkar*, *bárkar*, (*devätnástkar*), *hláskar*, *lokálkar*, *omáčkar*, *opálkar*, *porážkareň*, *potápkar*, *prekážkar*, *prevárkar*, *prevádzkar*, *rozprávkar*, *sánkar*, *sólobábkar*, *stávkar*, *šéfbábkar*, *známkár*, *článkar*, *džbáňkar* (kodifikované je *džbankár*), *obrázkar*, *párkar*, *práškar*, *stáňkar*, *vtáčkar*, *vtáčkarstvo*; z iných sufixov len *-n-* *vláknar*. Celkovo možno povedať, že alternácia *á/a* je zastúpená málo (9), pozri 1.6. Zachovanie dlhého *á* v slovách, ktoré neobsahujú segment *-k-* vysvetľujeme jednoslabičnosťou odvodzovacieho základu, resp. *a*-ovým timbrom (*fázar*, *váhar*, *vtáciár*, *dráhar*). Sémantický faktor možno uplatniť pri interpretácii *á* v slove *máčiareň* uvedenom v SSJ (ako deverbatívum od *máčať* by malo byť *mačiareň* ako je u J. Mistríka, 1976, ale na odlišenie radixu od *mač-a* si radix *máč-* môže zachovať dĺžku).

2.7. Alternácia **ie/e nevzniká** systémovo v slovách, ktoré obsahujú medzi dlhou slabikou a sufixom *-ár*, *áreň* *-k-* ako podobu sufixov *-ka*, *-ok*: *cievkar*, *cievkareň*, *čučoriedkar*, *čučoriedkareň*, *klietkar*, *korienkar*, *kosierkar*, *lupienkareň*, *neviestkar*, *omietkar*, *oštiepkar*, *pasienkar*, *pečienkar*, *pečienkareň*; *polievkar*, *poviedkar*, *sviečkar*, *sviečkareň*, *slobodomyšlienkar*, *šumienkar*, *voľnomyšlienkar*, *záhumienkar*. Alternácii *ie/e* však nepodliehajú ani iné typy, kde žiadne obmedzenie nie je: *apatiekar*, *mliekar*, *mliekareň*, *mliečiár* (len v SSJ), *viechar*), porov. *sieť* – *sietiar*, **setiar*, **sietár*, **mešiareň*, **miešareň*, **trediareň*, **triedareň*; dokonca ani pri deverbatívach, pri ktorých dlhé vokály *í*, *ú*, *á* bežne alternujú (*bieliareň*, *dozrievareň*, *miešať* – *miešiareň*, *nalievareň*, *odlievareň*, *ohrievareň*, *obliekareň*, *prezliekareň*, *premietareň*, *striekareň*, *triediť* – *trediareň*, *ulievareň*, *vyzliekareň*, *zlievareň*, *zohrievareň*). Alternáciu *ie/e* majú len prípady zo staršej slovnej zásoby: *bedár*, *hvezdár*, *lekár*, *lekáreň*, *pekáreň*, pozri 1.7.

2.8. Alternácia **ia/a nevzniká** v slovách, ktoré obsahujú medzi dlhou slabikou a sufixom *-ár*, *-áreň* *-k-* ako formu sufixov *-ka*, *-ok*: *čiapkar/ka*, *čiapkarstvo*, *dial'kar*, *dvadsiatkar*, *dvestopäťdesiatkár*, *hliadkar*, *meštiankar*, *pamiatkar*, *päťdesiatkar*, *retiazkar*, *piatkareň*, *peniažkareň*, ale ani v iných typoch (*desiatar*, *semiačkar*, *zemiakkar*, *zemiakareň*), dokonca ani v deverbatívach (*liahar*, *viazareň*). Len jeden prípad je s alternáciou, ktorá je už v paradigme motivanta: *pradiar* – od *priať'*/*pradie*.

Sufixy *-ár*, *-áreň* spôsobujú častejšie alternácie takých dlhých vokálov, ktoré alternácii podliehajú. Okrem silného fonologického faktora (častejšie +A pri hláske *í*, častejšie –A pri diftongoch a pri *á*) a sémantického faktora (identifikovateľnosť radixov) je prítomnosť či neprítomnosť alternácií regulovaná morfeomaticko-derivacným faktorom. Alternácia je častá v deverbatívach, porov. *bludár*, *brusiareň*

(v úže aj *brúsiareň*), *piliar*, *pisár*, *plaváreň*, *rubár*, *sadziareň*, *struhár*, *udiareň*, *umyváreň*, *vladár*; často je alternácia už v paradigme verba, napr. *metár*, *pletár*, *pekár*, *pradiar*. Fonologický a morfonologický faktor je silnejší než derivačný, ak ide o diftongy (*dozrievareň*, *ohrievareň*, *obliekareň*, *premietareň*, *ulievareň*, *viazareň*, *zlievareň*, *zohrievareň*, porov. aj rozdiely v typoch *získavať*, ale *blúdiavať*). Substantívne motivanty so sufixom (-*ka*, -*ok*, -*ko*, -*ek*, -*ik*, -*čka*, -*mo*, -*no*) alternácie znemožňujú (porov. aj Kralčák, 2007), pretože medzi sufixom -*ár* a morférou s dlhým nositeľom slabičnosti sa nachádza ďalšia morféma (-*k*- alebo -*čk*-, -*m*-, -*n*-), napr. *béčkar*, *embéčkar*, *lahôdkáreň*, *pochôdzkar*, *kôrkar*, *škôlkar*, *sánkar*, *rozprávkar*, *prekážkar*, *dial'kar*, *vláknar*. Potvrdzuje to, že alternácie súvisia /na rozdiel od neutralizácií/ primárne s morfematickou štruktúrou motivátov, keďže sú to zmeny vyvolané nasledujúcou morférou. Ak je teda medzi morférou s dlhým nositeľom a sufixom s dlhým nositeľom morféma, alternácia systémovo neprebíha. Existujú však aj výnimky z tohto faktora, napr. *trubkár* (možno adaptácia českého *trubkař*), *brankár* (prevzatie z češtiny predpokladá aj Kralčák, 2007), *džbankár* (napriek norme kodifikované v tejto podobe), *obšivkár* (pomenovania, ktoré vzniklo v staršom období).

Z našej analýzy vyplýva takéto objasnenie faktorov pôsobiacich pri danom type sufixov.

Pred sufixom -iar rezistentným voči kráteniu prebiehajú alternácie *í*, *ú*, *é*, *ó* (okrem *gýčiar*, *rýchliareň*, *múčiar*), ale nealternujú diftongy *ia*, *ie*, *ô* a vokál *á* (okrem *sadziareň*, *kaviareň*).

Pred sufixom -ár, ktorý podľa kodifikačných úprav z roku 1991 podlieha kráteniu, prebiehajú tiež častejšie alternácie *í*, *é*, *ó* (okrem *hribar* a *frézar*); menej časté sú alternácie pri *ú* a v menšine je alternácia pri *á*; nealternuje *ia*, *ie* (okrem *hvezdár*, *bedár*, *lekár*), *ô* (okrem *drotár*, *nožiar*, *voliar*, *koniar*, *stolár*). Pri realizácii foriem v lexémach so skúmanými sufixmi pôsobia fonologické a fonetické faktory (výrazné rozdiely medzi i-ovým a a-ovým timbrom, Sabol, 2005); väčšia je rezistentnosť voči zmenám pri diftongoch (Sokolová, 2007).

Alternácie vznikajú pravidelne pri deverbatívach, ak v základe nie je diftong (*čitáreň*, *bludár*, *fukár*; ale porov. *dozrievareň*). Alternácie diftongov sú len vtedy, ak ide o staré odvodeniny, z ktorých mnohé majú alternácie už v paradigme (*koniar*, *nožiar*, *pekár*, *pradiar*), ale v novších odvodeninách sa alternácia neuplatňuje.

Alternácie neprebíhajú, ak je medzi morférou s dlhým nositeľom slabičnosti a sufixom -*ár*, -*áreň* segmenty -*k*-, -*čk*-, -*n*- (*béčkar*, *céčkar*), ale aj sémantické faktory (diferenciácia radixov *múčiar* – *mučiareň*, *lukár* – *lúkar*, *parkár* – *párkar* a snaha nedeformovať radix, napr. v deverbatívach *lúpáreň*, *súkáreň* oproti *brusiareň*, *struháreň*, *fukáreň*). Pri jednoslabičných radixoch sa alternácia, môže a nemusí realizovať, napr. v starších motivátoch je +A: *cinár*, *vinár*, *vináreň*, *kramár*, *kaviareň*, ale v niektorých motivátoch je -A: *hribar*, *gýčiar*, *frézar*, *fázar*, *dráhar*, *váhar*.

V štúdiu analyzujeme príklady z pohľadu všetkých možností (alternácie, neutralizácie, infixácie), aby sme eliminovali eventuálne chyby a pripravili si východisko na hodnotenie korpusových a internetových zistení.

V nasledujúcej tabuľke uvádzame štruktúrne typy alternovaných a nealternovaných lexém a ich kvantitatívny pomer. Lexém s realizovanou kvantitatívnou alternáciou (+A) je aj s derivátmi 413 a bez derivátov 160; lexém, v ktorých alternácia neprebehla (–A) je aj s derivátmi 341, ale bez derivátov len 141.

Tabuľka. Lexémy s realizovanou kvantitatívnou alternáciou, lexémy, ktoré majú alternovaný aj nealternovaný variant a lexémy, v ktorých alternácia neprebehla (F = frekvencia, d = derivát)

V'/V	+alternácia dlhého vokálu pred -ár/-áreň; -iar/-iareň	F	+/-alternácia	F	–alternácia	F
í/i	Deverbatíva: <i>autoumyváreň, čítáreň, navijáreň, ohybáreň, odpočíváreň, piliar/ka/sky, písár/ka/sky, písáreň, previjáreň, umyváreň, vyšiváreň, vyziháreň, zvižáreň, žiháreň</i>	14 + 4 d	<i>rychliareň rýchliareň</i>	1		0
	Desubstantíva: dlhý vokál v odvodzovacom základe (najmä -ik, -in/-ína, -iv/-íva) <i>archivár/ka/sky, balikár/ka/sky, benzinár/ka/sky, cukrikár/ka/sky, delfinár/ka/sky, dennikár/ka/sky, deskriptívár/ka/sky, doktrinár/ka/sky, dusikáreň; figliar/ka/sky, gobelinár/ka/sky, gombičkár/ka/ sky, gombikár/ka/sky, gombikáreň, hlinikáreň, knedlíkár/ka/sky, kočikáreň, kominár/ka/sky, kostymár/ka/sky, košíkár/ka/sky, kyslíkáreň, lokomotívár/ka/sky, medovníkár/ka/sky, medovníkáreň, ošipáreň, perníkár/ka/sky, pilníkareň, praclíkár/ka/sky, pudlíkár/ka/sky, puntičkár/ka/sky; pytlíkár/ka/sky, rybníkár/ka/sky, slovníkár/ka/sky, šašíkáreň, šiflíkár/ka/sky, špendlíkár/ka/sky, šuftíkár/ka/sky, taxikár/ka/sky, turbínár/ka/sky, úvodníkár/ka/sky, verklíkár/ka/ sky, veršíkár/ka/sky, želatináreň, živočíchár/ka/sky, žĺčnikár/ka/sky</i>	45 + 70 d	ako primárne deminutíva <i>aut-ičk-ár/ka/sky, bal-ičk-áreň, čaj-ičk-ár/ka/sky, kon-ičk-ár/ka/sky, ps-ičk-ár/ka/sky, slov-ičk-ár/ka/sky, voz-ičk-ár/ka/sky, chleb-ičk-áreň</i> ako sekundárne deminutíva <i>bal-ič-k-areň, čaj-ič-k-ar/ka/ský, kon-ič-k-ar/ka/ský, ps-ič-k-ar/ka/ský, voz-ič-k-ar/ka/ský, chleb-ič-k-áreň, aut-ič-k-ar/ka/ský, slov-ič-k-ar/ka/ský</i>	8 + 12 d		0
	Desubstantíva: typ i-on-ár: <i>divizionár/ka/sky, milicionár/ka/sky, opozicionár/ka/sky, peticionár/ka/sky, supermilicionár/ka/sky, vizionár/ka/sky;</i> typ i-ár: <i>familiár, konziliár/ka/sky, (petičiar/ka/sky)</i>	9 + 14 d		0		0
	Desubstantíva: jednoslabičný odvodzovací základ <i>cinár/ka/sky, cináreň; miliár/ka/sky - uhliar, vinár/ ka/sky, vináreň</i>	5 + 6 d		0	<i>gýčiar/ka/sky, hribar/ ka/ský, hribareň, miliár/ka/sky</i>	4 + 6 d

	Desubstantíva: -k- (-ka, -ik, -ok), -m- Výnimka: <i>obšivár</i>	1	<i>písmar / pismár</i>	1	<i>detektívkar/ka/ský,</i> <i>kurzívkar/ka/ský,</i> <i>motýľkar/ka/ský,</i> <i>snímkar/ka/ský,</i> <i>šipkar/ka/ský,</i> <i>tisíckar/ka/ský,</i> <i>výškar/ka/ský</i>	7 + 14 d
é/e	Desubstantíva: dlhý vokál v odvodzovacom základe (najmä -téka, -éta, -éza, -én) <i>anténár/ka/sky, apatekár/ka/sky, autogénár/ka/sky, bazénár/ka/sky, benzenár/ka/sky, bibliotekár/ka/sky, dekrétár/ka/sky, diecezár/ka/sky, diétár/ka/sky, diskotekár/ka/sky, fonotekár/ka/sky, kombinezár/ka/sky, kometár/ka/sky, majonezár/ka/sky, paštékár/ka/sky, paštetár/ka/sky, planetár/ka/sky, protezár/ka/sky, terenár/ka/sky</i>	19 + 38 d		0		0
	Desubstantíva: typ i-on:ár : <i>legiónár/ka/sky</i>	1 + 2 d		0		0
	Desubstantíva: jednoslabičný odvodzovací základ	0		0	Výnimka: <i>frézar/ka/ský</i>	1+ 2 d
	Desubstantíva: -čk-	0		0	<i>béčkar/ka/ský,</i> <i>déčkar/ka/ský,</i> <i>céčkar/ka/ský,</i> <i>embéčkar/ka/ský,</i> <i>géchkar/ka/ský</i>	5 + 10 d
V/V	+alternácia dlhého vokálu pred -ár/-áreň; -iar/-iareň	F	+/-alternácia	F	-alternácia	F
ó/o	Desubstantíva: dlhý vokál v odvodzovacom základe (najmä -ón): <i>antifónár/ka/sky, balónár/ka/sky, betonár/ka/sky, biliónár/ka/sky, desatímilionár/ka/sky, euromilionár/ka/sky, karbonár/ka/sky, kesonár/ka/sky, kruponár/ka/sky, miliónár/ka/sky, multimilionár/ka/sky, narkozár/ka/sky, paplonár/ka/sky, pilotár/ka/sky, supermilionár/ka/sky, šablonár/ka/sky, štvrtmilionár/ka/sky, vagonár/ka/sky, železobetonár/ka/sky</i>	19 + 38 d		0		0
	Desubstantíva: typ (i)-ár: <i>ceremoni-ár/ka/sky, agonár/ka/sky</i>	2 + 4 d				
	Desubstantíva: -k- (-ón-ik, -ón-ka) -k- (-ka)	0	<i>heligón-k-ar/ka/ský /</i> <i>heligon-k:ár/ka/sky,</i> <i>(balón-k-ar/ka/ský) /</i> <i>(balon-k:ár/ka/sky)</i>	2 + 4 d	<i>epizódkar/ka/ský,</i> <i>celulóžkar/ka/ský</i>	2 + 4 d

ú/u	Deverbátiva: <i>bludár/ka/sky, fukár/ka/sky, fukáreň, poslušáreň; rubár/ka/skyr, struhár/ka/sky, struháreň, trubár/ka/sky, udiareň, učtareň</i>	10 + 10 d	<i>brusiareň / brúsiareň</i>	1	<i>lúpareň, súkareň, ľúštiareň, múčiar</i>	4
	Desubstantíva: dlhý vokál v cudzích sufixoch <i>armaturár/ka/sky, harpunár/ka/sky, štatutár/ka/sky</i>	3 + 6 d		0	Dlhý vokál v domácich radixoch <i>oblúkar/ka/sky</i>	1 + 2 d
	Desubstantíva: typ i-on:ár: <i>e-vol-uc-i-on:ár/ka/sky, kon-fuz-i-on:ár/ka/sky, kontra-re-vol-uc-i-on:ár/ka/sky, re-vol-uc-i-on:ár/ka/sky</i>	4 + 8 d		0		0
	Desubstantíva: jednoslabičný odvodzovací základ <i>kľučiar/ka/sky</i>	1 + 2 d		0	<i>ľúkar/ka/ský, ľúkarstvo, krúparský, slaboprúdar/ka/ský; silnoprúdar/ka/ský;</i>	5 + 6 d
	Desubstantíva: -k- (-ka, -ok, -ik) Výnimka: <i>trubkár/ka/sky</i>	1 + 2 d		0	<i>brúskar/ka/ský, figúrkar/ka/ský, choďúľkar/ka/ský; krúžkar/ka/ský, prútkar/ka/ský (KSSJ len prútikár), rúrkar/ka/ský, súdkar/ka/ský, žalúdkar/ka/ský</i>	8 + 16 d

Nejednoznačnosť je pri dlhom *í*, porov. *žrdkár*, ale *vrbkar*.

ô/o	Desubstantíva: jednoslabičný odvodzovací základ <i>drotár/ka/sky koniar/ka/sky, nožiar/ka/sky, stolár/ka/sky, stoláreň, voliar/ka/sky</i>	6 + 10 d		0		0
	Desubstantíva: -k- (-ka, -ok)	0	<i>tajnosťkar/ka/ský / tajnosťkár/ka/sky, pobožnosťkar/ka/ský / pobožnosťkár/ka/sky</i>	2 + 4 d	<i>batôžkar/ka/ský, drobnosťkar/ka/ský, konôpkar/ka/ský, kôrkar/ka/ský, lahôdkar/ka/ský, lahôdkareň, obnôckar/ka/ský, ostrôžkar/ka/ský, pochôdzkar/ka/ský, škôlkar/ka/ský</i>	10 + 18 d

V'/V	+alternácia dlhého vokálu pred -ár/-áreň; -iar/-iareň	F	+/-alternácia	F	-alternácia	F
á/a	Deverbatíva <i>plaváreň, ramár/ka/sky, ramáreň, sadziareň, spoluvladár/ka/sky, vladár/ka/sky</i>	6 + 6 d	<i>mačiareň / máčiareň</i>	1		0
	Desubstantíva: dlhý vokál v odvodzovacom základe <i>asignatár/ka/sky, mandatár/ka/sky, nesignatár/ka/sky, signatár/ka/sky, spolusignatár/ka/sky</i>	5 + 10 d		0		0
	Desubstantíva: jednoslabičný odvodzovací základ <i>kramár/ka/sky; kaviareň</i>	2 + 2 d		0	<i>fázar/ka/ský, váhar/ka/ský, dráhar/ka/ský, vtáciar</i>	4 + 6 d
	Desubstantíva: -k- (-ka, -ok, -ik, -ky), -n- Výnimka: <i>brankár/ka/sky</i>	1 + 2 d	<i>džbáňkar/ka/ský / džbankár/ka/sky</i>	1 + 2 d	<i>áčkar/ka/ský, báňkar/ka/ský, bábkar/ka/ský, bárkar/ka/ský, článkar/ka/ský, devätnástkar/kský, hláskar/ka/ský, lokálkar/ka/ský, obrázkar/ka/ský, omáčekar/ka/ský, opálkar/ka/ský, párkar/ka/ský, porážkareň, potápkar/ský, práškar/ka/ský, prekážkar/ka/ský, pretvárkar/ka/ský, prevádzkar/ka/ský, rozprávkar/ka/ský, sáňkar/ka/ský, sólobábkar/ka/ský, stáňkar/ka/ský, stávkar/ka/ský, šéfbábkar/ka/ský, vláknar/ka/ský, vtáčkar/ka/ský, vtáčkarstvo, známkar/ka/ský</i>	28 + 50 d

ie/e	Deverbátiva <i>lekár/ka/ský, lekárëň, šéflekár/ka/ský, pekár/ka/ský, pekárëň</i>	5 + 6 d		0	<i>bieliareň, dozrievareň, miešiareň, nalievareň, odlievareň, ohrievareň, obliekareň, premietareň, prezliekareň, striekareň, triediareň, ulievareň, vyzliekareň, zlievareň, zohrievareň</i>	15
	Desubstantíva: dlhý vokál v sufix/radixe	0		0	<i>apatiekar/ka/ský</i>	1 + 2d
	Desubstantíva: jednoslabičný odvodzovací základ <i>bedár/ka/ský, hvezdár/ka/ský, hvezdáreň, chlebáreň</i>	4+ 4 d		0	<i>mliečiar/ka/ský, mliekar/ka/ský, mliekareň, sietiar/ka/ský, viechar/ka/ský</i>	5 + 8 d
	Desubstantíva: -k- (-ka, -ok)	0		0	-k- (-ka, -ok, -ky) <i>cievkar/ka/ský, cievkareň, čučoriedkar/ka/ský, čučoriedkareň, klietkar/ka/ský, korieňkar/ka/ský, kosierkar/ka/ský, lupienkareň, neviestkar, omietkar/ ka/ský, oštiepkar/ka/ ský, pasienkar/ka/ský, pečienkar/ka/ský, pečienkareň, polievkar/ka/ský, poviedkar/ka/ský, sviečkar/ka/ský, sviečkareň slobodomyšlienkar/ ka/ský, šumienkar/ka/ ský, voľno- myšlienkar/ka/ský, záhumienkar/ka/ský</i>	22 + 30 d

ia/a	Deverbatíva: <i>pradiar/ka/sky, pradiareň</i>	2 + 2 d		0	fonologický faktor > derivačný faktor <i>liahar/ka/ský, liahnar/ka/sky, viazareň</i>	3 + 4 d
	Desubstantíva: dlhý vokál v odvodzovacom základe	0		0	<i>desiatar/ka/ský, semačkar/ka/ský, zemiakar/ka/sky, zemiakareň</i>	4 + 6 d
	Desubstantíva: -k- (-ka, -ok)	0		0	<i>čiapkar/ka/ský, čiapkarstvo, dial'kar/ ka/ský dvadsiatkar/ ka/ský, dvestopäťdesiatkár/ ka/ský, hľadákar/ka/ ský, mešťiankar/ka/ ský, pamiatkar/ka/ ský, päťdesiatkar/ka/ ský, peniažkareň, piatkareň, retiazkar/ ka/ský</i>	12 + 18 d

Literatúra

- ĐUROVIČ, Ľubomír: K histórii kodifikácie rytmického zákona v spisovnej slovenčine. In: Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2005, s. 77 – 94.
- ĐUROVIČ, Ľubomír: K diskusiám o vlastnostiach „rytmického zákona“. In: Slovenská reč, 2006, roč. 71, č. 4, s. 224 – 238.
- DVONČ, Ladislav: Rytmický zákon v spisovnej slovenčine. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1955. 256 s.
- DVONČ, Ladislav: Najnovšie zmeny v oblasti kodifikácie rytmického krátenia v spisovnej slovenčine. In: Slovenská reč, 1997a, roč. 62, č. 4, s. 218 – 226.
- DVONČ, Ladislav: O kvantite slov umieráčik a posmieváčik. In: Kultúra slova 1997b, roč. 31, č. 3, s. 149 – 157.
- DVONČ, Ladislav: Rytmické krátenie v spisovnej slovenčine. In: Slovenská reč, 1998, roč. 63, č. 5, s. 291 – 299.
- DVONČ, Ladislav: Prípady dodržiavania a nedodržiavania pravidla o rytmickom krátení v spisovnej slovenčine, SR. 65, 2000, č., s. 222 – 227.
- FERENČÍKOVÁ, Adriana: Výskumy kvantity v slovenských nárečiach. In: Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2005, s. 130 – 144.
- HABIJANEC, Siniša: Kvantita prípon -ár, -areň v slovách typu strojár, strojáreň. In: Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2005, s. 116 – 123.
- HORECKÝ, Ján: Úvahy nad rytmickým krátením. In: Kultúra slova, 1993, roč. 27, č. 2, s. 46 – 52.
- HORECKÝ, Ján: Morfematická podmienenosť rytmického krátenia. In: Jazykoveda v bibliografii, bibliografia v jazykovede. Na počesť Ladislava Dvonča. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2002, s. 52 – 55.
- Historický slovník slovenského jazyka. I. (A – J). Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1991. 535 s.
- IVANOVÁ, Martina: Niekoľko poznámok o trunkácii v slovenčine. In: Slovenčina na začiatku 21. storočia. Na počesť profesora Ivora Ripku. Ed. M. Imrichová. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied 2004, s. 102 – 111.

- JACKO, Jozef: Pripona -ár a jej nový variant -ar v názvoch osôb. In: Kultúra slova, 1992, roč. 26, s. 298 – 305.
- JÁNOŠÍK, Anton – JÓNA, Eugen: Slovník spisovného jazyka slovenského. I. (A – J). Martin: Matica slovenská 1946. 992 s.
- KAČALA, Ján: Zákon o slovnej kvantite v slovenčine. In: Slavica Slovaca, 1995, roč. 30, č. 2, s. 128 – 137.
- KAČALA, Ján: Smerovanie rytmického zákona. In: Slovenská reč, 1998, roč. 63, č. 4, s. 230 – 237.
- KAČALA, Ján: Smerovanie rytmického zákona (2). In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 3, s. 150 – 157.
- KAČALA, Ján: Regulácia kvantity v rámci slova a tvaru. In: Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2005, s. 45 – 52.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. 4. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s.
- MARVAN, Jiří: Na prahu slovenčiny. K miléniu vzniku slovenského jazyka. Bratislava: Veda 2005, 85 s.
- KRALČÁK, Ľubomír: O kvantitatívnej stabilite sufixu -ár (-áreň). In: Slovenská reč, 2007, roč. 72, s. 355 – 370.
- Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2005. 180 s.
- MISLOVIČOVÁ, Sibyla: Problémy kvantity v jazykovej praxi. In: Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2005, s. 157 – 164.
- MISTRÍK, Jozef: Retrográdný slovník slovenčiny. Bratislava: Univerzita Komenského 1976. 736 s.
- PÁLEŠ, Emil: SAPFO – Parafrázovač slovenčiny. Bratislava: JÚLEŠ SAV 1993. 240 s.
- POVAŽAJ, Matej: O kodifikácii slov utvorených príponou -ár, -áreň, resp. -ar, -areň. In: Slovenská reč, 1997, roč. 62, č. 4, s. 226 – 235.
- POVAŽAJ, Matej: Uplatňovanie pravidla o rytmickom krátení a niektorých kvantitatívnych alternáciách. In: Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2005, s. 95 – 106.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava: Veda 1991. 522 s.; 3., uprav. a dopl. vyd. 2000. 533 s.
- SABOL, Ján: Syntetická fonologická teória. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1989. 253 s.
- SABOL, Ján: Historicko-synchronické morfológické a derivačné signály kvantity v slovenčine. In: Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2005. s. 9 – 32.
- Slovenský národný korpus – verzia **prim-3.0-public-all**. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2006. Dostupný z [www: http://korpus.juls.savba.sk](http://korpus.juls.savba.sk).
- Slovník slovenského jazyka I. – V. diel. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959 – 1965.
- Slovník slovenských nárečí. II. (L – P (povzchádzať)). Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 2006. 1066 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: VEDA 2006. 1134 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Dôsledky fonologických zmien v nových pravidlách pravopisu na skloňovanie v slovenčine. In: Slovenská reč, 1992, roč. 57, č. 2, s. 105 – 108.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Alternácie v spisovnej slovenčine. In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého. Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 417 – 444.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Morfematika vo vyučovaní slovenského jazyka na vysokých školách. In: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Venované pamiatke Jána Horeckého. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Jazykovedný zborník 21 (AFPh UP 155/23). Ed. Miloslava Sokolová – Martina Ivanová – Martin Ološtiak. Prešov, Prešovská univerzita, Filozofická fakulta 2006, s. 177 – 234.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: *Nový deklinačný systém slovenčiny*. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007. 348 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – MOŠKO, Gustáv – ŠIMON, František – BENKO, Vladimír: Morfematický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka 1999. 532 s.

Miloslava Sokolová – Alexandra Jarošová

OPTIMALIZÁCIA GRAMATICKEJ CHARAKTERISTIKY SUBSTANTÍV V SLOVNÍKU SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA

The optimization of grammatical characteristic of substantives in the Dictionary of Contemporary Slovak Language. Slovenská reč 73, No. 4, pp. 212 – 220. (Bratislava)

It has been shown by the analysis of the grammatical information of nouns in the *Dictionary of the Contemporary Slovak Language* that some modifications will present a step forward, not only towards user-friendliness of the dictionary, but also towards more adequate description of morphology of the respective lexical units.

In this paper, we have pointed out that more attention is to be paid to certain issues, such as non-contradictory application of the distinctive-suffix rule, consistent display of troubled grammatical forms for relevant groups of nouns, reconsideration of some data for variant spellings, and adding precision in morphological data for augmentatives.

To optimize the grammatical information, we observe both the frequency of the respective inflectional forms, and the influence (either synergetic or opposed) of relevant grammatical factors: that of semantics, grammar, derivation, orthoepy and others.

Zo súčasných lexikografických prác najviac gramatických informácií prináša *Slovník súčasného spisovného jazyka* (2006; ďalej SSSJ). Spolupráca morfológov s lexikografmi, ktorá sa osvedčila pri príprave monografie *Nový deklináčny systém slovenských substantív* (Sokolová, 2007), by mohla pomôcť nájsť pri zvažovaní relevantných údajov spoločné efektívnejšie riešenia aj pri optimalizácii gramatickej charakteristiky v lexikografických prácach (porov. aj ostatné príspevky v tomto čísle). Východiskom príspevku je posúdenie substantív v počte 13294 zo SSSJ, A – G (2006), ktoré na základe podkladov V. Benka zo slovníka pripravila M. Sokolová. Diskusia o jej postrechoch a reakcie lexikografiek¹ na tieto postrehy by mohli byť užitočné nielen pre ďalšie spracovanie gramatickej charakteristiky substantív v SSSJ (s. 20 – 22), ale aj pre iné lexikografické práce slovenčiny, napr. *Pravidlá slovenského pravopisu* (2000, 3., upravené a doplnené vyd.; ďalej PSP) alebo *Krátky slovník slovenského jazyka* (2003; 4., doplnené a upravené vyd.; ďalej KSSJ).

V zásade ide o šesť všeobecných pripomienok.

1. Prvá pripomienka sa týka termínu zreteľná koncovka, uvádzaná v SSSJ namiesto gramatickej koncovky (Balážová – Zamborová, 2002; Balážová – Zamboro-

¹ Okrem autoriek sa na týchto diskusiách zúčastnila aj L. Balážová, K. Buzássyová a J. Hašanová.

vá, 2003, s. 212;) a vyplýva z nedodržiavania zásady, že zreteľná koncovka sa začína „poslednou nemennou hláskou“ konkrétneho tvaru heslového slova.

1.1. Ako upozornila M. Sokolová (2007), lexikografický zápis genitívnej „koncovky“ pri slovách ako *granulácia -ie*, *editácia -ie*, *expozícia -ie* môže na pozadí rovnakého zápisu diftongickej koncovky *-ia* (*granulovanie -ia*, *editovanie -ia* a *exponovanie -ia*) destabilizovať status slovenských i-ových diftongov *ie*, *ia* (jedna fonéma) a prevzatých vokalickejch spojení *i-a* (dve fonémy); porov. aj zjednodušene rovnaké zápisy pri rôznorodých javoch *stretnutie -ia*, *rádio -ia* v PSP a KSSJ. V súlade s rozdielnym statusom uvedených javov by sa v lexikografických prácach mali uprednostniť neprotirečiace si zápisy, ako je to v *Morfologickom slovníku slovenčiny* (Sokolová a kol., 1999). Uvádzanie koncoviek pri lexéme *rádio -a* a pri lexéme *stretnutie -ia* je vhodné pre PSP, ktoré uvádzajú iba koncovky. Pre SSSJ, ktorý uvádza pred koncovkou nemennú hlásku tvarotvorného základu, je vhodný alternatívny zápis s jednou hláskou z tvarotvorného základu (pri lexéme *granulácia -ie* a pri lexéme *granulovanie -nia*).

1.2. Pri slovách typu *gymnázium (-i-um)*, *Eusébius (-i-us)*, prípadne slov typu *múzeum (-e-um)*, *bazileus (-e-us)*, *individuum (-u-um)*² by si zápis neprotirečiaci zásade poslednej nemennej hlásky vyžadoval podobu *gymnázium -ia*, *Eusébius -ia* (analogicky *bazileus -ea*), ako je to vo feminínach typu *editácia -ie*, *Guinea -ey*, *harpya -ye*, v maskulínach typu *centúrio -ia*, *Rómeo -ea* a neutrách typu *fólio -ia*, *video -ea*, *embryo -ya*. Autori SSSJ modifikovali v prípade slov končiacich na *-ium*, *-ius*, *-eum*, *-eus*, *-uum* pravidlo o poslednej nemennej hláske a zreteľnú koncovku začínajú v týchto lexémach „poslednou nemennou spoluhláskou“: **gymnázium -zia** *D a L -ziu pl. N -ziá G -zií D -ziám L -ziách s.*; **Eusébius -bia** *pl. N -biovia m.*; **bazileus -lea** *pl. N -leovia m.* (gramatické údaje zo záhlavia heslového slova uvádzame podľa lexikografického úzu bez interpunkcie). Autori sa v tomto prípade riadili zásadou ústretovosti voči používateľovi, ktorý tvar genitívu singuláru dostáva k dispozícii v podobe koncového segmentu *C* (konsonant) + *i-a/e-a*, teda *-Cia*, *-Cea*, ktorým substituuje koncový „blok hlások“ v nominative *-Cium*, *-Cius* a *-Ceus*. Koncovky *-um*, *-us* predstavujú prevzaté a navyše rodovo atypické hláskové dvojice na rozdiel od typu *autorádio*, *centúrio*, *idea* a *editácia*, ktoré sú tiež prevzaté, ale súčasne sú konformné s domácimi rodovými koncovkami. Iná možnosť je vypisovanie celého slova v genitívnom tvare: **gymnázium** *gymnázia D a L -iu pl. N -iá G -ií D -iám L -iách s.*

Uvádzanie poslednej nemennej hlásky sa dodržiava pri type *centrum -ra*, pretože zreteľná koncovka *-ra* je paradigmaticky jednoznačnejšia (porov. varianty *dátum -mu*; *dátum -ta*), ako by bola skutočná zreteľná koncovka *-ia* (v type *gymnázium*). Ide o to, že uvedením dvojice hlások *-ia* si automaticky nezabezpečíme situ-

² Slová typu *bazileus*, *múzeum*, *individuum* nie sú relevantné z hľadiska „kolízie“ s diftongmi.

áciu, keď používateľ túto dvojicu jednoznačne usúvzťazňuje so zásadou poslednej nemennej hlásky a vníma ju ako vokalickú skupinu *-i-a*, a nie ako dvojhlásku *-ia*. Toto nebezpečenstvo, samozrejme, hrozí aj pri vnímaní zápisu v type *editácia -ie*. Z hľadiska jednotného uplatnenia zásady zreteľnej koncovky, teoretickej „čistoty“ uvádzaných morfológických údajov a prípadného automatizovaného spracúvania tejto informácie by, pochopiteľne, bolo vhodnejšie uplatňovať neprotirečiace si zápisy. V tomto zmysle ostáva prijaté riešenie napadnutelným kompromisom, ktorý otvára aj otázku, kde sú hranice ústretovosti voči používateľovi v diele, ktoré má väčšie ambície ako byť čisto praktickou príručkou, a či tieto hranice dokážeme vždy správne odhadnúť.

2. Druhá pripomienka sa týka rozšírenia gramatických informácií, podľa zásady, že ak jestvuje neistota pri tvorení tvarov a robia sa chyby, treba záhlavie doplniť o príslušné údaje.

2.1. Navrhujeme uvádzať tvar inštrumentálu množného čísla (**Ipl**) pri podvzore *husita*³, ktorým sa odlišuje od vzoru *futbalista*, napr.

adamita -tu pl. *N -ti I -tmi m.*⁴ Podobne aj v heslách *antisemita*, *akolyta*, *exegéta*, *bandita*, *barnabita*, *eremita*, *glagolita*.

2.2. Je vhodné uvádzať **Ipl** pri maskulínach končiacich na **dve spoluhlásky (CC)**.

2.2.1. Pri **viacslabičných maskulínach** končiacich na **CC** treba uviesť podobu *-Cmi*, ako je to v hesle **doktorand** -da pl. *N -di I -dmi m.*

Bude potrebné túto informáciu uvádzať dôsledne, aby jednotypové heslá boli spracované jednotne, porov. v SSSJ A – G: napr. v hesle *akvalung* je *Ipl -gmi*, ale *bumerang* je bez *Ipl*.

Rozšírenie morfológickej informácie o *Ipl* by sa bolo týkalo napr. týchto lexém z prvého zväzku SSSJ: *alternant*, *aeroport*, *geobiont*, *čipmank*, *búrkozvest*, *červenochvost*, *cement*, *dement*, *denunciant*, *diamant*, *emigrant*, *emitent*, *eskont*, *exkrement*, *fajront*, *ekoprojekt*, *agrorozort*, *agroprodukt*, *autodidakt*, *defekt*, *dialekt*, *dištrikt*.⁵ V literatúre (napr. Horecký, 1998) sa poukazovalo na skupiny lexém (v danej súvislosti nám ide o viacslabičné), pre ktoré je možná len podoba *-ami*: slová s pohyblivým vokálom pred jednou spoluhláskou (*otcami*), slová končiace na spoluhlásku *-m* (*ekonómami*), *a-* (*hrdinami*), *-o* (*dedami*) a *-ius* (*géniami*).

³ Označenie vzor/podvzor tu a aj na iných miestach príspevku používame na základe nového systému vzorov a podvzorov navrhnutého v monografii M. Sokolovej (2007).

⁴ Pretože sme pracovali predovšetkým s materiálom prvého zväzku, budeme dopĺňanie, resp. modifikáciu morfológickej informácie ilustrovať hlavne na tomto materiáli, hoci prípadné zmeny sa budú týkať ďalších zväzkov.

⁵ V skupine viacslabičných slov končiacich na **CC** jestvuje v úze variantnosť *-mi/-ami*, ale frekventovanejšia je koncovka *-mi*. Výrazná prevaha prípony *-ami* je v slovách *komiks*, *afix*, *suffix* a *obelisk*, ktoré majú pred spoluhláskovou skupinou (*s*, *k*) vokál *-i-*.

2.2.2. Pri jednoslabičných maskulínach končiacich na *CC* by bolo vhodné, vzhľadom na vysoký stupeň systémovo zdôvodniteľnej variantnosti, uvádzať Ipl v podobe *Cami* /*Cmi*, resp. *Cmi/Cami*: **šport** -tu pl. *N -ty I -tmi/-tami m.*; **trestami** -tu pl. *N -ty I -tami/-tmi m.*

Na základe analýzy frekvencie týchto slov v *Slovenskom národnom korpuse* – SNK (porov. Sokolová, 2007, s. 127 – 136) a súčasne na internete (porov. Karčová – Majchráková, 2006) sú podoby *-ami* preferenčne používané v lexémach s kombináciou dvoch šumových spoluhlások: *fakt, takt, pakt, punkt, trakt, box, fax, lux, keks, kiks, host', blesk, Bask, stisk, zisk, bozk, krst, prst, list, most, trest, post, skvost, test, vpust* (pri lexémach *zjazd, vjazd, hvizd* pozorujeme mierny príklon k tvaru *-mi*). V lexémach s kombináciou sonóry a šumového konsonantu je frekventovanejšia podoba *-mi* – *fjord, kord, lord, fond, front, klient, pánt, šprint, špunt, kult, pult, kolt, Kelt, pulz, skalp, škrt, šport, štart, žart* – alebo je variantnosť vyrovnaná – *bard, flirt, cent, font, šilt, volt, gang, sejf, šejk, štrajk*. Lexémy *gong, slang, song, tank, šperk, park, princ, punc, pinč, ranč, vinš, verš* a najmä lexémy s kombináciou *-mC* – *lump, vamp, kemp, tromf* vykazujú silnú preferenciu tvaru *-ami*.

Variantnosť sa netýka kombinácií so slabikotvornými hláskami, ktoré majú platnosť jedného vokálu ako iná kombinácia CVC, porov. *CrC* (*hrb, vrh, trh, frk, mrk, krk, trs, chrt, krt, prd, škrt, vrt*), *CiC* (*glg, hlt, chlp, vlk, klk, dlh*), *CrC* (*křč*), *CiC* (*tĺk, kĺb, stĺp, plž*) – Ipl má len podobu *-mi*. Doklady na variantnosť sme nenašli pri lexémach *pysk* a *šenk* – Ipl sa tu vyskytuje len v podobe *-ami*.

2.3. Pri feminínach so zakončením na -la jestvuje neistota v lokáli jednotného čísla (**Lsg**) a robia sa chyby typu vo *formule/vo formuli*; o *barle/o barli*, o *cvikle/o cvikli*. Preto sa tu uvádza informácia o správnej podobe Lsg: **barla** -ly *L -le pl. N -ly G bariel ž.*; **formula** -ly *L -le pl. N -ly G -múl ž.*

Táto informácia sa neuvádza jednotne, pretože sú lexémy na *-la*, pri ktorých nemáme žiadne doklady na chybné používanie tvaru Lsg, napr. *citronela, cela, epiš-tola, gorila*. V rámci diskusie môžeme však uvažovať o jednotnom uvádzaní tejto informácie vo všetkých lexémach rovnakého typu, resp. údaje Lsg uvádzať len pri kontaktočných lexémach *formula, medaila, rola*, ktoré majú v češtine koncovku Nsg *-e*, t. j. mäkké skloňovanie.

2.4. Pri prevzatých neživotných maskulínach zakončených na r, l treba uvádzať **Lsg**, hlavne ak ide o netypickú koncovku *-i* (pri vzoroch *hotel* a *materiál*): *ace-tál, bundeswehr, bikavér, brajgel, bordel, bandaliér, boreál, befel, ampér* atď.

2.5. Pri vzoroch gazdiná a *hlavná* treba pri počítateľných feminínach uvádzať na ich odlišenie Gpl, Dpl, Lpl, Ipl: **gazdiná** -dín -nám, -nách, -ami; **hlavná** -ných, -ným -ných, -nými.

2.6. Pri neutrách so zakončením -ále by bolo funkčné uviesť flektívny plurál: typ *adverbiálne (-ále)* je v SSSJ len ako nesklonné, v pluráli sa však pravidelne skloňuje ako *médium*.

3. Tretia poznámka sa týka odstránenia redundantných informácií.

3.1. Lepším riešením sa javí nepotvrdené dublety neuvádzať podľa existujúcich slovníkov, ale riadiť sa podľa doloženého výskytu tvarov v SNK a podľa relevantných faktorov pôsobiacich v deklinačnom systéme substantív (Sokolová, 2007, s. 35 – 40). V prípade nedostatku dokladov len podľa týchto faktorov.

Napr. v lexémach *anglofil*, *frankofil*⁶ (SSJ, SSSJ), *biograf* (PSP, SSJ, SSSJ) a *buržuj* (PSP, SSSJ) nie je potrebné uvádzať nedoloženú (minimálne doloženú) variantnú podobu Npl -ovia.

V lexémach *d'atel'* a *bunker* (PSP, KSSJ, SSSJ) nie je potrebné uvádzať okrajové podoby bez zánikového -e-, teda *d'atela*, *d'atele*, *d'atel'ov*, podobne *bunkera*, *bunkeri* a *bunkery*.

SSSJ má v heslách *bazilišok'* (jašter, nie rozprávková bytosť), *behúnik'* (chrobák), *belások* uvedené popri Npl -ky aj redundantnú podobu Npl -kovia, hoci v tomto prípade nejde, napriek forme, o deminutíva.

V hesle *editor*² (program na editovanie) musíme na základe derivačného faktora (sufix -or) konštatovať redundantnosť variantnej koncovky Lsg -ri popri náležitej -re a, naopak, v málo doloženom slove *cér* (chemický prvok) redundantnosť tvaru Lsg -re popri náležitej koncovke -ri. Na základe gramatického faktora (vzor *žena*) posudzujeme ako redundantné varianty Gpl *gofrí*, *domrí* (hoci okrajovo doložené) uvádzané v heslách *domra* (strunový hudobný nástroj) a *gofra* popri náležitých podobách *gofier*, *domier*⁷ a takto posudzujeme aj málo doložený Npl -tovia pri slovách *askéta*, *apostata* a *apologéta* popri náležitom Npl -ti (podvzor *husita*).

Súčasná norma nepozná koncovku -ky pri zvieracích maskulinách na -o – *capko*, *čučko*, *pejko*, *zajko* (PSP, KSSJ). Jej uvádzanie popri systémovej koncovke -kovia tiež považujeme za redundantný prvok.

Podľa analógie s lexémou *karta* sa uvádza v SSSJ nedoložená variantnosť Gpl -riet/-rát aj pri novšom slove *fonokarta* (doložené len *fonokariet*) a podľa analógie so slovom *krok* sa uvádza nedoložená variantnosť -ka/-ku pri lexéme *dvojkrok* (doložené len *dvojkroku*). Tieto príklady ilustrujú fakt, že kompozitá nemajú rovnaké koncovky ako ich komponenty najmä vtedy, ak je variantnosť koncoviek podmienená frazeologicky (porov. frekventované spojenia z *kroka* na *krok* a *domček* z *karát*). Nefunkčný variant *a-* sa uvádza pri látkovom substantíve *decht* (PSP, KSSJ, SSSJ)

⁶ Na internete je na podobu *anglofili* 13 dokladov (po odrátaní opakujúcich sa stránok), na podobu *anglofilovia* 2 doklady, z toho 1 z Morfológie slovenského jazyka; na podobu *frankofili* je 11 dokladov a na podobu *frankofilovia* 3 doklady, z toho 1 z MSJ. Porov. postupný nárast koncovky -ovia v jednotlivých lexémach: *diskofili/diskofilovia* – 96/9, *nekořili/nekořilovia* – 66/9, *rusofili/rusofilovia* – 44/6, *amerikanofili/amerikanofilovia* – 8/3, *bibliofili* – *bibliofilovia* 10/10, *audiofili/audiofilovia* 38/73!

⁷ Z hľadiska gramatického faktora sa ukazuje ako nenáležitá podoba Gpl *aúri* pri hesle *aura* (PSP, KSSJ, SSSJ) namiesto náležitej podoby *áur* (porov. *aula* – *ául*).

a pri prevzatých slovách *anión, ión* (PSP, KSSJ); *euroregión* (KSSJ); *batalión* (PSP, KSSJ, SSSJ); *cóľštok, bodyček* (PSP, KSSJ, SSSJ), *krosček* (PSP, KSSJ).

4. Poradie variantných tvarov.

4.1. Pri životných **maskulínach na -nóm** (*agronóm, astronóm, ekonóm, ergonóm, gastronóm*) je potrebné uvádzať tvarovú variantnosť Npl v poradí *-movia/-mi* vzhľadom na výrazne preferenčné používanie koncovky *-ovia*.

4.2. Pri **deminutívach maskulín** utvorených **od osobných mien** je uvádzanie poradia variantov ovplyvnené derivačným faktorom. Varianty nemajú deminutíva so sufixmi *-ček, (-č)-ik, -ko* (*faganček, blázonček, blondiačik, fešáček, farárko, doktor-ko*), ktoré sa skloňujú podľa vzoru *syn – synovia, resp. lexémy so sufixmi (-ič)-ek* podľa jeho podvzoru *svedok (gazdíček, bubeníček)*. Aj deminutíva na *-ik* sa skloňujú podľa vzoru *syn*, ale v Npl majú variantnú koncovku aj podľa vzoru *chlap (advokátik, farárik, fičúrik)*. Variantné podoby Npl v tomto type budeme uvádzať v poradí *-ovia/-ici*. Deminutíva na *-ik* majú výraznejší výskyt podoby *-ici*, a teda poradie variantov *-ici/-ovia* (*ašpirantík, asistentík, docentík, doktorík, inteligentík, majstrik, profesorík, redaktorík, skautík, študentík*). Výber koncovky *-ici* je ovplyvnený štylistickým faktorom a spravidla poukazuje na to, že deminutívum je použité v ironizujúcom alebo pejoratívnom význame

4.3. Pri uvádzaní variantov **Gpl feminín podľa vzoru ulica** s koncovým segmentom *-uša, -uča, -rča* navrhujeme poradie: 1. tvary s nulovou koncovkou a s predĺženou poslednou slabikou; 2. tvary s pádovou koncovkou *-í*, napr. *Betuša -túš/-ší, Danuša -núš/-ší, kaťuša -ťúš/-ší, bystruša -rúš/-ší, cifruša -rúš/-ší; guča gúč/guči, kuča kúč/kuči, papuča papúč/papuči; hrča hřč/hrči, paprča papřč/papřči*. Feminína s koncovým segmentom *-uľa* sa budú uvádzať bez variantov (*Hanuľa -núľ, haruľa -rúľ*) okrem lexémy *guľa gúľ/guli*.

4.4. Pri uvádzaní variantov **Gpl feminín podľa podvzoru pracovňa** navrhujeme opačné poradie: 1. tvary s pádovou koncovkou *-í*; 2. tvary s nulovou koncovkou a s predĺženou poslednou slabikou, napr. *fusakľa -kli/-kiel, drumblľa -bli/-biel, čerešňa -šni/-šieň*.

4.5. Nazdávame sa, že nie je dôvod uvádzať pri niektorých neživotných maskulínach poradie variantov Gsg *-a/-u*, ak výskyt jednotlivých variantov v textoch potvrdzuje výraznú prevahu koncovky *-u*. Ako náležitejšie sa nám javí poradie *-u/-a*. Ide o slová ako *amplión, autosalón, barak, brloh, bršlen, črep, džber* a iné.

4.6. Pri **analogických typoch slov** treba vždy overovať, či nie je možné uvádzať varianty tvarov v rovnakom poradí: napr. pri lexémach *autobus, trolejbus, mikrobús* Gsg *-su/-sa*. Ťažko sa zjednocujú variantné tvary pri lexémach *autosalón, agrosalón* a *aerosalón*, pretože variantnosť *-nu/-na* sa vyskytuje len v lexéme *autosalón*. Inak sa správa frekventované slovo *teplomer* (výskyt variantov Gsg *-ra/-ru*

je v SNK v pomere 202/70⁸), inak fungujú v textoch analogické odvodeniny s malým alebo ojedinelým výskytom: *cukromer*, *časomer*, *dymomer*, *ekonomer*, *glukomer* (prevaha koncovky *-ru*), *dažd'omer*, *dĺžkomer*, *frekventomer* (prevaha koncovky *-ra*), *brázdomer*, *drôťomer* (na Gsg nie sú v prístupných zdrojoch doklady). Uvedené príklady, okrem lexémy *teplomer*, sú z prvého zväzku SSSJ, ale jestvuje prinajmenej ďalších dvadsať lexém s komponentom *-mer*. Pretože ide o pomerne veľkú skupinu slov, v ktorej sa variantné koncovky *-ru/-ra* vyskytujú v SNK v pomere 164/28 (po odrátaní najfrekventovanejšej lexémy *teplomer*), nazdávame sa, že je možné uvádzať tieto koncovky v poradí *-ru/-ra* (okrem *teplomer*).

Pri stanovení poradia variantov je dôležité uplatňovať zásadu, aby na prvom mieste stála nepríznaková podoba, napr. *dosiek/dosák* a nie *dosák/dosiek*, *čísiel/čísel* a nie *čísel/čísiel*.

5. Piaty problémový okruh sa týka **rozpisovania** príslušného **gramatického aparátu** pre jednotlivé varianty pri variantných heslách. Napr. heslo **byl'**, **byľa** *byle byl'/byli ž.* (KSSJ, SSSJ) by bolo potrebné uvádzať v podobe **byl'** *byle byli*, **byľa** *byle byl' ž.*, pretože zápis **byl'**, **byľa** *byle byl'/byli ž.* znamená možnosť tvoriť neexistujúcu formu *byl'* od lexémy *byl'*.

V tejto súvislosti možno uvažovať aj o usúvzťažnení dvojakej výslovnosti (dif-tong a bivokalické spojenie) v type *garsoniéra*, *bonboniéra* s postulovaním dvoch pravopisných variantov: **garsoniéra** [-rsonié-] *-ry*, *-niér*, **garsoniera** [-rzoňie-] *-ry* *-nier ž.*, bližšie Sokolová – Ivanová – Jarošová, 2008).

6. Odlíšenie augmentatív pri prirodzenom a gramatickom rode.

Pri napätí medzi gramatickým a prirodzeným rodom dochádza ku križeniu tvarov a kongruencie.

6.1. V augmentatívnych derivátoch utvorených od **neživotných maskulín a feminín** sa nekříži paradigma a nezhoda medzi formou neutier a gramatickým rodom motivantu je v kongruencii, ktorá naznačuje realizáciu ženského alebo mužského rodu v Nsg a A sg.: *zlá babisko*, *babisko bola zlá* popri *zlé babisko*, *babisko bolo zlé*; *veľké gambisko*, *veľká gambisko*; *riadne daždisko*, *riadny daždisko*. Vynára sa otázka, či v tomto prípade nie je zbytočné uvádzať údaje o dvoch paradig-mách: **gambisko** *-ka -bísk s.*, v sg. *N a A i ž. zvel.*; **daždisko** *-ka -dísk s.*, v sg. *i m. zvel.* (takto aj v KSSJ). Posudzoval sa alternatívny návrh so skráteným zápisom **gambisko** *-ka -bísk s.*; **daždisko** *-ka -dísk s.* Na základe diskusie sa autorky rozhod-

⁸ Pomer variantných koncoviek na internete – po odrátaní opakujúcich sa stránok – je mierne v prospech *-ru*: 542/457. V ďalšej frekventovanej lexéme *elektromer* je výskyt obidvoch podôb v podstate vyrovnaný: v SNK s miernou prevahou koncovky *-ra* a na internete s miernou prevahou *-ru*.

li ostat' pri pôvodnom riešení naznačujúcim nezhodu v kongruencii, pretože tento jav je v príslušnom hesle ilustrovaný aj dokladovými spojeniami (*veľké gambisko*, *veľká gambisko*). Z týchto spojení je jasné, ako treba chápať údaj o dvojakom rode.

6.2. V životných maskulínach preniká nezhoda medzi formou neutier a prirodzeným rodom maskulín aj do paradigmy (*chlapčisko/chlapčiskov*). Zmiešaná paradigma je medzi životnými maskulínami a neutrami ako konflikt prirodzeného a gramatického rodu, rodová homonymia medzi vzormi vzniká na pozadí bývalých o-kmeňov, napríklad pri type *hadisko*, *chlapčisko*. Augmentatíva typu *faganisko* sú väčšinou neutrá v Npl: *faganiská*, nie *faganiskovia* (0), *sprostáčiskovia* (0), *mládenčiskovia* (0), ale varianty sú pri type *chlapčisko* v iných pádoch, hlavne v Gpl (*chlapčiskovia/chlapčiská*: 2/121, ale Gpl *chlapčiskov/chlapčisk*: 10/9, *chlapčiskom/chlapčiskám*: 5/6; porov. frekvenciu tvarov na internete *dobráčiskovia/dobráčiská*: 6/3, *dobráčiskov/dobráčisk* 4/1; *chudáčiskovia/chudáčiská*: 1/6, *chudáčiskov/chudáčisk* 3/0; *zlodejiskovia/zlodejiská*: 1/1, *zlodejiskovi/zlodejisku* 1/0. Augmentatíva utvorené od životných maskulín sa v SSSJ uvádzajú v podobe **boháčisko** -ka pl. N -ká G -čisk s. i -ka pl. N -kovia G -kov m. zvel. expr.; **faganisko** -ka pl. N -ká G -nisk s. i -ka pl. N -kovia G -kov m. zvel. obyč. pejor. Vynára sa otázka, či je správne tento typ spracúvať jednotne, ak pri niektorých lexémach (*faganisko*) majú tvary mužského rodu len potenciálny charakter. V ešte väčšej miere sa táto otázka týka personifikovaných zvieracích augmentatív so základom v mužskom rode: *baranisko*, *capisko*, *bujačisko*. Tu sme tiež pôvodne predpokladali možnosť križenia paradigmy (vzhľadom na nedoloženosť tvarov Npl lexém typu *baranisko* v jestvujúcich jazykových zdrojoch – v kartotéke, SNK a internete), ale napokon sme sa rozhodli v plnej miere akceptovať konštatovanie Morfológie slovenského jazyka (1966, s. 113 – 114), ktorá možnosť skloňovať augmentatíva podľa vzoru *mesto* aj podľa vzoru *chlap* predpokladá len pre zveličené slová utvorené od mien osôb mužského rodu.

Analýza gramatickej charakteristiky substantív v SSSJ ukázala, že jestvuje priestor na jej spresnenie, čo bude ústretový krok nielen smerom k používateľovi, ale aj smerom k adekvátnejšiemu opisu morfológie jazykových jednotiek. V tomto príspevku sme poukázali na šesť typov údajov, ktoré si vyžadujú pozornosť: 1) neprotirečivé uplatňovanie pravidiel o zreteľnej koncovke, 2) rozšírenie gramatickej informácie o problémové tvary a ich dôsledné uvádzanie v relevantnej skupine substantív, 3) odstránenie redundantných informácií v oblasti variantov, 4) stanovenie náležitého poradia variantov, 5) rozpisovanie morfológických údajov pre jednotlivé varianty lexém (tam, kde je to potrebné) a 6) spresnenie morfológickej informácie augmentatív. Pri optimalizácii gramatickej charakteristiky substantív sledujeme častosť výskytu skúmaných tvarov v textoch a pôsobenie (synergické alebo protichodné) relevantných jazykových faktorov – sémantického, gramatického, derivačného, ortoepického a ďalších. Predložené návrhy vytvárajú priestor na diskusiu.

Niektoré z nich majú podobu budúcej lexikografickej inštrukcie, ktorú by sme chceli uplatniť v ďalších zväzkoch SSSJ: uvádzanie zreteľnej koncovky Gsg v type *modelácia* v podobe *-ie* a v type *modelovanie* v podobe *-nie*; uvádzanie Ipl pri maskulínach typu *husita* a viacslabičných maskulínach končiacich na dve spoluhlásky (*-Cmi*); rozšírenie informácie o Lsg pri neživotných maskulínach končiacich na *-l* a *-r*; rozšírenie morfolologickej informácie pri feminínach typu *gazdiná* a *hlavná*. Takto sme formulovali aj návrhy na odstránenie určitých redundantných tvarov a zmenu poradia variantných tvarov. Vidíme však problémy, ktoré nastoľujú napr. slová typu *anglofil* (od absencie variantu Npl *-ovia* cez jeho okrajový výskyt v slove *rusofil* až po jeho prevahu v slove *audiofil*; porov. aj variantnosť lexém s komponentom *-mer*). Tu sú možné alternatívne lexikografické riešenia a výber jedného z nich treba dôkladne zvážiť. Niektoré z návrhov sú formulované ako neuzavretý problém: spôsob uvádzania zreteľnej koncovky pri slovách typu *gymnázium*, poradie variantnej koncovky Ipl *-Cmi* a *-Cami* pri jednoslabičných maskulínach končiacich na dva konsonanty, miera uvádzania údajov o Lsg pri feminínach končiacich na *-la*, postulovanie variantov (podľa výslovnosti) pri slovách typu *garsoniéra/garsoniera*, otázka jednotného spracovania augmentatív typu *chalanisko* a *faganisko*.

Literatúra

- BALÁŽOVÁ, Ľubica – ZAMBOROVÁ, Marta: Gramatický aparát pri substantívach. Bratislava: 2002. rkp. 19 s.
- BALÁŽOVÁ, Ľubica – ZAMBOROVÁ, Marta: Gramatické otázniky v Slovníku súčasného slovenského jazyka. In: Tradícia a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2003, s. 209 – 213.
- HORECKÝ, Ján: Medzi prstami či medzi prstmi? In: Kultúra slova, 1998, roč. 32, č. 1, s. 55.
- KARČOVÁ, Agáta – MAJCHRÁKOVÁ, Dana: Distribúcia prípon *-mi*, *-ami* v tvaroch maskulínnych substantív zakončených na konsonantické skupiny. In: Sondy do morfosyntaktického výskumu slovenčiny na korpusovom materiáli. Eds. M. Sokolová – M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 155 – 176.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. 4., doplnené a upravené vyd. Bratislava: Veda 2003. 988 s.
- Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. 3., uprav. a dopl. vyd. Bratislava: Veda 2000. 533 s.
- Slovenský národný korpus – Verzia **prim-3.0-prim-all**. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2008. Dostupný z [www: http://korpus.juls.savba.sk](http://korpus.juls.savba.sk).
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: VEDA 2006. 1134 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – MOŠKO, Gustáv – ŠIMON, František – BENKO, Vladimír: Morfematický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka 1999. 530 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Nový deklináčny systém slovenských substantív. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007. 338 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – JAROŠOVÁ, Alexandra – IVANOVÁ, Martina: Diftongizácia vokalických skupín *ie*, *ia* a lexikografická prax. In: Slovenská reč, 2008, roč. 73, č. 5. 21 rkp. s. (v tlači).

Ako vznikala súčasná podoba Historického slovníka slovenského jazyka

Na výskumnej úlohe Historický slovník slovenského jazyka sa v Ústave slovenského jazyka (od roku 1967 Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra) Slovenskej akadémie vied systematickejšie pracovalo od roku 1961. Tak sa to uvádzalo v úvode ukážkového zväzku, ktorý vyšiel roku 1973 pod názvom *Slovenský historický slovník z predpisovného obdobia* v rozsahu 356 strán a obsahoval celkovú koncepciu slovníka a sériu ukážkových hesiel. Autorský kolektív, vtedy pod vedením V. Blanára a ďalších členov internej redakcie K. Habovštiakovej a I. Kotuliča, tvorili aj J. Doruľa, V. Gregor, E. Jóna, E. Krasnovská, R. Kuchar, M. Majtán, M. Majtánová a J. Skladaná. V úvode ukážkového zväzku sa spomína, že už pred rokom 1961 sa začal organizovať archívny výskum starších slovenských jazykových pamiatok v slovenských i zahraničných archívoch a za dve desaťročia sa v oddelení dejín slovenčiny, ktoré vtedy viedol I. Kotulič, zozbieralo pomerne veľké množstvo dovtedy nepublikovaných písomností z 15. – 18. storočia, ktoré spolu s historickými tlačami predpisovného obdobia a s textami dovtedy publikovanými v osobitných edíciách, monografiách a monografických štúdiách tvorili dobrú materiállovú základňu slovníka i východisko na ďalšie všestrannejšie jazykovedné analýzy predkodifikačnej, predpisovnej slovenčiny a jej formujúcich sa kultúrnych útvarov, najmä kultúrnej západnej slovenčiny a kultúrnej strednej slovenčiny. Tisíce strán textov rukopisných slovenských jazykových pamiatok a starších tlačí bolo treba v domácich i zahraničných archívoch a knižniciach vybrať, preskúmať, dať prefotografovať alebo ináč reprodukovať, a tak budovať fototéku pramennej základne slovníka. Úplnou aj výberovou excerpciou sa budovala kartotéka historického slovníka, ktorá v tom čase obsahovala okolo milióna lístkov, archív fotokópií a mikrofilmov, ako i súpis slovenských jazykových pamiatok, tvoriacich materiállovú základňu slovníka. V ukážkovom zväzku autorský kolektív predložil domácej i zahraničnej slovakistickej a slavistickej verejnosti na posúdenie teoretické východiská tohto diela i lexikografické postupy, ktoré pokladal za primerané vzhľadom na poslanie slovníka a so zreteľom na materiállové, kádrové a technické možnosti.

Predmetom spracovania bola a je slovná zásoba utvárajúcej sa písomnej podoby kultúrnej slovenčiny, ktorá predstavovala vo vývine slovenského jazyka predpisovný kultúrny jazykový útvar, ktorého variabilnosť bola podmienená krajovým nárečovým zafarbením a nerovnakou mierou využívania aj neslovenských, najmä

českých, latinských, nemeckých, maďarských a iných cudzojazyčných jazykových prvkov, vyplývajúcich z nerovnakého „pisárskeho“ vzdelania a vybavenia autora textu, no i z jeho zámeru, ako aj z charakteru písomnosti. Od samého začiatku prípravy slovníka prebiehali v autorskom kolektíve i v publikovaných štúdiách dlhé odborné (a často i ostré) diskusie o celkovom charaktere slovníka, o problematike genetického a funkčného hodnotenia slovnej zásoby staršej slovenčiny, najmä pri hodnotení geneticky neslovenských prvkov a ich adaptácie v slovenských jazykových pamiatkach pramennej základne slovníka. Prirodzene, najcitlivejšie boli javy príznačné pre česko-slovenské medzijazykové vzťahy, lebo čeština celé stáročia suplovala na Slovensku funkciu slovenského spisovného jazyka. Napokon prevládla mienka o funkčnom hodnotení bohemizmov, podobne, ako sa aj dnes pristupuje k prevzatiam z iných jazykov. Aj teraz možno potvrdiť, že v slovníku so zreteľom na spoločné slovanské (praslovanské) východisko, je viac ako dvakrát viac slov prevzatých z latinčiny ako z češtiny. Lexikologická problematika lexikografického opisu slovnej zásoby staršej slovenčiny i samotná lexikografická problematika HSSJ sa v období prípravy i v čase vychádzania jednotlivých zväzkov slovníka publikovala najmä v monografických štúdiách V. Blanára *Lexikálno-sémantická problematika historického slovníka slovenského jazyka* (1982), *Vývin slovenskej slovnej zásoby v predkodifikačnom období* (1983), *Lexikológia lexikografie* (1986), v jeho monografii *Lexikálno-sémantická rekonštrukcia* (1984), ako aj v spoločnom referáte autorského kolektívu *Historický slovník slovenského jazyka*, ktorý V. Blanár predniesol na konferencii o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny v Smoleniciach v marci 1983 (niektorí ďalší spoluautori slovníka prispeli aj koreferátmi). Materiály z konferencie vyšli v zborníku s názvom *Obsah a forma v slovnej zásobe* (1984). Genézu prác na príprave slovníka približuje aj Blanárov príspevok (prednáška na letnej škole slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca) *Historický slovník slovenského jazyka* (1984). Pôvodne malo ísť o slovník veľkého typu. Dokumentácia staršej slovenskej lexiky mala v historicko-stratigrafickej perspektíve ukázať chronologické, územné i žánrové doloženie slova v sérii reprezentatívnych dokladov s nariadením jeho slovotvorného začlenenia a historickej perspektívy vo vývine slovnej zásoby slovenčiny s poukazom na synonymné a antonymné vzťahy. Autorský kolektív mal predstavu, že takýto slovník by mal rozsah asi 10 zväzkov. No už jeden z mnohých recenzentov, prof. V. Šmilauer podľa ukážkového zväzku vyrátal, že pri takom spracúvaní by slovník musel mať aspoň 24 zväzkov! Vypracovanie a vydanie takéhoto veľkého slovníka však vysoko presahovalo vtedajšie (a presahovalo by aj súčasné) personálne, materiálne i edičné možnosti ústavu a azda aj celej Slovenskej akadémie vied a vydávanie by sa predĺžilo na niekoľko generácií. Preto sa členovia autorského kolektívu po viacerých diskusiách rozhodli upraviť koncepciu a pripraviť slovník stredného typu v rozsahu troch objemných zväzkov, ktorý by lepšie zod-

povedal daným možnostiam a mohol podstatne skôr plniť svoje vedecké, spoločenské, kultúrohistorické a kultúrpolitické poslanie.

A tak sa v roku 1979 prijala upravená koncepcia, podľa ktorej sa začali systematicky koncipovať heslá súčasného Historického slovníka slovenského jazyka, dokladového a výkladového slovníka stredného typu. Prvý zväzok sa mal odovzdať do tlače začiatkom roka 1986, druhý a tretí zväzok potom v päťročných intervaloch. To už od roku 1973 do roku 1980 viedol autorský kolektív a oddelenie dejín slovenčiny Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV Š. Peciar, v rokoch 1981 – 1983 I. Kotulič a od roku 1984 M. Majtán.

V porovnaní so slovníkom veľkého typu sa v Historickom slovníku slovenského jazyka úspornejšie spracúvali výklady významov slov, najmä sa však obmedzil rozsah dokladového materiálu. Podstatne sa znížil počet dokladov i dĺžka kontextov sa skracovala niekedy až na najmenšiu možnú mieru, zaviedlo sa mierne hniezdovanie niektorých odvodených slov, vidových dvojíc a pod. Ustúpilo sa od uvádzania synonymných slov, slovotvorných vzťahov a súvislostí jednotlivých heslových slov. Obmedzenie rozsahu dokladovej časti hesiel neumožňovalo vyčerpávajúco dokumentovať všetky hláskové, grafické a ani gramatické (tvarové) varianty heslových slov, ani doložené typické a sčasti ani niektoré lexikalizované spojenia slov.

Uvedené úsporné postupy sa uplatňovali najmä pri spracúvaní prvých dvoch zväzkov slovníka, potom autorský kolektív začal prizerať viac na kultúrohistorický význam slovníka i jednotlivých dokladov. Prejavilo sa to v počte a dĺžke uvádzaných dokladov, lexikalizované a frazeologické spojenia sa autori usilovali spracovať vyčerpávajúco (samozrejme, s obmedzením počtu ich dokladov). Niekedy však robilo ťažkosť jednoznačne určiť, čo predstavuje kontext dostačujúci na pochopenie a objasnenie významu v hesle spracúvaného slova alebo slovného spojenia. Lexikologicko-lexikografické kritériá neboli vždy zhodné s kultúrno-historickou hodnotou textu, v heslovej stati spracovaný kontext však na spoločenské a kultúrno-historické hodnoty aspoň upozorňuje. Tieto užitočné úpravy však spôsobili, že rozsah slovníka sa zdvojnásobil z troch na šesť zväzkov a napokon dokončený slovník (spolu s dodatkami) obsahuje sedem objemných zväzkov. Určite však zvýšili nielen dokumentačnú, ale aj spoločenskú a kultúrohistorickú hodnotu slovníka. Počítačové spracovanie rukopisu sa realizovalo až od štvrtého zväzku. Prvý zväzok Historického slovníka slovenského jazyka (A – J) vyšiel až roku 1991. Druhý zväzok slovníka (K – N) vyšiel roku 1992, tretí (O – P pochytká) roku 1994, štvrtý (P poihrať sa – pytlovať) roku 1995, piaty (R – Š) roku 2000, šiesty (T – V) roku 2005. Posledný siedmy zväzok (Z – Ž, Dodatky) vyšiel v septembri roku 2008.

Sedem zväzkov Historického slovníka slovenského jazyka má spolu 4 322 strán. Spracúva sa v ňom v 47 330 heslových statiach viac ako 70 000 slov (lexikálnych jednotiek), vykladajú sa ich významy, gramatické charakteristiky, genetické,

zemepisné a štylistické začlenenie do predpisovnej slovnej zásoby slovenčiny, lexikalizované slovné spojenia a frazémy doložené niekoľkými stovkami tisícov dokladov z rukopisných aj tlačených slovenských jazykových pamiatok spočiatku v minimálnych, neskôr aspoň v pomerne primeraných kontextoch.

Autorský kolektív slovníka tvorili V. Blanár (1 – 3 zv.), M. Gigerová (Sitárová 5 – 7), A. Hríbková (6), E. Jóna (1), I. Kotulič (1 – 3), M. Kováčová (3 – 7), E. Krasnovská (1 – 7), R. Kuchar (1 – 3, 5, 7), T. Laliková (3 – 7), M. Majtán (1 – 7), M. Majtánová (1 – 4), R. Ondřejková (5 – 7), D. Ondřejkovičová (3 – 4), Š. Peciar (1), B. Ricziová (1 – 2, 4), J. Skladaná (1 – 2, 4 – 7), A. Szabová (Osadská 6 – 7), I. Valentová (6 – 7). Vedúcim autorského kolektívu bol M. Majtán.

V internej redakcii slovníka boli v prvom a druhom zväzku M. Majtán, V. Blanár, I. Kotulič a Š. Peciar, v treťom a štvrtom zväzku, ktoré sa písali už do počítačov, M. Majtán, V. Blanár, I. Kotulič a M. Majtánová, od piateho zväzku M. Majtán, R. Kuchar a J. Skladaná.

Recenzentmi slovníka boli v prvých štyroch zväzkoch I. Němec a R. Krajčovič, v ďalších troch R. Krajčovič a P. Žigo.

Vedeckým redaktorom Historického slovníka slovenského jazyka bol M. Majtán.

Historický slovník slovenského jazyka po prvý raz v dejinách slovenčiny podáva pomerne podrobný obraz o rozsahu a členení slovnej zásoby jazyka slovenskej národnosti v predpisovnom období. Spracúva slovnú zásobu slovenčiny prakticky od 11. do 18. storočia. Do 15. storočia sú doložené spravidla lexémy len z cudzojazyčných (latinských) jazykových pamiatok, súvislé texty sú známe z pamiatok od 15. storočia. Pre obdobie 15. – 18. storočia bolo charakteristické používanie slovenských jazykových prvkov z češtiny používanej na Slovensku vo funkcii spisovného jazyka a používanie kultúrnej (kultivovanej) slovenčiny vo viacerých variantoch s rozličným stupňom vplyvu západoslovenských, stredoslovenských i východoslovenských nárečí. Spočiatku bol najpoužívanejší variant západoslovenskej kultúrnej slovenčiny. Išlo v podstate o hybridné útvary, ktoré však stále výraznejšie smerovali k systému slovenského národného jazyka vo všetkých rovinách. Pamiatky, ktoré dokumentujú tieto kultúrne útvary slovenského jazyka, predstavujú širokú paletu jeho modifikácií. Viaceré jazykové pamiatky svedčia o tom, že rozhodujúcimi činiteľmi boli žáner a charakter písomnosti spolu so školením a zámerom pisateľa.

Historický slovník slovenského jazyka predstavuje slovenčinu z predpisovného obdobia od najstarších čias tak, ako je zachovaná v rukopisných i tlačených slovenských jazykových pamiatkach a v starších latinských písomnostiach (najmä slovenské vlastné mená apelatívneho pôvodu) až po kodifikáciu spisovnej slovenčiny A. Bernolákom na konci 18. storočia. Medzníkom, pochopiteľne, nie je rok 1787, ale koniec 18. storočia, pričom do pramennej základne sa nedostali rukopisné ani tlačene diela bernolákovcov.

Svojím širokým poňatím a moderným spôsobom spracovania poskytuje slovník dobrý a spoľahlivý základ nielen pre správne chápanie a výklad slovenských historických textov, ale aj pre ďalší výskum vývinu slovenskej slovnej zásoby a dejín slovenského spisovného jazyka vo všeobecnosti, ako aj pre ďalší rozvoj slovenskej historicko-porovnávacej jazykovedy. Sme presvedčení, že Historický slovník slovenského jazyka splní ciele a úlohy, ktoré mu autorský kolektív určil, že sa stane významným a dôležitým príspevkom k poznaniu vývinu slovenčiny a jej slovnej zásoby, ale tak isto aj k ďalšiemu riešeniu zložitých otázok formovania a rozvoja slovenského národa a k osvetľovaniu jeho spoločenských a kultúrnych súvislostí. Pre súčasnú slovenskú spoločnosť i pre výchovu budúcich generácií bude mať preto istotne nielen čisto filologický, ale aj kultúrohistorický a kultúrnopolitický význam. Prinesie iste aj podnety ďalším pracovným kolektívom, ktoré budú v budúcnosti pripravovať ďalšie lexikografické diela o staršej slovenčine, novšie historické slovníky, napr. slovníky bernolákovskej alebo štúrovskej spisovnej slovenčiny alebo v úvode spomenutý „veľký“ historický slovník slovenského jazyka tezaurového typu.

Autorský kolektív želá svojmu dokončenému dielu, Historickému slovníku slovenského jazyka, šťastnú cestu k používateľom a čitateľom.

Milan Majtán

INŠPIRATÍVNE SOCIOLINGVISTICKÉ ETUDY

Slavomír Ondrejovič: *Jazyk, veda o jazyku, societa. Sociolingvistické etudy*. 1. vydanie. Bratislava: Veda 2008. 304 s.

V Sociolingvistickom prológu k svojej najnovšej knihe *Jazyk, veda o jazyku, societa* cituje Slavomír Ondrejovič myšlienku H. Weinricha o vedeckom získavaní poznatkov, ktoré je naskrze a od začiatku do konca komunikačným procesom, na ktorom má jazykové uchopenie podstatný podiel. Aj na pozadí tejto idey charakterizuje texty (kapitoly a podkapitoly) svojej práce ako etudy. Etuda je pôvodne termín z hudobnej oblasti. Novšie sa však zaraďuje aj medzi umenovedné termíny, kde sa vymedzuje ako menší literárny útvar, v ktorom sa cyklicky spracúva istá téma (pozri napríklad Slovník cudzích slov, 1997; Slovník súčasného slovenského jazyka, 2006). Touto témou v Ondrejovičovej publikácii je sociolingvistika v rámci lingvistických, kultúrnych, spoločenských a politických kontextov. Autor ju rozvádza v súbore monotematických štúdií, ktoré nie sú zviazané iba navzájom, dovnútra, ale sú roztvorené aj navonok, dialogicky komunikujú jednak s vedeckým partnerom a jednak s bežným používateľom jazyka. Takto sprítomňuje minulé, prítomný a budúci čas slovenskej sociolingvistiky, pričom ho sprievádza aj na pozadí zahraničnej lingvistiky a sociolingvistiky.

Z historického hľadiska, z hľadiska vývinu teoretického myslenia na Slovensku, ako aj vzhľadom na predpokladanú konfrontáciu (dialóg) odlišných metodologických východísk, považuje S. Ondrejovič za mimoriadne závažný fakt, že slovenská lingvistika – síce oneskorene, ale nie neskoro – zachytila v osemdesiatych rokoch „echo“ paradigmatickej zmeny. Zrejme aj preto ani na začiatku 90. rokov minulého storočia nebola sociolingvistika na Slovensku v dostatočnej miere inštitucionalizovaná. Dodnes nie je uspokojivé ani uplatňovanie sociolingvistických metód v slovenskej lingvistike. Podľa autora to má viacero príčin. Z jednej strany to súvisí s tým, že slovenská jazykoveda bola izolovaná od západoeurópskych a severoamerických sociolingvistických aktivít, čo bolo podmienené aj spoločensko-politickou situáciou. Nemenej závažná bola situácia v slovenskej jazykovede, realizácia základného a aplikovaného výskumu v rozmedzí tradičných teoreticko-metodologických východísk, najmä vzhľadom na teóriu spisovného jazyka a teóriu jazykovej kultúry. V tejto súvislosti S. Ondrejovič vo viacerých svojich etudách priamo i ne-

priamo pripomína dodnes pretrvávajúce napätie medzi odlišnými interpretáciami jazyka, ktoré priniesol aj komunikačno-pragmatický obrat v slovenskej jazykovede.

Vyzdvihnúť treba nielen jeho chápavý, tolerantný postoj k odlišným koncepciám, ale aj všeobecné a filozofické opodstatňovanie odlišných (protirečivých) lingvistických koncepcií. Odvolávajúc sa na princíp komplementarity, ktorý sa s úspechom uplatnil najmä v kvantovej mechanike, zdôrazňuje, že sa netreba obávať odlišných interpretácií toho istého javu. Pripomína aj Kantovu myšlienku, že oprávnené možno vysloviť i vzájomne sa vylučujúce výroky. Je to vlastne aj tichá reakcia na zbytočnú invektívnosť našich lingvistických polemík. Princíp komplementarity totiž spochybňuje oprávnenosť iba jediného pravdivého a úplného poznania niektorej oblasti ľudskej činnosti (existencie). Takýto všeobecnelingvistický, kultúrno-spoločenský a filozofický rozmer majú aj Ondrejovičove etudy o postavení jazykovedy v kontexte ostatných (semiotických) vied, ktorá sa – aj na „úkor“ filozofie – postupne zaradila medzi tzv. smerovacie vedy. V tomto zmysle sú rovnako inšpiratívne aj úvahy o problematike jazykovej ekológie a ekologickej lingvistiky, ako aj výklady o vzťahu medzi jazykom a identitou a o perspektívach slovenčiny v dobe integračných a globalizačných snáh.

V rámci naznačených všeobecno-lingvistických a filozofických postojov S. Ondrejovič pomenúva i podrobnejšie rozvádza základné idey a princípy sociolingvistiky. Pritom sa pri ich vymedzovaní a opodstatňovaní nevyhýba ani ich porovnávaní s koncepciami tradičnej lingvistiky. Za najzávažnejší dôsledok spomínanej paradigmatickej zmeny považuje metodologický posun od systémovej lingvistiky ku komunikatívno-pragmatickej, v dôsledku čoho došlo aj k prehodnocovaniu kritérií teórie spisovného jazyka a teórie jazykovej kultúry. Aj v centre záujmu sociolingvistiky zostáva jazyk ako dômyselne štruktúrovaný systém, vníma ho však ako heterogénny celok, skladajúci sa z viacerých foriem (variet), ktoré má používateľ jazyka k dispozícii v čase tvorby aktuálneho textu. V akcentovaní sociálnej podmienenosti jazyka a jazykovej komunikácie, v snahe skúmať jazyk v sociálnej interakcii však nemožno hľadať zámer popierať prestižnosť spisovnej formy národného jazyka. Ani prepínanie kódu, ku ktorému dochádza denno-denne a ktorým hovoriaci reaguje na preskupovanie, odlišnú hierarchizáciu relevantných faktorov konkrétnej komunikačnej situácie, neoslabuje význam spisovného jazyka. Pravdou však zostáva, že diferencovaná jazyková komunikácia v odlišných oblastiach spoločenského styku a dorozumievania ráta s využívaním výrazových prostriedkov všetkých variet národného jazyka. Preto nemožno prijať myšlienku, že národný jazyk postupne vrástá do jedinej, spisovnej formy. S. Ondrejovič totiž na viacerých miestach svojej knihy naznačuje, kto, kde a kedy by mal pri tvorbe kultúrneho a kultivovaného jazykového prejavu dôsledne uplatňovať spisovný jazyk. Má na mysli najmä profesionálnych používateľov jazyka, pre ktorých je jazyk pracovným nástrojom. Pravdaže, platí to aj o jazy-

kovej komunikácii vo verejnom oficiálnom prostredí. No to mu nebráni konštatovať, že kultivovanosť textu – a teda vlastne ani kultivovanosť expedienta – nie je podmienená iba spisovnosťou jazykového prejavu, s čím treba súhlasiť. Sú totiž situácie, kde presadzovanie prísnej (spisovnej) normy ide proti požiadavke funkčnosti; snaha o „vysokú“ (umelú) kultúrnosť (spisovnosť) prejavu by v tomto prípade mohla ísť proti jeho prirodzenej kultivovanosti. Stačí, ak si v tejto súvislosti pripomenieme obsahovú a formálnu stavbu príbehov, ktorými nás v čase detstva obdarúvali a očarúvali voľakedajší dedinskí rozprávači.

Osobitnú pozornosť venuje S. Ondrejovič otázkam regulácie jazyka, jazykovému plánovaniu, normotvornej činnosti. O týchto lingvistických aktivitách uvažuje na priesečníku vzťahov medzi úzom, normou a kodifikáciou. Keďže sociolingvistický prístup sa v podstatnej miere orientuje na jazykové spoločstvo a na uplatňovanie jazyka v sociálnej interakcii, pri normatívno-kodifikačnej a jazykovoregulačnej činnosti treba brať ohľad aj na jazykové povedomie používateľov jazyka a na ich postoje. V tejto súvislosti oprávnene pripomína, že aj pri príprave kodifikačných príručiek by sa v podstatnejšej miere mali zohľadňovať výsledky sociolingvistického výskumu. Len tak kodifikácia synchrónne zachytí pružnú a perspektívnu normu, ktorá nebude (nemusí byť) identická iba s individuálnym vedomím kodifikátora, ale bude reagovať aj na sociálne akceptovaný a kolektívne prijatý pohyb (dynamiku) v živom jazykovom úze. Nie všetko, čo sa v jazykovej praxi „tlačí“ aj do spisovného vyjadrovania, treba považovať za zbytočné, rušivé alebo dokonca za škodlivé. Pri tom, pravdaže, ani sociolingvistika zásadne neodmieta kultivačnú činnosť jazykovedcov pri zvyšovaní úrovne spisovného jazyka. Nechce však ísť iba cestou zákazov a príkazov, jej ambíciou je poznať, pochopiť a vysvetliť jazykovú skutočnosť a na základe toho formulovať teoretické závery a uvažovať o opodstatnených zmenách aj v teórii a praxi jazykovej kultúry.

V druhej a tretej časti publikácie S. Ondrejovič vykladá, rozvádza a argumentuje základné idey sociolingvistickej koncepcie jazyka a jazykovej kultúry, o ktorých uvažoval predovšetkým v prvej časti. Zároveň takto pomenúva aj viaceré témy, ktorým sa sociolingvistika venovala doteraz a mala by im venovať pozornosť aj naďalej. Z väčšej časti tu ide o štúdie a články, ktoré publikoval v domácich a zahraničných časopisoch. Sleduje v nich uplatnenie prvkov jednotlivých foriem národného jazyka v bežnej jazykovej praxi, ako aj ich využívanie v diferencovaných komunikačných situáciách a v odlišných sociálnych a zemepisných prostrediach. Zároveň sa zameriava i na postoje hovoriacich k materinskému jazyku a k úrovni jazykového vyjadrovania, na ich jazykové povedomie a na ich jazykovú kompetenciu. Tieto etudy prinášajú viacero inšpiratívnych podnetov pre základný a aplikovaný výskum, pretože autor na základe jednotlivého a konkrétneho spravidla vyslovuje aj zovšeobecňujúce závery.

Takýto charakter majú čiastkové sondy do súčasnej jazykovej situácie doma a v zahraničí. Z domácej jazykovej situácie S. Ondrejovič venuje pozornosť postojom respondentov ku „konfliktu“ Bratislava – región stredného Slovenska (Lučenec, Martin), ktorý podľa jeho zistení reálne existuje. Pritom je zaujímavé, že mestský jazyk Lučenca je veľmi blízky spisovnému jazyku, ktorý hovoriaci kladú nad nárečie či nad jazyk s prímiesou nárečových prvkov, ako aj to, že Lučenčania sú tolerantnejší k jazyku Bratislavy ako Martinčania. Z druhej strany je paradoxné – ako pripomína S. Ondrejovič na inom mieste – že Stredoslováci kriticky posudzujú západoslovenské a východoslovenské odchýlky od spisovnej normy, zatiaľ čo Západoslováci (Bratislavčania) hodnotia strednú slovenčinu ako príliš mäkkú, „dedinskú“, dokonca „starootcovskú“. Aj v širších súvislostiach je dôležité potvrdenie známeho faktu, že slovensko-maďarské napätie na zmiešaných územiach nie je také intenzívne, ako sa občas verejne prezentuje. Z hľadiska jazykovej a národnej identifikácie je pozoruhodná etuda o „zabudnutej“ slovenskej menšine v Dolnom Rakúsku. Žiaľ, aj táto sociolingvistická sonda potvrdzuje, že v cudzojazyčnom prostredí Slováci rýchlejšie podliehajú asimilácii ako iné menšiny. Na základe zaujímavej informácie o jazykovej situácii v Nórsku Ondrejovič pripomína myšlienku, že žiaden jazyk nemožno s úspechom regulovať bez podrobnej znalosti jeho štruktúry a jeho fungovania v reálnej komunikácii a bez poznania a rešpektovania jeho zákonitostí a vývinových tendencií.

Zaujímavou témou zo sociolingvistického hľadiska je vývin politickej frazeológie v publicistike 20. storočia. Ako vieme, publicistika predovšetkým bezprostredne reaguje aj na zmeny v spoločenskom živote. Z tohto hľadiska predstavuje Ondrejovičova analýza tzv. totalitného jazyka a jeho porovnanie s jazykom publicistiky po roku 1989 dobré porovnávacie pozadie na naznačený výskum. Pôjde predovšetkým o to, do akej miery sa udržuje lexikálno-syntaktické politické klišé a do akej miery sa modifikuje jeho sémantika, (ne)naplňa sa „novým“ obsahom. Pritom bude zaujímavé sledovať aj napätie (preskupovanie vzťahov) medzi persuasívnymi technikami, manipuláciou, populizmom a využívaním tzv. verbálnych zbraní.

Na viacerých miestach svojej knihy S. Ondrejovič zdôrazňuje, že teoreticko-metodologická koncepcia sociolingvistiky je založená najmä na sledovaní vzťahu medzi jazykom a sociálnym kontextom. Pri výskume jazyka sa zaujíma o jazykové okolie, o sociálnu podmienenosť a sociálnu štruktúrovanosť jazyka. S tým súvisí aj výskumný záujem o jazykové postoje nositeľov jazyka. A tak, pripomínajúc niekdajšiu úzku a plodnejšiu spoluprácu medzi jazykovedcami a teatroológmi, aj on skúma jazykové postoje týchto prestížnych používateľov jazyka. Na základe analytickej sondy zisťuje generačné rozdiely v artikulácii a výslovnosti citlivých výslovnostných javov. Pritom treba rátať s tým, že moderné divadlo akoby nedôverovalo hovorenému slovu, ktorému konkurujú ďalšie výrazové prostriedky (gesto, pohyb, svetlo, mizanscéna atď.).

K tomu sa žiada dodať, že treba citlivo odlišovať funkčnú štylizáciu a zrejme výslovnostné nedostatky v javiskovej reči, čomu by mala venovať pozornosť aj divadelná kritika, prípadne aj jazykovedci. Napriek tomu možno súhlasiť s autorom, že pokiaľ ide o teóriu (kodifikáciu) a výslovnostnú prax, nemali by sme odmietať názory prominentných hercov, ktorí sa vyslovujú za väčšiu jazykovú toleranciu.

Ako sme mohli sledovať, veľkú pozornosť venuje S. Ondrejovič jednak prvej fáze sociolingvistických výskumov na Slovensku a jednak upevňovaniu jej pozícií v súčasnej jazykovej situácii. Zároveň pritom pomenúva aj témy (úlohy), na ktoré sa slovenská (socio)lingvistika zameriavala doteraz a ktorým by sa mala venovať v budúcnosti. Popri orientácii na teoreticko-metodologické otázky, pripomína a vymenúva aj niektoré čiastkové (konkrétne) problémy čakajúce na riešenie, a priamo i nepriamo vyzýva na ich podrobnejší výskum. Nejde však len o deklaráciu, pretože rozvíja doterajšie pohľady na všeobecnolingvistické, teoretické otázky, ako aj na postupy pri analýze niektorých aktuálnych praktických problémov, pričom ponúka aj vlastné riešenia. Pravdaže, ide o náročný program, ktorého plnenie by mal garantovať najmä Jazykovedný ústav SAV, no v podstatnej miere by sa na ňom mala podieľať aj širšia, najmä vysokoškolská obec lingvistov. Lebo, ako hovorí v inej súvislosti S. Ondrejovič, dôležité bude „nepustiť tento dôležitý (=sociolingvistický, J. F.) part zo zreteľa“. Aj preto možno povedať, že po vydaní jeho publikácie *Jazyk, veda o jazyku, societa* už vlastne neplatí jeho povzdych, že na Slovensku „dodnes nevyšla ani nijaká sociolingvistická príručka“. Túto publikačnú medzeru inšpiratívnym spôsobom zapĺňa práve jeho nová kniha, ktorá sa dotýka takmer všetkých zásadných teoreticko-metodologických otázok sociolingvistiky ako osobitnej vednej disciplíny. Jej vydanie bolo významným edičným počínom akademického vydavateľstva. Ide totiž o prácu, ktorú možno oprávnene zaradiť medzi základné diela slovenskej lingvistiky.

Ján Findra

Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky. Ed. J. Pleskalová, M. Krčmová, R. Večerka a P. Karlík. Praha: Academia 2007. 688 s.

Základný bibliografický údaj o posudzovanom diele hovorí, že ide o prácu, ktorá sa svojím zameraním, rozsahom i obsahom stáva významným informačným zdrojom o obdobiach, metodologických smeroch, ich hlavných predstaviteľoch a o rozvoji bádania jednotlivých jazykových rovin českého jazyka. Rozsiahle dielo je podľa tematických celkov rozdelené do dvadsiatich dvoch kapitol a pod vedením

J. Pleskalovej sa na jeho príprave podieľal kolektív popredných českých jazykovedcov: J. Bachmanová, F. Čermák, Z. Hladká, M. Homolková, M. Jelínek, P. Karlík, H. Karlíková, S. Kloferová, M. Krčmová, S. M. Newerkla, K. Osolsobě, Z. Rusínová, O. Šefčík, R. Šrámek, R. Večerka, B. Vykypěl a M. Ziková.

Prvú kapitolu *Mluvnictví* (s. 11 – 120) venovali jej autori R. Večerka a P. Karlík prehľad a kritickému zhodnoteniu jednotlivých vydání českých gramatík od 16. storočia po súčasnosť. Pri charakteristike staršieho obdobia sa R. Večerka zamerá najmä na zachytenie spoločenských potrieb, humanizáciu jazyka a formovanie kultúrnych útvarov, ktoré viedli k ustáľovaniu starších podôb češtiny vo verejnej komunikácii. V tejto časti práce (s. 13) jej autor upozorňuje na typologickú blízkosť češtiny a latinčiny (prevaha flektívneho typu) najmä preto, že latinské predlohy sa – a to nielen v českom kultúrnom kontexte – stávali predlohou prvých opisov jazykového systému. Na začiatku tejto reťaze stoja prvé gramatiky českého jazyka od autorov Beneša Opáta, Petra Gzela a Václava Philomatesa, ktoré sa stali podkladom rozsiahlejšej rukopisnej práce Jana Blahoslava *Gramatika česká* (v rukopise ostala až do r. 1857, v žiaducej podobe bola vydaná až r. 1991). Každému z veľkého množstva titulov, ktoré autori kapitoly analyzujú v období baroka a národného obrozenia, ťažko možno venovať osobitnú pozornosť, preto aspoň výberovo upozorníme na oporné diela inšpirujúce rozvoj českých gramatík. R. Večerka si okrem základnej enumerácie a charakteristiky bohemisticky orientovaných titulov osobitne všíma rozvoj jazykovedného myslenia na úrovni všeobecnej jazykovedy, adekvátnej sledovanému obdobiu. Do tejto oblasti možno zaradiť klasické fundamentálne diela J. A. Komenského *Methodus linguarum novissima* (1648) či *Via lucis* (1668), známe práce Václava Jana Rosu *Čechořečnost seu Grammatica linguae Bohemicae* (1672), P. Doležala *Grammatica Slavico-Bohemica* (1746), D. Krmana ml. *Rudimenta grammaticae slavonicae*, ktoré svojou tradíciou ovplyvnili aj neskorší jazykovedný vývin na Slovensku. V samostatnej podkapitole sa rozoberá vývin jazykovedných teórií a metodológie od 18. storočia po súčasnosť. Významné miesto sa v tejto časti práce venuje prácam J. Dobrovského a tradíciám súdobých jazykovedcov – F. Boppa, R. K. Raska, bratov Grimmovcov, A. F. Potta, resp. F. Miklošiča a M. Hattalu. V chronologickom prehľade jazykovedných smerov, ktoré ovplyvňovali orientáciu bohemistiky v 20. stor., v posudzovanom titule zaujímajú významné miesto práce V. Mathesia, F. de Saussura, ale aj príslušníkov mladšej štrukturalisticky orientovanej generácie, kam patril K. Horálek či P. Trost. Na prehľad metodologických smerov nadväzuje charakteristika dejín spisovnej češtiny druhej pol. 18. stor. a prvej pol. 19. stor. (obdobie J. Dobrovského) a osobitne sa opisuje obdobie pôsobenia P. J. Šafárika. V porovnaní s dejinami spisovného slovenského jazyka sa v chronologizácii spisovnej češtiny skôr objavuje nástup mladogramatizmu.

V *Kapitolách z dějin české jazykovědné bohemistiky* sa druhá polovica 19. stor. charakterizuje ako obdobie pozitivistickej orientácie – českej verzie mladogramatiz-

mu (s. 48 a n.). V tejto časti práce sa pozitívne hodnotí prínos M. Hattalu do kodifikácie spisovnej slovenčiny a jeho práce, ktoré vyvolali pozitívny ohlas medzi vtedajšími slavistami (V. Jagić, F. Miklošić). V druhej polovici 19. stor. sa hodnotí aj vlna purizmu v českej jazykovede, ktorej dôsledkom bol vznik množstva príručiek, zameraných na správne používanie domácej lexiky a zvrátov, resp. na eliminovanie nedomáciach vplyvov na vývin spisovnej češtiny (v slovenskom jazykovednom kontexte je toto hnutie známe až v súvislosti s odlišným spoločenským vývinom v medzivojnovom období, t. j. od tridsiatych rokov 20. stor.). Prvá polovica dvadsiateho storočia je v českej jazykovede spätá s menom J. Gebauera a s tradíciami *Seminára pre slovanskú filológiu* (zal. 1880), na ktorých vyrastala generácia slavistov a bohemistov pôsobiacich na univerzitných aj vedeckých akademických pracoviskách. Samostatne sa v práci hodnotí nástup modernizmu v českej jazykovede, t. j. medzivojnové obdobie, s dôrazom na činnosť a výsledky Pražského lingvistického krúžku (vydávanie TCLP, gramatiky autorov J. Gebauera a V. Ertla, F. Trávníčka). Z rozsiahleho prehľadu gramatickej tvorby povojnového obdobia treba z uvedených titulov spomenúť aspoň práce K. Erbana, J. Spala, V. Šmilauera, F. Kopečného, K. Hausenblasa, M. Komárka, J. Bauera, A. Dostála, I. Němca, H. Běličovej-Křížkovéj, P. Sgalla, M. Dokulila, F. Daneša. V tomto období sa spomína aj nadväznosť českých bádateľov na výskumy slovenských lingvistov J. Ružičku, J. Mistríka, J. Oravca, F. Mika a inšpiratívnosť vedeckého diela A. V. Isačenka na rozvoj slovakistiky a bohemistiky povojnového obdobia. Množstvo najnovších prác predstavujú tituly M. Čechovej a kol. *Čeština – řeč a jazyk* (1996), M. Grepla a P. Karlíka *Skladba spisovné češtiny* (1998), resp. *Nástin porovnávací morfologie spisovných jazyků slovanských* od H. Běličovej (1998).

V druhej kapitole s názvom *Historická gramatika* (s. 121 – 149) sa jej autorka J. Pleskalová venuje prehľadu historickojazykovedných gramatík českej proveniencie. Osobitne sa rozoberajú práce 19. stor. (V. Hanka, P. J. Šafárik, F. Palacký, J. Polívka, J. B. Květ, J. Jireček), s väzbou na slovensko-český porovnávací základ aj M. Hattala. Ťažiskom kapitoly je charakteristika historických gramatík češtiny, ktoré vznikli na mladogramatických tradíciách. Do tejto skupiny patrí rozsiahle dielo J. Gebauera, ktoré do druhého vydania pripravil a hláskoslovný vývin češtiny vo vzťahu k slovenčine v neskoršom vydaní skomentoval M. Komárek. V tejto časti kapitoly sa uvádza vyčerpávajúca charakteristika bohemistických historickojazykovedných prác 20. stor. (autori B. Havránek, V. Vážný, V. Skalička, J. Bauer, A. Lamprecht, D. Šlosar a i.).

Osobitné miesto je v posudzovanom titule právom vyhradené „rodinnému klenotu bohemistiky“ – pražskej lingvistickej škole (autor B. Vyčpěl, s. 150 – 163). Jej inštitucionálnym centrom bol Pražský lingvistický krúžok (vznikol r. 1926) a jeho členmi boli významní jazykovedci – V. Mathesius, R. Jakobson, N. S. Trubeckoj,

B. Trnka, B. Havránek, V. Skalička, J. Vachek, spomedzi slovenských jazykovedcov L. Novák, E. Pauliny, J. Horecký, J. Ružička, ktorí na tradíciách Pražského lingvistického krúžku založili Bratislavský lingvistický krúžok. Metodologickou priebornosťou (funkčno-štrukturalistickým pohľadom na prvky jazykového systému), ako aj tematickou šírkou, myšlienkovou otvorenosťou a perspektívou v oblasti lingvistického bádania ovplyvňovala pražská škola vývin jazykovedného myslenia od prvej polovice 20. storočia.

V samostatných kapitolách sa v posudzovanom titule z hľadiska dejín bohemistiky opisujú základné jazykové roviny a jazykovedné disciplíny. Osobitne sa spracúva prehľad dejín lexikografie a základných lexikografických prác (autorka Z. Hladká, s. 164 – 198), historická lexikografia (autorka M. Homolková, s. 199 – 242), frazeológia a idiomatika (autor F. Čermák, s. 243 – 248), kapitolu *Slovotvorba* (s. 249 – 280) rozdelili jej autorky Z. Rusínová a M. Ziková na dve časti: problematika slovotvorby od začiatkov disciplíny do konca 20. stor. (Z. Rusínová), pričom osobitne sa charakterizuje problematika vednej disciplíny na začiatku 21. stor. (M. Ziková) v nadväznosti na Dokulilovu onomaziologickú teóriu (M. Ziková, J. Panevová, P. Karlík).

Ďalšia kapitola – *Fonetika a fonológia* – od autora O. Šefčíka (s. 291 – 295) rozvíja problematiku chronologicky od prírodovedných poznatkov o zvukovej rovine až po vzťahy zvukovej a grafickej podoby češtiny. Samostatná pozornosť sa venuje ranej vedeckej etape výskumu zvukovej roviny češtiny (J. Dobrovský, pražský pobyt významného lingvistu A. Schleichera), pražské pôsobenie M. Hattalu na formovanie metodológie významného bohémistu J. Gebauera. Kapitolu o štylistike (s. 296 – 335) začína jej autorka M. Krčmová prehľadom prác venovaných štylistike a dopĺňa ich konštatovaním, že ide o mladú disciplínu, ktorá sa v bohemistických kruhoch formovala a syntetizovala aj v kontakte so slovackistickými prácami J. Mistríka. Historický prehľad vývinu tejto disciplíny autorka dopĺňa o oblasť rétoriky, ktorá v starších časoch, už od 13. stor., plnila v českom kultúrnom kontexte významnú spoločenskú komunikačnú funkciu (práce Jindřicha z Isernie, neskôr Prokopa z Prahy až po Bartolomeja z Chlumca, J. Á. Komenského, B. Balbína, J. Jungmanna). Klasické dejiny rétoriky a štylistiky sú rozšírené o štúdium konkrétnych textov, t. j. textovú štylistiku, resp. o problematiku systémovej štylistiky s ohľadom na funkčné rozvrstvenie jazyka (K. Hausenblas, A. Stich, Jelínek, J. V. Bečka, S. Čmejrková, J. Hoffmannová, J. Filipek, J. Kořenský, M. Krčmová, P. Sgall, M. Čechová, O. Müllerová, M. Jelínek a i).

Prírodzenému vývinu nespisovných jazykových útvarov, dialektov a vednej disciplíny o nich – dialektológii, venovala samostatnú kapitolu S. Kloferová (s. 336 – 376). V prvej časti kapitoly sa venuje starostlivosti o diferenciáciu češtiny a vývinu disciplíny pred obdobím národného obrodovania (J. Hus, J. Blahoslav, M. V. Šimek, J. H.

A. Gallaš), naň nadväzuje charakteristika obdobia prelomu 18. a 19. stor. (J. Dobrovský, J. V. Zlobický) a prehľad jazykovedcov a ich prác od polovice 19. stor. po súčasnosť (z najznámejších v našom kultúrnom kontexte treba spomenúť aspoň A. Šemberu, F. Bartoša, F. Š. Kotta, J. Gebauera, B. Havránka, F. Trávníčka a najmä V. Vážného či A. Kellnera). Okrem čiastkových a prehľadových prác si s ohľadom na širšie aspekty areálovej lingvistiky a slavistiky zasluhuje pozornosť rozsiahly projekt Český jazykový atlas, ktorého vydaním sa postihli všetky jazykové roviny českých nárečí a slovenskej porovnávacej dialektológii sa vytvorilo spoľahlivé východisko.

Miestu, štruktúre a širšej problematike vlastných mien v dejinách jazykovednej bohemistiky je venovaná osobitná kapitola *Onomastika* (autor R. Šrámek, s. 377 – 425). V rámci nej sa autor osobitne venuje predvedeckému obdobiu a chronologizácii snáh o výklad vlastných mien, najmä geografických názov. Časť, ktorá je venovaná staršiemu obdobiu a vtedajšej metodológii výkladov geografických názvov, sa spracúva precíznou metodológiou, pretože okrem chronologických či enumeratívnych údajov sa erudovanosť jej autora prejavila aj v tom, že čiastkové problémy vysvetľuje v synchronicko-diachronických vzťahoch, zbavuje ich deskriptívnosti, postihuje pri nich štruktúrne vzťahy s ohľadom na motivačné činitele zemepisných názvov a vzťahy medzi apelatívnou a propriálnou lexikou, dokumentuje nimi dejiny a vývin jazyka, vedy a poznania, rozvoja sledovanej disciplíny a súčasnému prijímateľovi informácií poskytuje výklad s vysokou poznávacou hodnotou.

Problematike staršieho obdobia vývinu češtiny a jej vzťahom k ostatným slovanským aj neslovanským jazykom je venovaná kapitola *Etymologie* (autori R. Večerka, H. Karlíková, s. 426 – 446). Jej úvod venovali autori prehľadu starších gramatických škôl a vnímaniu jazykovednej problematiky v kontexte európskej renesancie, humanizmu a baroka. Osobitný význam sa v nadväznosti na túto problematiku venuje formovaniu historickoporovnávacej jazykovedy a novodobej európskej etymológie, najmä od začiatkov 19. stor. po súčasnosť, od tradícií A. F. Potta, J. Grimma, A. Schleichera cez J. Dobrovského, P. J. Šafárika, V. F. Durycha, F. L. Čelakovského, J. Gebauera, V. Šmilauera až po J. Holuba a V. Machka (vo výbere najznámejších predstaviteľov).

Matematickej lingvistiky ako samostatnej modernej disciplíny je venovaná rovnomená kapitola od autorky K. Osolsobě (s. 447 – 467). Z metodologického hľadiska autorka upozorňuje na viaceré prístupy v oblasti matematickej lingvistiky (komputačná, formálna, kvantitatívna lingvistika) a uvádza základné východiská a predpoklady formovania disciplíny. Jej začiatky sa datujú druhou polovicou 19. stor., konkrétne snahou M. Hattalu odhaliť matematicko-štatistickou analýzou slov ich pravidelnosť v oblasti hláskovej stavby. Z oblasti rozvoja moderných metód druhej polovice 20. stor., resp. prelomu 20. a 21. stor. treba zo širokého výberu významných predstaviteľov tejto perspektívnej disciplíny spomenúť P. Sgalla, E. Hajičovou,

F. Čermáka, P. Piťhu, M. Těšitelové, J. Jelínka, J. Bečku, J. Králíka, P. Maternu, P. Palu, J. Zlatuška a i. S uvedenou problematikou je úzko spätá tematika ďalšej kapitoly s názvom *Korpusová lingvistika* (autor F. Čermák, s. 468 – 472), v ktorej autor uvádza krátky, ale informatívny prehľad o počiatkoch, budovaní a súčasnom stave Českého národného korpusu, ktorého cieľom je vybudovať elektronickú podobu takého východiska, ktoré by poskytovalo možnosti na komplexný synchronický aj diachronický výskum písanej aj hovorenej podoby českého jazyka (porov. s. 469).

Spisovnému českému jazyku v retrospektívnom pohľade, resp. historickom priereze sa venuje kapitola *Vývoj spisovné češtiny* (autorka J. Pleskalová, s. 473 – 498). Jej text je prehľadom špeciálnych dejín českého spisovného jazyka a autorka sa venuje základným charakteristikám kodifikačných príručiek od 18. stor. po súčasnosť. Hodnota tejto kapitoly je okrem základných informatívnych údajov aj v tom, že svojím obsahom v retrospektíve rozširuje vnímanie českého kultúrneho kontextu a jeho vplyvu na slovenské vzdelanecké prostredie. V ďalšej časti posudzovaného titulu sa autori J. Pleskalová a O. Šefčík venujú vývinu formálnej stránky češtiny – pravopisu (s. 499 – 539). Úvod kapitoly je venovaný všeobecnému prehľadu základných tendencií v stabilizovaní normy v predpisovnom období češtiny s odkazom na prehľadové práce F. V. Mareša, L. Pacnerovej, Z. Hauptovej a E. Pallasovej. Ťažisko kapitoly tvorí charakteristika základných pravopisných noriem, ku ktorým speli stabilizačné snahy po 15. stor., najmä práve V. B. Opáta, P. Gzela, J. Blahoslava, V. B. Nedožerského, z neskorších V. J. Rosu, P. Doležala, v období národného obrodzenia sa osobitná pozornosť formálnej stránke češtiny venovala v prácach J. Dobrovského, J. Jungmanna, A. V. Šemberu. Systematický opis vývinu českého pravopisu je v prácach J. Gebauera, V. Flajšhansa, F. Trávníčka, z novších prác vo výbere z podrobného prehľadu spomenieme aspoň D. Šlosara, J. Pleskalovú a K. Kučeru.

Zaujímavú kapitolu vo vzťahu k vývinu spisovnej češtiny tvorí problematika purizmu. Autor M. Jelínek sa v kapitole *Purizmus* (s. 540 – 572) zameriava na chronologický prehľad snáh o čistotu jazyka od najstarších čias (puristické snahy v období pred národným obrozením), najmä však v 19. a 20. stor. so zvýraznením nežiaducich tendencií kodifikačnej delimitácie v štyridsiatych rokoch 20. stor. Prínosnou časťou kapitoly je najmä hodnotiaci časť, ktorá obsahuje informácie o novšom prehodnocovaní a kritickom stanovisku k puristickým snahám 20. stor. (M. Jelínek). Veľkou poznávacou hodnotou s metodologickým dosahom na teóriu spisovných jazykov je analýza umierneného purizmu, zhodnotenie antipuristických tendencií Pražského lingvistického krúžku a definovanie nových princípov jazykovej kultúry (s. 569).

Záverečná časť posudzovaného titulu je v podobe syntetizujúcich poznatkov venovaná typológii češtiny (autor B. Výkypěl, s. 573 – 579) s ťažiskom položeným na základné práce, ktoré sa v dejinách českej jazykovedy venujú morfolologickej charakteristike zo synchronického aj diachronického hľadiska (práce A. Erharta, V. Skaličku,

J. Poráka, P. Sgalla, J. Popelu a i.). Komplementárnu časť titulu tvorí prehľad dejín vyučovania češtiny v Rakúsku (autor S. M. Newerkla, s. 580 – 613) so zameraním na základné a stredné školstvo (miesto češtiny v reálkach, polytechnickom vzdelávaní, ale aj na vojenskej akadémii v minulosti a opis súčasného stavu). Syntetizujúcou povahou sa vyznačuje kapitola venovaná štruktúre a základným výskumným aktivitám Ústavu pro jazyk český AV ČR (autorka J. Bachmanová, s. 614 – 625), v ktorej sa opisujú hlavné smery vedeckej činnosti tejto vrcholnej vedeckej inštitúcie, uvádza sa prehľad dejín ústavu a jeho organizačná štruktúra, prehľad periodík a najvýznamnejších kolektívnych publikácií. Prehľadu základných periodík a časopisov venoval pozornosť v kapitole *Periodika a časopisy* R. Večerka (s. 619 – 625) a ten istý autor podrobne opísal aj vzťahy českého jazyka a jazykovedných výskumov k ostatným slovanským jazykom v kapitole *Slovanská jazykověda a paleoslovenistika* (s. 626 – 663). Kapitola je rozdelená na podkapitoly, v ktorých sa podrobne opisujú začiatky českých záujmov o slovanské jazyky, charakterizujú sa zdroje jazykovedného porovnávacieho výskumu v Európe a na území dnešnej Českej republiky, osobitne sa opisujú začiatky slovanskej jazykovednej slavistiky a paleoslovenistiky, vznik indoeurópskej historickoporovnávacej jazykovedy a prvé pokusy o ich slavistickú aplikáciu v českej filológii, rozvoj metodológií v oblasti slovanskej komparistiky a paleoslovenistiky a súčasný porovnávaci výskum slovanských jazykov.

Posudzovaný titul *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky* sa vyznačuje veľkým záberom problémov, ich šírkou, hĺbkovou analýzou, syntetizujúcim charakterom a veľkou poznávacou hodnotou. Jednotlivé kapitoly pochádzajúce od rozličných autorov sa vyznačujú jednotnou štruktúrou, rovnakou metodológiou analýzy skúmanej problematiky a snahou podať v závere súhrnné a syntetizujúce poznatky. Veľké množstvo údajov v jednotlivých kapitolách, ich vzájomné prepojenie, štruktúrovanosť textu a objektivizujúce závery sú svedectvom dobre premyslenej koncepcie rozsiahleho diela, v ktorom autorský kolektív spracoval retrospektívny pohľad na jednotlivé jazykové roviny, jazykovedné smery, osobnosti v dejinách českého jazyka a českej jazykovedy a výsledky ich výskumov. Kniha svojím obsahom a šírkou problematiky poskytuje množstvo poznatkov nielen o češtine a bohemistike, ale je vzácnym obrazom o kontaktoch bohemistiky s európskym kultúrnym aj jazykovedným prostredím. Čitateľ z tohto titulu získa množstvo hodnotných informácií, ktoré majú okrem bohemistického zamerania veľkú hodnotu nielen pri jazykovednom porovnávanom výskume, resp. v oblasti dejín vedy, ale nadobúdajú aj širší metodologický význam. Autorom tohto hodnotného diela patrí veľké uznanie za svedomitú prácu a precízny knižný titul, ktorý je vzácnym príspevkom nielen do bohemistických kruhov, ale je prínosom a vzorom spracovania problematiky v širokom slavistickom rámci.

Pavol Žigo

Sympóziu venované 100. výročiu narodenia Ľudovíta Nováka

25. septembra 2008 sa v Malom kongresovom centre na Štefánikovej ulici č. 3 v Bratislave konalo sympóziu s názvom *Akademik Ľudovít Novák – tvorca modernej slovenskej jazykovedy a zakladateľ Slovenskej akadémie vied a umení*, ktoré pri príležitosti 100. výročia narodenia prof. PhDr. Ľudovíta Nováka, DrSc., akademika SAV (15. októbra 1908 – 27. septembra 1992), usporiadalo Predsedníctvo Slovenskej akadémie vied, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV a Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV pod záštitou podpredsedu vlády Slovenskej republiky.

Sympóziu slávnostnými príhovormi otvorili podpredseda vlády Slovenskej republiky Dušan Čaplovič, predseda Slovenskej akadémie vied Štefan Luby a riaditeľ Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied Slavomír Ondrejovič. Účastníci podujatia mali možnosť v rámci slávnostnej časti sympózia vypočuť si aj hlas Ľudovíta Nováka z magnetofónovej pásky, pričom významnou súčasťou tejto časti podujatia bolo aj slávnostné odhalenie portrétu Ľudovíta Nováka od akad. maliara Ľudovíta Hološka. Neskôr si prítomní mohli pozrieť aj audiovizuálne „leporelo“ venované dejinám slovenčiny, ako aj jej súčasným a minulým podobám, ktoré na počesť Ľudovíta Nováka autorsky pripravil Viliam Ján Gruska. Jednotlivé časti tohto audiovizuálneho programu pospájali živé vstupy Idy Rapaičovej a Mareka Ľapáka. To všetko významne dotváralo kolorit „novákovského“ podujatia.

Organizátori už pred sympóziom nadviazali kontakt aj s príbuznými profesora Ľudovíta Nováka, s jeho dcérami – Evou Rekovou z Prahy, Vierou Cisárovou z Košíc, Oľgou Novákovou z Ľubochne, ako i s jeho neterou Ing. Annou Vojtkovou. Hoci nemohli prísť na podujatie všetci príbuzní, ktorí boli pozvaní, účastníci sympózia mohli stretnúť na podujatí Evu Rekovú, Vieru Cisárovú a Annu Vojtkovú, ako aj ďalších potomkov širšej rodiny Ľudovíta Nováka. Vďaka rodinnému archívu, ktorý priniesla pani Viera Cisárová, sa na podujatí ocitli vzácne, zväčša neznáme dokumenty (fotografie, doklady, pôvodné rukopisy), ktoré účastníkom stretnutia sprítomnili obraz Ľudovíta Nováka.

V odbornej časti sa prednášatelia z rôznych pohľadov zaoberali dielom i životnými osudmi, ale aj dobou prof. Ľudovíta Nováka. Jednotlivé referáty na sympóziu odzneli v tomto poradí: Všeobecnolingvistické iniciatívy Ľudovíta Nováka (Ján Sabol), Štrukturalista Ľudovít Novák (Klára Buzássyová), Aktuálnosť slovenského štrukturalizmu (Bohumil Vykypěl), Typologická koncepcia Ľudovíta Nováka (Viktor Krupa), Ortoepické inšpirácie Ľudovíta Nováka (Slavomír Ondrejovič), Slovenská identita versus čechoslovakizmus u Ľudovíta Nováka (Rudolf Chmel), Interpretácia česko-slovenského vzťahu v diele Ľudovíta Nováka (Juraj Dolník), Jazykovedné glosy k československej otázke Ľudovíta Nováka a súčasnosť česko-slovenských vzťahov (Mira Nábělková), „Jazykovedné glosy“ – triumf vedy nad ideológiou (To-

máš Hoskovec), Glosy k ideológám u Ľudovíta Nováka (Jozef Mlacek), Činnosť Ľudovíta Nováka v období Slovenskej republiky – z referenta Matice slovenskej univerzitný profesor (Štefan Švagrovský), Individuálny štýl Ľudovíta Nováka (Ján Findra), Práca Ľudovíta Nováka „K najstarším dejinám slovenského jazyka“ (Pavol Žigo), Čeština na Slovensku v predpisovnom období a formovanie kultúrnych útvarov slovenčiny (Milan Majtán) a Ľudovít Novák a Juraj Furdík – onomaziologické inšpirácie (Martin Ološtiak). Všetky uvedené prednášky, ale aj diskusné príspevky, ústili do odhaľovania inšpirácií pre dnešok, ktoré analýza činnosti a diela takej osobnosti, akou nesporne Ľudovít Novák bol, vždy prináša. Všetky texty, ktoré na sympóziu odzneli, vyjdú v osobitnom zborníku v roku 2009.

Nikto nepochybuje, že Ľudovít Novák sa radí k najväčším duchom novodobých slovenských dejín a že sa stal jednou z najoriginálnejších osobností modernej slovenskej vedy. Bol to, ako je známe, tvorca modernej slovenskej teoretickej jazykovedy, ktorá v čase pred jeho vystúpením len živorila na okraji doznievajúceho mladogramatizmu, ale aj podnecovateľ a iniciátor, ktorý na Slovensko priniesol nové prúdy a jazykovednú obec napojil na základné zdroje svetového lingvistického myslenia. Ľudovít Novák bol zároveň zakladateľom a generálnym tajomníkom Slovenskej učenej spoločnosti i zakladateľom a generálnym tajomníkom Slovenskej akadémie vied a umení a vo svojom čase aj dekanom Filozofickej fakulty Slovenskej univerzity. Pre jazykovedcov ostane navždy legendou a pre dnešnú Slovenskú akadémiu vied jej fundátorom.

Slovenská jazykoveda rozvíja odkaz Ľudovíta Nováka a vzdáva mu hold i úctu najmä prostredníctvom svojich moderných prúdení. Urobila tak aj pri jeho storočnici, a to nielen usporiadaním tohto sympózia, ale aj avizovanými prípravnými prácami na vydanie jeho súborného diela. To bude mať bezpochyby veľký význam pre lingvistickú, ale aj širšiu verejnosť dnes i do budúcnosti.

Slavomír Ondrejovič

Etymologické symposion Brno 2008*

Medzinárodná vedecká konferencia *Etymologické symposion Brno 2008* (*Ety-mologie – teorie a praxe*), uskutočnená v čase od 25. do 29. mája 2008, bola ďalším podujatím v sérii etymologických sympózií, ktoré od r. 1999 pravidelne – v trojročných intervaloch – organizuje etymologické oddelenie Ústavu pro jazyk český Aka-

* Správa vznikla v rámci projektu *Etymologický výskum slovenskej lexiky – 2. etapa* (grant VEGA č. 2/0129/08).

demie vied (AV) ČR so sídlom v Brne.¹ Na tohtoročnom sympóziu sa aktívne zúčastnilo 42 jazykovedcov z 11 európskych krajín.

Tematické spektrum prednesených referátov zodpovedalo svojou šírkou mnohoaspektovosti etymologického výskumu.

Najpočetnejšiu skupinu tvorili príspevky venované vlastnej lexikálnej etymológii. V kontexte indoeurópskych genetických východísk praslovanskej lexiky možno poukázať na referát V. Blažka (Brno), hľadajúceho eventuálne slovanské deriváty od indoeurópskych koreňov, o ktorých sa tradične predpokladá, že v praslovančine nie sú doložené. Hlbšiu indoeuropeistickú perspektívu mal aj príspevok O. Šefčíka (Brno) o reflexoch indoeurópskeho koreňa **sreu-* „tieť“ v slovanských jazykoch, najmä v slovanskej hydronymii a toponymii.

Väčšina referátov z tejto skupiny bola venovaná etymologickej analýze slovanského lexikálneho materiálu, založenej predovšetkým na internej rekonštrukcii v slavistickom kontexte. Okrem formálnej a sémantickej interpretácie praslovanských lexém, ako aj analýzy ich širších extralingvistických či kulturologických súvislostí – psl. **dqžb* „silný, mocný“ (M. Jakubowiczová, Krakov), **koty* „kotva“ (J. Vlajićová-Popovićová, Belehrad), homonymá **morьskъjъ I* a **morьskъjъ II* (M. Furlanová, Lubľana),² polysémantické sloveso **pachati* (Ľ. V. Kurkinová, Moskva), **tolka* (označenie vzájomnej výpomoci u starých Slovanov; I. Janyšková, Brno) – venovali referenti pozornosť aj lexikálnemu materiálu jednotlivých slovanských jazykov. Analýza kompozita *trъputica* umožnila P. Valčákovovej (Brno) korigovať sémantizáciu tohto výrazu v Slovníku jazyka staroslovenského. T. Lekovová (Neapol) sa zamerala na sémantiku substantív *župa*, *županъ* v stredovekých bulharských jazykových pamiatkach. Srbský lexikálny materiál bol zastúpený v referátoch belehradských etymológov: A. Loma interpretoval v širokých slovansko-indoeurópskych súvislostiach starosrbské adjektívum *brěнь*, *brěнь* „blatistý, močaristý“, M. Bjeletićová prezentovala minucióznu analýzu polysémantického srbského i chorvátskeho slovesa *zanov(ij)etati* a M. Vučkovićová sa zamerala na srbský argotizmus *kisnuti* „sahnúť si“. V. P. Šuľhač (Kyjev) a I. Lučyc-Fedarec (Minsk) venovali pozornosť ukrajinským, resp. bieloruským dialektizmom. Český jazykový materiál sa stal objektom bádateľského záujmu pražských jazykovedcov M. Homolkovej (staročeské deverbatíva *přídruha*, *přídružě*, od psl. **drugъ* „druh, priateľ“, resp. psl. **drogъ* „kôl“), P. Nejedlého (staročeský hapax **bnedováníe*), J. Rejzka (české výrazy *střádat*, *hýl*, *prostopášný*), ako aj T. Loikovovej-Nasenkovej, ktorá sa pokúsila konfrontovať v etymologickej perspektíve dve formál-

¹ Porov. aj naše informácie o sympóziách uskutočnených v r. 2002 (Slovenská reč, 2003, roč. 68, č. 1, s. 30 – 33) a 2005 (Slovenská reč, 2005, roč. 70, č. 4, s. 235 – 238).

² V slovakistickom kontexte môže byť autorkina analýza zaujímavá aj z hľadiska interpretácie slovenského zemepisného názvu *Morské oko*.

ne blízke, avšak geneticky nepríbuzné slovesá – čes. *hájit* (psl. **gajiti*) a rus. *chajať* „nadávať, haníť, ohovárať“ (psl. **chajati*). Autor tejto správy predniesol referát o slovenskom fytonyme *rasca* a jeho možných inoslovanských paralelách.

Na sympóziu odznali aj viaceré hodnotné príspevky venované rôznym tematickým skupinám slovanskej lexiky. Ich analýza je inšpiratívna najmä preto, že umožňuje identifikovať sémantické modely používané pri nominácii objektov patriacich do príslušnej skupiny a následne ich využiť na interpretáciu „problematickejších“ výrazov, ktoré by pri izolovanom prístupe mohli zostať motivačne nejasné (aplikácia typologických paralel). M. Kalezićová (Belehrad) demonštrovala produktivnosť takéhoto metodologického postupu na analýze srbskej a chorvátskej fytonymie (názvy rôznych druhov kotúčov, bot. *Eryngium* L.), Ž. Šarapatková (Brno) venovala pozornosť staroslovienskej lexike s významom „prút, prútie, palica“ a E. Havlová (Brno) v referáte o niektorých termínoch z oblasti výmladkového lesného hospodárstva zároveň ilustrovala potrebu zohľadňovať pri etymologickej rekonštrukcii konkrétne reálie. Hĺbkou analýzy zaujali aj príspevky S. M. Tolstej (Moskva), ktorá sa zamerala na slovanskú lexiku súvisiacu s pohrebnými obradmi, pričom sa sústredila na slovesá s pôvodným významom „kímit“ a „uschovávať“, a Je. L. Bere-zovičovej (Jekaterinburg), ktorá skúmala prípady prenosu pôvodných termínov tkáčskeho remesla na označenie jazykového prejavu. Široký materiálový záber, prekračujúci hranice slovanskej aj indoeurópskej jazykovej rodiny, charakterizoval i dva referáty inšpirované účasťou ich autoriek na medzinárodnom projekte Európskeho jazykového atlasu (Atlas Linguarum Europae – ALE): J. Waniakowa (Krakov) sa sústredila na názvy ceruzky, ktoré nadväzujú na pôvodné označenie trstiny, L. Čižmárová a M. Šipková (Brno) analyzovali sémantickú motiváciu pomenovaní pečene v rôznych európskych jazykoch.

Veľmi dôležitou dimenziou etymologického výskumu je aj štúdium inojazyčných prevzatí v lexike toho-ktorého jazyka. Niekoľko príspevkov tu predniesli brnianski lingvisti: zatiaľ čo V. Boček sa zamerail na fonetickú charakteristiku starých slovanských prevzatí románskeho pôvodu a V. Šaur skúmal vzťah fonetiky a jej grafickej reprezentácie pri niektorých gréckych a latinských prevzatiach v starosloviencine, ich kolegyňa H. Karlíková sa venovala takej špecifickej dimenzii gréckeho lexikálneho vplyvu na západné jazyky, ako sú grécizmy prevzaté do európskych jazykov prostredníctvom arabčiny. Problematika nemecko-slovanských lexikálnych vzťahov, dôležitá najmä pre etymologický výskum západoslovanských jazykov, bola zastúpená príspevkom J. Komárkovej o možných nemeckých vplyvoch v českej ľudovej terminológii tkáčskeho remesla.

Niet pochyb, že štúdium jazykových kontaktov je zvlášť aktuálne v prípade takej etnicky heterogénnej oblasti, akou je Balkánsky polostrov; touto problematikou sa zaoberali najmä zástupcovia sofijského etymologického pracoviska. Dichotó-

mia „slovo domáceho pôvodu vs. prevzatie“ rezonovala v referáte T. Todorova venovanom etymologizácii niektorých bulharských dialektizmov, M. Račevová interpretovala bulh. dial. *trávna* „druh včelieho úľa“ ako prevzatie z románskych dialektov Balkánu a L. Dimitrovová-Todorovová analyzovala reflexy tureckého substantíva *hayat* „život“ v bulharských dialektoch. Ch. Dejkovová sa sústreďila na albánske slavizmy, ktorých genetické východiská sa v etymologickom slovníku albánčiny od V. Orla (1998) rekonštruujú len na základe materiálu západo- a východoslovanských jazykov, čo má svedčiť o archaickosti slovansko-albánskych jazykových kontaktov; referentka upozornila, že mnohé reflexy príslušných (pra)slovanských etymónov sú známe aj z južnoslovanských nárečí súčasnej slovansko-albánskej kontaktnej zóny. Mnohoaspektovosť etnicko-jazykových kontaktov na Balkáne ilustrovala aj úvaha C. Leschberovej (Berlín) o možnom pretrvávajúcom výrazov z paleobalkánskeho substrátu v bulharskej lexike.

Tematika brnianskeho sympózia poskytla priestor aj pre referáty, ktoré prekročili rámec vlastnej etymológie v užšom zmysle a týkali sa rôznych otázok diachrónnej lingvistiky. V uvedenej súvislosti možno najskôr spomenúť vystúpenie R. Večerku (Brno), venované príprave súborného vydania vedeckých štúdií V. Machka: tento edičný projekt brnianskych etymológov bude nielen hodnotným príspevkom k poznaniu dejín etymologického výskumu v Českej republike (i dejín českej jazykovedy), ale nepochybne prinesie aj nové impulzy pre vlastnú etymológiu (nové publikovanie niektorých ťažko prístupných Machkových štúdií, „opätovné prečítanie“ jeho prác v kontexte súčasnej etymológie). Seriózne etymologické bádanie nie je možné bez zohľadňovania poznatkov lingvistickej sémantiky, zároveň je však zrejmé, že etymologická analýza konkrétneho jazykového materiálu môže prinášať nové informácie aj pre diachrónnu sémantiku: presvedčivo to ilustroval aj zaujímavý referát Ž. Ž. Varbotovej (Moskva) o podmienkach či predpokladoch „obojsmernosti“ významových posunov. Zatiaľ čo R. Eckert (Berlín) a V. M. Mokijenko (Petrohrad) sa vo svojich vystúpeniach zaoberali rôznymi aspektmi etymologického výskumu frazeológie, témou referátu J. Grkovičovej-Mejdžorovej (Nový Sad) sa stali vzťahy medzi lingvistickou typológiou a etymológiou, konkrétne otázky genetického usúvzťažňovania niektorých indoeurópskych gramatických sufixov s rekonštruovanými slovesnými koreňmi. Etymologizácia lexiky určitého jazyka umožňuje identifikovať jeho domácu slovnú zásobu a lexiku prevzatú v dôsledku jazykových kontaktov: táto problematika viedla B. Vykypěla (Brno) k inšpiratívnej úvahe o pojme genetického jazykového príbuzenstva (otázky jazykovej kontinuity, tzv. zmiešaných jazykov a i.).

Počas konferencie sa uskutočnilo aj zasadnutie Etymologickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Komisia na ňom riešila aktuálne otázky svojej činnosti, pričom sa zamerala najmä na prípravu samostatného tematického bloku refe-

rátov s etymologickou problematikou, plánovaného v rámci rokovania slavistického kongresu v Ochride (september 2008).

Vedecký program podujatia vhodne doplnil výlet loďou po rieke Svratke spojený s exkurziou na hrad Veveří, ako aj návšteva etymologického oddelenia Ústavu pro jazyk český AV ČR v Brne.

Ak sme v správach o minulých brnianskych etymologických sympóziách³ konštatovali, že išlo o podujatia na vysokej odbornej i spoločenskej úrovni, na tomto mieste nemôžeme nezopakovať svoje nanajvýš pozitívne hodnotenie. Všetkým, ktorí sa podieľali na organizácii tohtoročného sympózia – najmä I. Janyškovej a H. Karlíkovej ako hlavným organizátorkám (a dodajme, že aj iniciátorkám a zakladateľkám tejto už tradičnej akcie) –, vyslovujeme hlboké uznanie za jeho prípravu. Brnianske *Etymologické symposion* je dnes azda najvýznamnejším pravidelným podujatím⁴ v živote medzinárodnej komunity jazykovedcov pôsobiacich v oblasti slovenskej etymológie: niet pochyb, že sa tak stalo práve vďaka neúnavnej (aj keď možno nie vždy navonok dostatočne „viditeľnej“) organizačno-technickej činnosti brnianskych kolegov.

Lubor Králik

³ Porov. poznámku č. 1.

⁴ Etymologická problematika býva tradične zastúpená aj v programe medzinárodných slavistických zjazdov, ktoré sa konajú raz za 5 rokov; vzhľadom na obmedzenia existujúce pri výbere referátov na uvedené kongresy (systém účastníckych kvót pre jednotlivé krajiny) však brnianske etymologické sympózia poskytujú etymológom-slavistom oveľa širšie možnosti pre prezentáciu výsledkov svojho výskumu.

Životné jubileum Františka Kočiša

O spišskej obci Klčov ležiacej medzi Levočou a Spišskou Kapitulou sa medzi slovenskými jazykovedcami povára, že je to miesto obdarené osobitým duchom. Narodili sa tu dvaja významní slovenskí jazykovedci – jubilujúci František Kočiš a tiež popredný slovakista, vysokoškolský pedagóg, známy slovenský etymológ a slavista, profesor Šimon Ondruš.

Doc. PhDr. František Kočiš, CSc., sa narodil v Klčove 18. augusta pred osemdesiatimi rokmi a po celý svoj život – osobný i pracovný – robil svojej obci dobré meno. Výborný jazykovedec, priateľský kolega a spolupracovník, ako o ňom písali v doterajších jubilejných článkoch, pracoval v Jazykovednom ústave SAV (neskôr v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV) od roku 1959. Od roku 1981 bol vedúcim vedeckým pracovníkom, stál na čele oddelenia jazykovej kultúry v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV a v rokoch 1991 – 1995 zastával funkciu zástupcu riaditeľa JÚĽŠ SAV. Bibliografiu stoviek jeho vedeckých štúdií a článkov usporiadal a zostavil Ľ. Dvonč pri jeho významnejších životných jubileách (napríklad Slovenská reč 43, 1978, Slovenská reč 53, 1988).

Vedecká činnosť F. Kočiša je naplnená výskumom slovenskej syntaxe, účasťou na tvorbe lexikografických diel, budovaním teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry, a napokon, najmä v posledných desaťročiach, aj pedagogickým pôsobením. Skúsenosti z výskumov odovzdával mladším kolegom najprv v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV, neskôr externe na univerzitách v Banskej Bystrici, Bratislave a v Prešove. Potom interne na univerzite v Trnave a na Pedagogickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave. Tu pod jeho vedením okrem iného vzniklo množstvo vydarených diplomových a rigorózných prác.

Už z bibliografických záznamov tvorby Františka Kočiša je zrejmé, že od začiatku mal záujem, aby sa teória a prax v oblasti jazykovedných výskumov interaktívne prelínali, priniesli objektívne kvalitné výsledky a ovplyvnili tak didaktiku získavania poznatkov najmä na stredných školách. Problematika jazykovej výchovy ho zaujala natoľko, že v bibliografických záznamoch jubilanta nachádzame učebnice slovenského jazyka pre materské školy i stredné školy. F. Kočiš spolupracoval s rozhlasom, dlhý čas viedol v denníku Pravda rubriku Slovenčina naša a spolupracoval pri tvorbe lexikografických diel. Išlo okrem výkladových slovníkov aj o dvojazyčné slovníky (rusko-slovenský slovník, česko-slovenský a poľsko-slovenský slovník). Okrem členstva a funkcií v Združení slovenských jazykovedcov pri SAV pôsobil

v odbornej komisii pre materinský jazyk na 2. stupni základných škôl pri Ministerstve školstva ČSR a v ortoepickej komisii JÚLŠ SAV. Celé štvrtstoročie vykonával funkciu stáleho experta medzinárodnej komisie pre výskum gramatickej stavby slovanských jazykov pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Svoje klasické jazykové vzdelanie uplatnil F. Kočiš pri spolupráci so Spolkom sv. Vojtecha. Išlo najmä o spoluprácu pri odbornom preklade Kódexu kánonického práva, ktorý prekladal spolu s biskupom Vladimírom Filom (vyšiel v roku 1996), o poradenstvo z oblasti náboženskej terminológie a o preklady náboženskej literatúry do slovenčiny.

Prínosnú prácu F. Kočiša na poli jazykovedy ocenil predseda SAV Čestnou striebornou plakietou Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách.

Z jubilantovho rozsiahleho vedeckého diela nemožno nespomenúť unikátnu monografiu Zložené súvetie v slovenčine, ktorá je dodnes cenná typológiou súvetných konštrukcií (Bratislava: Veda 1973, 270 s.). Rovnako významná je aj knižná monografia Podradňovacie syntagmy v slovenčine (Bratislava: Veda 1988, 128 s.). Okrem množstva vedeckých štúdií a popularizačných článkov má F. Kočiš zásluhy aj na redigovaní časopisov. Pre Slovenskú reč pracoval neuveriteľných 25 rokov. Počnúc rokom 1972 ako člen redakčnej rady a výkonný redaktor a v rokoch 1982 až 1997 vo funkcii hlavného redaktora. Dlhý čas pôsobil aj v redakciách Kultúry slova či Slovenského jazyka a literatúry v škole. V rokoch 1966 – 1970 pracoval ako výkonný redaktor jazykovednej časti časopisu Slavica Slovaca. Ako člen pôsobil aj v redakčnej rade Československej rusistiky v rokoch 1971 – 1975.

V redakčnej práci pokračoval aj na svojom vysokoškolskom pracovisku v Trnave, pričom zostavil viaceré významné vedecké zborníky. V 90. rokoch minulého storočia ako predseda redakčnej rady pripravil filologickú sériu zborníkov Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity. F. Kočiš od roku 1992 pôsobil na vtedajšej Fakulte humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave a na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity. Prednášal základy jazykovedy, morfológiu, syntax, od roku 1995 ako docent. Popri tom naďalej spolupracoval s ďalšími odbornými a vedeckými pracoviskami a zúčastňoval sa na riešení viacerých vedeckovýskumných projektov. Jeho prínos k rozvoju Trnavskej univerzity ocenil 13. 11. 2007 rektor Trnavskej univerzity a Vedecká rada TU v Trnave pamätnou medailou.

Váženému jubilantovi, slovenskému jazykovedcovi, redaktorovi, vysokoškolskému učiteľovi, starostlivému a láskavému otcovi a starému otcovi a priateľskému kolegovi blahozeláme k jubileu a prajeme veľa zdravia, pracovný elán a radosť z tvorby do ďalších rokov jeho plného a aktívneho života.

Elena Krasnovská, Juraj Hladký

Súpis prác doc. Františka Kočiša za roky 1988 – 2007

Táto bibliografia nadväzuje na Súpis prác doc. Františka Kočiša za roky 1978 – 1987 od L. Dvonča, ktorý vyšiel v Slovenskej reči, 1988, roč. 53, č. 4, s. 231 – 239.

1988

Podrad'ovacie syntagmy v slovenčine. 1. vyd. Bratislava: Veda 1988. 128 s.

Ref.: 1. Nižníková, J.: Slovenská reč, 1989, roč. 54, č. 4, s. 251 – 254. – 2. Šimková, M.: O podrad'ovacích syntagmách v slovenčine. – Kultúra slova, 1989, roč. 23, č. 7, s. 249 – 252. – 3. Štěpán, J.: Slovenská monografie o syntagmatice. – Slovo a slovesnosť, 1989, roč. 50, č. 4, s. 300 – 304. – 4. Oravcová, A.: Jazykovedný časopis, 1990, roč. 41, č. 2, s. 191 – 194. – 5. Mlacek, J.: Monograficky v slovenskej syntagmatike. – Zborník Spolku vojvodinských slovakistov. 11 – 12. Red. D. Dudok. Nový Sad (Juhoslávia), Spolok vojvodinských slovakistov 1991, s. 108 – 114.

Systém jazyka a jazykový úzus. In: Kultúra slova, 1988, roč. 52, č. 1, s. 3 – 11.

Graniči literaturnogo jazyka. Prel. N. A. Kondrašov. In: Novoje v zarubežnoj lingvistike.

20. Teorija literaturnogo jazyka v rabotach učonych ČSSR. Red. N. A. Kondrašov. Moskva: Progress 1988, s. 220 – 231.

Synonymia a synonymá z lexikologického a lexikografického aspektu. In: Slovenská reč, 1988, roč. 53, č. 1, s. 37 – 48.

Škola a jazyková kultúra. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 1987/88, roč. 34, č. 8, s. 225 – 29.

Diskusný príspevok na seminári o koncepcných a organizačných otázkach komplexne (interdisciplinárneho) výskumu človeka, konanom v dňoch 28. – 29. 6. 1988 v Malých Vozokanoch. In: Ku koncepcným a organizačným otázkam komplexného výskumu človeka. Red. D. Kováč. Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV 1988, s. 66 – 72.

[Príspevok do diskusie o Krátkom slovníku slovenského jazyka.] In: Slovenské pohľady, 1988, roč. 104, č. 6, s. 68 – 69.

Nie Zvončínčania, ale Zvončania. Ponosy zo Zvončina neustali (21. 1. 1988). In: Pravda, 14. 4. 1988, s. 4.

František Kočiš. In: Súradnice času. Almanach Gymnázia v Levoči. Red. V. Osif et al. Levoča: Gymnázium v Levoči 1988, s. 27 – 28 (životopis F. Kočiša a jeho spomienky na štúdium v Levoči).

Aktuálne otázky jazykovej kultúry. (Škola a jazyková kultúra.) In: Zápisník slovenského jazykovedca, 1988, roč. 7, č. 2, s. 4 – 6 (tézy prednášky konanej dňa 17. 12. 1987 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).

Reprezentačný dokument o J. Hollom. [Pamätnica z osláv dvojstého výročia narodenia Jána Hollého. Red. J. Chovan. Martin 1985.] In: Slovenská reč, 1988, roč. 53, č. 2, s. 119 – 121 (rec.).

Život v slove. [Stanislav, I.: Život v slove. Rozprávanie o profesorovi Jánovi Stanislavovi. Bratislava 1987.] In: Nedeľná Pravda, 1988, roč. 21, č. 1, s. 7 (ref.).

Ako chápať spojenie *trpieť na niekoho*? In: Pisárčiková, M. a kol.: Jazyková poradňa odpovedá. Red. M. Pisárčiková. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988, s. 12. – Tamže: Ako nazývame pole, na ktorom rastie d'atelina? (s. 26). – Značia slová *reagencia* a *reakcia* to isté? (s. 44 – 45). – Ako sa významovo odlišujú slovesá *odplatiť sa* a *oplatiť sa*? (s. 45). – Je *ochotník* vždy *amatér*? (s. 62 – 63). – Môžeme známky *sporiť*? (s. 72). – On je ešte „učinene dieťa“? (s. 79 – 80). – Máme v slovenčine sloveso *slýchaj*? (s. 80). – Je slovo *chatovať* utvorené dobre? (s. 106). –

Lode po Dunaji *plávu* alebo *plávajú*? (s. 112). – Čo značí slovo *globál* a ako sa skloňuje? (s. 112). – Ovocie *dozrie* alebo *dozreje*? (s. 112 – 113). – Môže byť prameň *nevysychateľný*? (s. 149 – 150). – Majú na vysokých školách *skúšobné* alebo *skúškové* obdobie? (s. 150). – Je spojenie *zdá sa byť (unavený)* v poriadku? (s. 159). – Sú správne spojenia *ísť trasu, bežať trať*? (s. 159). – Hráme na *trúbku* či na *trúbke*? (s. 160). – Je náležité povedať: *nemôžem tomu pochopiť*? (s. 160). – Majú slovesá *záležať* a *závisieť* rovnakú väzbu? (s. 160 – 161). – Môže byť používanie predložiek previerkou ovládania spisovnej slovenčiny? (s. 168). – Možno hovoriť o konkurencii predložiek *pre* a *na*? (s. 168). – Dostáva sa lopta *mimo* hracej plochy alebo *za* hraciu plochu? (s. 168 – 169). – Kedy *zásluhou* a kedy *vinou*? (s. 169). – Je meno *Daniela* štvor- či trojslabičné? (s. 194). – Písať zložené prídavné meno *vedecko-technický* so spojovníkom alebo bez neho? (s. 280). – S čím súvisí slovo *bachant*? (s. 220). – *Urobíme všetko pre to, aby ...?* (s. 239). – Možno hovoriť o *materskej škole*? (s. 243). Príspevok *Možno hovoriť o konkurencii predložiek pre a na?* znovu publikovaný pod zmeneným názvom: *Predložky pre a na*. – Práca, 6. 9. 1988, s. 5. – Ďalší znovu publikovaný príspevok: *Kedy zásluhou a kedy vinou?* – Tamže: 24. 7. 1989, s. 5.

Skloňovanie českých zemepisných názvov v slovenčine. In: Predškolská výchova, 1988/89, roč. 43, s. 25.

Jazykové vedomie. In: Nedefná Pravda, 1988, roč. 21, č. 22, s. 7. – Tamže: Z listov našich čitateľov (č. 18, s. 7). – O vedeckom jazykovom vedomí (č. 26, s. 7). – Predložky a ich spájateľnosť (1) (č. 32, s. 7). – Predložky a ich spájateľnosť (2) (č. 33, s. 7). – Bratislava a jazyková kultúra (č. 35, s. 7). – Generáli bez vojska? (č. 36, s. 7). – Slovenčina pri vzniku ČSR (č. 44, s. 7). – Čas hodnoty slova (č. 52, s. 7).

Čo so slovesom *absentovať*? In: Večerník, 27. 5. 1988, s. 3.

1989

Vonkajšie a vnútorné podmienky rozvoja spisovného jazyka. (Príspevok do diskusie o teórii spisovného jazyka.) In: Jazykovedný časopis, 1989, roč. 40, č. 2, s. 124 – 133, nem. res. s. 133.

Členenie slovnej zásoby a kritériá jej členenia. In: Slovenská reč, 1989, roč. 54, č. 3, s. 158 – 171.

Štěpán, J.: Čas ve větě a textu. Praha 1987. In: Slovenská reč, 1989, roč. 54, č. 6, s. 375 – 380.

Sloveso *rezignovať* a jeho väzba. In: Slovenská reč, 1989, roč. 54, č. 2, s. 123 – 126.

Ešte o slovenčine a Bratislave. In: Nedefná Pravda, 1989, roč. 22, č. 2, s. 7. – Tamže: Diskusia o slovenčine pokračuje (č. 16, s. 7). – Jazyková výchova v materských školách (č. 22, s. 7). – Čitatelia sa zamýšľajú nad slovenčinou (č. 23, s. 7). – Je nám taký humor potrebný? (č. 33, s. 7). – Načo máme jazykové príručky? (č. 34, s. 7). – Čitatelia sa zamýšľajú... (č. 39, s. 7). – Čitatelia sa zamýšľajú nad slovenčinou (č. 42, s. 7).

Prof. Šimon Ondruš šesťdesiatpäťročný. In: Slavica Slovaca, 1989, roč. 24, č. 3, s. 272 – 273.

Pohyb v jazyku. In: Smena, 19. 4. 1989, s. 6 (rozhovor A. Demekovej s F. Kočišom).

1990

Slovenčina moja. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1990. 136 s. ISBN 80-08-00394-4.

Ref.: Balážiková, K.: Múdry čin SPN. Vyšla pozoruhodná publikácia o jazyku. – Učiteľské noviny, 1991, roč. 41, č. 12, s. 5. – 2. Jacko, J.: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 1991/92, roč. 38, č. 3, s. 132 – 134. – 3. Šimková, M.: Krátke výklady o slovenčine. – Kultúra slova, 1992, roč. 26, č. 2, s. 58 – 61.

O viacnásobnom prísudku zo syntagmatického a sémantického hľadiska. In: Slovenská reč, 1990, roč. 55, č. 2, s. 108 – 117.

O názve našej republiky. Čo vravia platné pravopisné pravidlá. In: Národná obroda, 31. 8. 1990, s. 10.

V pravopise staré praktiky? Slovo prispievateľa – hlas do diskusie. In: Slovenský denník, 21. 5. 1990, s. 5.

Kedy bude rehabilitovaný prof. Ľudovít Novák? Zakladateľský zjav našej jazykovedy. In: Národná obroda, 30. 6. 1990, s. 11.

September nebola len škola. O nástupe do pracovných táborov pred 40. rokmi. In: Slovenský denník, 3. 9. 1990, s. 5.

O viacnásobnom prísudku zo syntagmatického a sémantického hľadiska. In: Zápisník slovenského jazykovedca, 1990, roč. 9, č. 1, s. 11 – 13 (témy prednášky konanej dňa 29. 11. 1989 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).

Váda, chyba či záhada? In: Slovenská reč, 1990, roč. 55, č. 6, s. 375 – 377.

O výrazoch *zimbabwiansky* a *ostatný*. In: Kultúra slova, 1990, roč. 24, č. 8, s. 287 – 288.

Aký význam má sloveso *kasírovať*? In: Večerník, 13. 4. 1990, s. 3.

Na dôvernej linke František Kočíš, jazykovedec. In: Národná obroda, 13. 11. 1990, s. 10.

1991

Pravidlá slovenského pravopisu. 1. vyd. Bratislava: Veda 1991. 536 s. Ed. M. Považaj (spoluautori L. Dvonč, J. Doruľa, J. Genzor, J. Horecký, J. Kačala, I. Masár, M. Považaj). ISBN 80-224-0080-7.

Ref.: Kráľ, A.: Nejde o pravopisnú reformu. Nad novými Pravidlami slovenského pravopisu. In: Slobodný piatok, 1991, roč. 2, č. 44, s. 8. – 2. Ripka, I.: Nové Pravidlá slovenského pravopisu. – Knižná revue, 1991, roč. 1, č. 12, s. 7. – 3. Findra, J.: Pravopis ako individuálny a sociálny fenomén. Nad novými Pravidlami slovenského pravopisu. – Jazykovedný časopis, 1992, roč. 43, č. 1, s. 48 – 53. – 4. Jacko, J.: Slovenská reč, 1992, roč. 57, č. 4, s. 247 – 254. 5. Rýžková, A.: Nad novými Pravidlami slovenského pravopisu. – Kultúra slova, 1992, roč. 26, č. 5 – 6, s. 186 – 190. – 6. Chloupek, J.: Pravidlá slovenského pravopisu. – Slovo a slovesnosť, 1993, roč. 54, č. 1, s. 75 – 76.

Slovosledné tendencie v slovenskej syntaxi. In: Slovenská reč, 1991, roč. 56, č. 3, s. 129 – 139.

Slovenčina v našich liturgických spevoch. In: Katolícke noviny, 1991, roč. 106 (142), č. 33, s. 11.

Nech pravda zase znie. In: Slovenský denník, 10. 12. 1991, s. 5.

Nezhodný prívlastok vyjadrený vlastným menom vo funkcii podmetu a jeho zhoda s prísudkom. In: Zápisník slovenského jazykovedca, 1991, roč. 10, č. 3 – 4, s. 12 (témy prednášky konanej dňa 13. 11. 1991 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre).

Ako písať zložené prídavné meno *hluchonemý*. In: Slovenská reč, 1991, roč. 56, č. 4, s. 254 – 256.

Zachovajme objektivnosť a správnosť jazykového výkladu. In: Slovenský denník, 25. 4. 1991, s. 2 (o písaní *boží* – *Boží*).

Za dr. Jozefom Orlovským. In: Slovenská reč, 1991, roč. 56, č. 1, s. 52 – 53.

1992

Otázniky nad pravopisom prídavného mena boží. In: Slovenská reč, 1992, roč. 57, č. 1, s. 30 – 36.

Nezhodný prívlastok vyjadrený vlastným menom vo funkcii podmetu a jeho zhoda s prísudkom. In: Slovenská reč, 1992, roč. 57, č. 3, s. 150 – 156.

Ľud ako základ života národa a štátu. In: Studia Academica Slovaca. 21. Prednášky XXVIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1992, s. 41 – 49. ISBN 80-85697-00-9.

- Pravidlá slovenského pravopisu pod drobnohľadom učiteľov slovenčiny. In: Učiteľské noviny, 1992, roč. 42, č. 19, s. 8.
- Dielo jedinečné a dôležité. Historický slovník slovenského jazyka. [Historický slovník slovenského jazyka. 2. Red. M. Majtán.]. In: Národná obroda, 2. 7. 1992, s. 7 (ref.).
- Hlinka, A.: Cesty k nekonečnu. Základné otázky prirodzenej teológie. Bratislava 1991. In: Viera a život, 1992, roč. 2, s. 229 – 235 (rec.).
- Nedochôdča, nedôchodča*. In: Slovenská reč, 1992, roč. 57, č. 1, s. 63 – 64.
- Záverečná správa komisie JÚĽŠ SAV pre nápravu krívd. In: Slovenská reč, 1992, roč. 57, č. 3, s. 178 – 179 (spoluautori I. Masár, Š. Michalus).
- PhDr. Vlado Uhlár osemdesiatročný. In: Slovenská reč, 1992, roč. 57, č. 6, s. 368 – 369.
- Ja som si vyvolil vás ... Pri životnom jubileu Mons. Daniela Faltina. In: Katolícke noviny, 1992, roč. 107 (143), č. 17, s. 13 (k 65. výročiu narodenia D. Faltina).

1993

- Teória spisovného jazyka a jazykovej kultúry a jej vymedzenie v súčasnej komunikácii. In: Slovenská reč, 1993, roč. 58, č. 4, s. 228 – 234.
- Významové deviácie biblických frazeologizmov. In: Frazeológia vo vzdelávaní, vede a kultúre. Phraseology in Education, Science and Culture. Zborník materiálov z II. medzinárodnej frazeologickej konferencie. Nitra 14. – 16. september 1992. Red. E. Krošláková, Nitra: Vysoká škola pedagogická, Fakulta humanitných vied 1993, s. 201 – 205. – Znovu publikované pod zmeneným názvom: Významový odklon biblických frazeologizmov. In: Viera a život, 1993, roč. 3, s. 122 – 129.
- Výslovnosť portugalských osobných mien v slovenčine. In: Slovenská reč, 1993, roč. 58, č. 5, s. 281 – 286 (spoluautor L. Trup).
- Aktuálne členenie, syntagmatický princíp a slovosled. In: Slovenská reč, 1993, roč. 58, č. 1, s. 5 – 15.
- Zapájanie priraďovacích syntagiem do štruktúry vety. In: Slovenská reč, 1993, roč. 58, č. 5, s. 268 – 275.
- Systém jazyka a vyučovanie syntaxe na základnej škole. In: Zborník z vedeckého sympózia Moderné technológie vzdelávania. Časť 4. Komunikačný program výučby materinského jazyka. Súčasné trendy vo vyučovaní cudzích jazykov. (Na obálke: Medacta '93. Vysoká škola pedagogická Nitra. Zborník 4.) Red. A. Hašková et al. Nitra: Vysoká škola pedagogická 1993, príl., s. [1 – 6], angl. res. s. [6].
- Jazyk a čas. 1. Historický vývin slovenčiny. 2. Súčasný stav slovenského spisovného jazyka. Autor scenára pre Slovenskú televíziu v Bratislave. Vysielané v júni 1993.
- Na ceste k väčšej zodpovednosti ... In: Slovenská reč, 1993, roč. 58, č. 1, s. 3 – 5.
- Závažnejšie dokumenty mystéria Cirkvi z 19. a 20. stor. In: Viera a život, 1993, roč. 3, s. 160 – 165 (spoluautor E. Krapka; slovenský preklad názvov dokumentov).
- Mňačko ako „pútnik“ na Sivej Brade. In: Katolícke noviny, 1993, roč. 108 (144), č. 27, s. 7.
- Jedinečná prezentácia Slovenska. XI. medzinárodný zjazd slavistov v Bratislave. In: Republika, 30. 7. 1993, s. 10.
- Členenie slovnej zásoby a kritériá jej členenia. In: Zápisník slovenského jazykovedca, 1993, roč. 12, s. 23 (tézy prednášky konanej dňa 25. 5. 1993 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).
- Die Gliederung des Wortschatzes und Kriterien dieser Gliederung. In: XI. medzinárodný zjazd slavistov. Zborník resumé. Red. S. Mislavičová et al. Bratislava: Veda 1993, s. 529 – 530.

Zapájanie priradovacích syntagiem do štruktúry vety. In: Zápisník slovenského jazykovedca, 1994, roč. 12, s. 9 – 10 (témy prednášky konanej dňa 26. 1. 1993 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre).

Zbytočné kvapkanie blenu. (Na margo knihy Š. Moravčíka Mágia reči.). In: Viera a život, 1993, roč. 3, s. 278 – 281 (rec.).

Internálne formy politickej perzekúcie. Zborník referátov, reminiscencií a autentických dokumentov. Košice 1992. In: Viera a život, 1993, roč. 3, s. 377 – 380 (rec.).

Kánon – kanonický či kánonický? In: Slovenská reč, 1993, roč. 58, č. 6, s. 380 – 382.

Na päťdesiatku doc. PhDr. Ladislava Trupa, CSc. In: Slovenská reč, 1993, roč. 58, č. 2, s. 108 – 110.

Nad tichým odchodom akademika Ľudovíta Nováka. In: Slovenská reč, 1993, roč. 58, č. 1, s. 29 – 30.

Slavisti v Bratislave. (Hovoríme so zástupcom riaditeľa Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV doc. PhDr. Františkom Kočišom, CSc.). In: Knižná revue, 1993, roč. 3, č. 17, s. 12 (rozhovor P. Hudíka s F. Kočišom o 11. medzinárodnom zjazde slavistov konanom v dňoch 30. 8. – 8. 9. 1993 v Bratislave).

1994

Teória spisovného jazyka a jazykovej kultúry v súčasnej komunikácii. (Rozšírené tézy.) In: Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Budmerice 27. – 29. októbra 1994 (konferenčné materiály). Red. J. Doruľa. Bratislava – Martin: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – Matica slovenská 1994, s. 7 – 8.

Slovenčina na križovatke európskych dejín. In: Slovenská reč, 1994, roč. 59, č. 6, s. 321 – 328.

Slová *miesto*, *namiesto* ako predložky a spojky. In: Slovenská reč, 1994, roč. 59, č. 4, s. 233 – 240.

Odpoveď F. Sabolovi. In: Slovenská reč, 1994, roč. 59, č. 6, s. 358 – 360.

O význame a používaní druhotných predložiek *vd'aka*, *zásluhou* a *vinou*. In: Kultúra slova, 1994, roč. 28, č. 4, s. 208 – 213.

Slovenčina na predaj – na rade je prípona *-ová*. In: Kultúra slova, 1994, roč. 28, č. 1, s. 29 – 33.

Systém jazyka a vyučovanie syntaxe v škole. In: Slovenská reč, 1994, roč. 59, č. 2, s. 65 – 69.

Povinnosti a práva laikov v Cirkvi. In: Ius et iustitia. Acta III symposii iuris canonici anni 1993. Spišská Kapitula: Kňazský seminár biskupa Jána Vojtašáka 1994, s. 151 – 172.

Súčasný stav a perspektívy výskumu slovenského jazyka. (Zamyslenie po 150. výročí štúrovskej slovenčiny.). In: Slovenská reč, 1994, roč. 59, č. 1, s. 3 – 6.

Dovolený, dovolene, dovolenosť. In: Slovenská reč, 1994, roč. 59, č. 3, s. 187 – 189.

Odkanalizovanie Prievozu? In: Kultúra slova, 1994, roč. 28, č. 2, s. 99.

Správa o vedeckom sympóziu Moderné technológie vzdelávania. In: Slovenská reč, 1994, roč. 59, č. 1, s. 57 – 59 (správa o sympóziu konanom v dňoch 31. 5. – 4. 6. 1993 v Nitre; spoluautorka Z. Kováčová).

Vzácné životné jubileum Dr. Gejzu Horáka. In: Kultúra slova, 1994, roč. 28, č. 1, s. 46 – 48 (k 75. narodeninám G. Horáka).

Pripomíname si životné jubileum doc. Jána Doruľa. In: Slavica Slovaca, 1994, roč. 29, č. 1, s. 65 – 66 (k 60. narodeninám J. Doruľa).

1995

Teória spisovného jazyka a jazykovej kultúry v súčasnej komunikácii. In: Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Materiály z konferencie konanej v Budmericiach

27. – 29. októbra 1994. Red. M. Považaj. Bratislava: Veda 1995, s. 12 – 21. ISBN 80-224-0428-4.
- Kardinál Jozef Tomko či Jozef kardinál Tomko?* In: Kultúra slova, 1995, roč. 29, č. 3, s. 135 – 141 (spoluautor L. Dvonč).
- Vraj „hranolčeky v tégliku“. In: Kultúra slova, 1995, roč. 29, č. 4, s. 212 – 215.
- Ešte o písaní čiarky pred priraďovacími spojkami *alebo, či*. In: Kultúra slova, 1995, roč. 29, č. 2, s. 69 – 71.
- Časopis Slovenská reč vstupuje do 60. ročníka. In: Slovenská reč, 1995, roč. 60, č. 1, s. 3 – 8. – Znovu publikované pod rovnakým názvom: In: Studia Academica Slovaca. 24. Prednášky XXI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1995, s. 85 – 92. ISBN 80-85697-24-6.
- [Diskusný príspevok.] In: Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Materiály z konferencie konanej v Budmericiach 27. – 29. októbra 1994. Red. J. Doruľa. Bratislava: Veda 1995, s. 68 – 72.
- Nové, resp. spresnené alebo rozšírené významy slov *formácia* a *formovať*. In: Slovenská reč, 1995, roč. 60, č. 3, s. 189 – 191. – Tamže: Zložené prídavné mená typu *vedecko-popularizačný* (s. 339 – 342).
- 1996
- O tzv. prekladaní, resp. úprave textov starších autorov zo slovenčiny do slovenčiny. In: Slovenská reč, 1996, roč. 61, č. 6, s. 353 – 360.
- Otázka prídavného mena k substantívu *bilingvizmus*. In: Slovenská reč, 1996, roč. 61, č. 3, s. 155 – 159.
- Vedecký a ideový odkaz Trnavskej univerzity 1635 – 1777. In: Trnavská univerzita 1635 – 1777. 1. Referáty z cirkevných dejín Slovenska. Red. J. Šimončíč. Trnava: Trnavská univerzita 1996, s. 21 – 27, angl. abstrakt s. 26 – 27. ISBN 80-88774-15-2.
- 1997
- Náboženská slovná zásoba a reedícia základných normatívnych príručiek. In: Slovenská reč, 1997, roč. 62, č. 1, s. 11 – 19.
- 1998
- Pravidlá slovenského pravopisu. 2., dopl., a preprac. vyd. Bratislava: Veda 1998. 576 s. 3., uprav. a dopl. vyd. 2000. 592 s. (spoluautori J. Doruľa, L. Dvonč, J. Genzor, J. Horecký, J. Kačala, I. Masár, M. Považaj). ISBN 80-224-0532-9.
- Ref.: Dudok, M.: Nové vydanie Pravidiel slovenského pravopisu. – Hlas ľudu (Nový Sad, Juho-slávia), 1998, roč. 35, č. 37, s. 11. – 2. Považaj, M.: Nové vydanie Pravidiel slovenského pravopisu. – Správy Slovenskej akadémie vied, 1998, roč. 34, č. 19, s. 6. – 3. Žigová, Ľ.: O novom vydaní pravopisnej kodifikačnej príručky. – Predškolská výchova, 1998/99, roč. 53, č. 1, s. 16 – 17. – 4. Findra, J.: Druhé vydanie Pravidiel slovenského pravopisu. – Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 4, s. 220 – 223. – 5. Tibenská, E.: Nad novým vydaním Pravidiel slovenského pravopisu. – Kultúra slova, 1999, roč. 33, č. 2, s. 98 – 102. – 6. Dudok, M.: Staronové pravidlá slovenského pravopisu. – Hlas ľudu (Nový Sad, Juho-slávia), 20. 12. 2000, príl. Obzory, 2000, roč. 17, č. 12, s. 5.

SLEX '99. Elektronický slovník slovenského jazyka. Krátky slovník slovenského jazyka. Synonymický slovník slovenčiny. Pravidlá slovenského pravopisu. 1. vyd. Bratislava: Forma 1998 (spoluautor Pravidiel slovenského pravopisu).

Ref.: Bosák, J.: Tri jazykové príručky na jednom cédečku. – Rodina a škola, 1999, roč. 47, č. 5, s. 4. – 2. Strasser, D.: Slovenčina na ex. – Dominofórum, 1999, roč. 8, č. 10, s. 14.

Východiská konštituovania náboženského štýlu v súčasnej spisovnej slovenčine. In: Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Tyrnaviensis. Zborník Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity. Séria A – humanitné vedy. Red. P. Híc. Trnava: Trnavská univerzita, Pedagogická fakulta 1998, s. 19 – 27, angl. abstrakt s. 19. ISBN 80-88774-42-X.

1999

Ešte o pravopise příslovíek z predložkových pádov. In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 3, s. 129 – 136, angl. abstrakt s. 129.

Spisovná slovenčina a sakrálné texty. In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 5, s. 268 – 271, angl. abstrakt s. 268.

Semiotika a znak v Loretánskych litániách. In: Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Tyrnaviensis. Zborník Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity. Séria A – humanitné vedy. Red. P. Híc. Trnava: Trnavská univerzita, Pedagogická fakulta 1999, s. 17 – 25, angl. abstrakt s. 17. ISBN 80-88774-64-0.

Chcel sa prežehnať, vykľal si oko. In: Kultúra slova, 1999, roč. 33, č. 3, s. 147 – 150.

O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov. Red. J. Doruľa. Bratislava 1997. In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 5, s. 295 – 300 (rec.).

Životné jubileum PhDr. Antona Bujalku. In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 5, s. 315 – 316 (k 70. narodeninám).

2000

Sociolingvistické „prepínanie kódov“. In: Slovenská reč, 2000, roč. 65, č. 5 – 6, s. 295 – 303, angl. abstrakt s. 295.

Vyučovanie základov jazyka v základnej škole. In: Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Tyrnaviensis. Séria A – Philologica. Red. P. Híc. Trnava: Trnavská univerzita, Pedagogická fakulta 2000, s. 35 – 44, angl. abstrakt s. 35. ISBN 80-88774-82-9.

Nepochopiteľné obchádzanie faktov o likvidácii Cirkvi v roku 1950. In: Viera a život, 2000, roč. 10, s. 43 – 46.

Reakcia na reakciu Dr. Juraja Chovanca-Reháka. In: Viera a život, 2000, roč. 10, s. 332 – 333.

Etyka międzyludzkiej komunikacji. Red. J. Puzynina [Puzininová]. Warszawa 1993. In: Viera a život, 2000, roč. 10, s. 72 – 75 (rec.).

Smutné vysvedčenie pre našu odbornú náboženskú literatúru. [Takáčová, L. a kol.: Kresťanská terminológia. Malý náučný a pravopisný slovník kresťanských termínov. Zvolen 1996.]. In: Slovenská reč, 2000, roč. 65, č. 4, s. 230 – 240 (rec.).

2001

Krach jazykového vedomia. In: Literárny týždenník, 2001, roč. 14, č. 4, s. 2 – 3.

2002

Filozofické a metodologické problémy súčasnej teoretickej jazykovedy u nás. In: Acta Facultatis Paedagogicae Universitas Tynaviensis. Séria A – Philologica. 6. Red. P. Híc. Trnava: Trnavská univerzita, Pedagogická fakulta 2002, s. 35 – 41, angl. abstrakt s. 35. ISBN 80-89074-50-2.

Vzťah podmetu a prísudku ako hlavných (základných) vetných členov. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 2002/2003, roč. 49, č. 3 – 4, s. 65 – 70.

Môj prístup k jazykovej a liturgickej úprave piesní Jednotného katolíckeho spevníka. In: Adoramus Te, 2002, roč. 5, č. 3, s. 7 – 9.

2003

Problémy textovej úpravy Jednotného katolíckeho spevníka. In: Viera a život, 2003, roč. 13, č. 1, s. 33 – 37.

Úvod Na cestu. In: Maliňski, M.: Aby neomdlievali na ceste. Liesek: Rímskokatolícky farský úrad 2003, s. 5 – 7. ISBN 80-89070-13-2.

2004

O preklade reálií a alúzií z latinčiny do slovenčiny v sakrálnych textoch. In: Letná škola prekladu. 2. Kvalita prekladu a prekladateľské kompetencie. Zborník prednášok. Ved. red. A. Keníž. Bratislava: AnaPress 2004, s. 139 – 147. ISBN 80-89137-04-0.

Slovesá *zadýchať*, *zadýchajú sa*, *zadychčajú sa* v staršom i novšom slovníkovom spracovaní. In: Kultúra slova, 2004, roč. 38, č. 6, s. 336 – 340.

Nevyhovujúci štandard. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 2004/2005, roč. 51, č. 1 – 2, s. 35 – 40.

Bugárová, M.: Intonácia a sémantika vety. Nitra, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa 2001. 134 s. In: Slovenská reč, 2004, roč. 69, č. 1, s. 57 – 60 (rec.).

Nedôstojný preklad dokumentu Pápežskej biblickej komisie Interpretácia Biblie v Cirkvi. [Interpretácia Biblie v Cirkvi. Preložil M. Kocúr. Spišské Podhradie, Kňazský seminár biskupa J. Vojtaššáka, 1995. 137 s.]. In: Kultúra slova, 2004, roč. 38, č. 1, s. 38 – 41 (rec.).

Kde čert nemôže škodiť, aspoň zasmradí. Polemicky o Čiernych barónoch. In: Literárny (dvoj)týždenník, 2004, roč. 17, č. 26 – 27, s. 4.

2005

Slovo *mol* a jeho slovníkové spracovanie v slovenčine. In: Slovenská reč, 2005, roč. 70, č. 1 – 2, s. 57 – 59.

Levočský študent na prelome čias (1). In: Kultúra, 2005, roč. 4, 9. 2. 2005, s. 12. – Tamže: Levočský študent na prelome čias (2) (23. 2. 2005, s. 12).

2006

Od osnov cez štandard ku kurikulu. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 2005/2006, roč. 52, č. 5 – 6, s. 156 – 159.

Fordinálová, E.: *Neprestanem Ťa hľadať*. Bratislava – Trnava: Lúč – Spolok Sv. Vojtecha 2005. 89 s. ISBN 7114-527-0 (Lúč), 80-7162-572-8 (SSV). In: *Viera a život*, 2006, roč. 16, č. 3, s. 85 – 86 (rec.).

2007

Ešte raz o výrazoch *napriahnuť* a *náprah*. In: *Slovenská reč*, 2007, roč. 72, č. 2, s. 105 – 106.

Prekladateľská činnosť

Codex Iuris canonici. Kódex kánonického práva. Latinsko-slovenské vydanie Trnava: Spolok sv. Vojtecha 1996. 894 s. (spoluprekladateľ).

Pokyny na riešenie niektorých otázok spolupráce laických veriacich, zameranej na kňazskú službu. 1. vyd. Trnava: Spolok sv. Vojtecha 1998, s. 3 – 54 (preklad z latinčiny).

Ján Pavol II. Apoštolský list, vydaný v podobe Motu proprio Na obranu viery, ktorým sa dopĺňajú niektoré normy Kódexu kánonického práva a Kódexu kánonov východných cirkví. 1. vyd. Trnava, Spolok sv. Vojtecha 1999, s. 3 – 29 (preklad z latinčiny).

Redakčná činnosť

Nedeľná Pravda, 1976, roč. 9 – 1991, roč. 24; Nedeľná Pravda, 1992, roč. 1 – 1994, roč. 3; Nedeľná Pravda – magazín, 1995, roč. 4 (redaktor rubriky Slovenčina naša).

Slovenská reč, 1972 – 1982 (člen red. rady, výkonný redaktor).

Slovenská reč, 1982 (č. 4) – 1997 (č. 1), (hlavný redaktor).

Kultúra slova, 1982, roč. 16 – 1997, roč. 31 (člen red. rady).

Slovenská reč, 1996, roč. 61 – 1997, roč. 62, č. 1 (hlavný redaktor), 1997, roč. 62, č. 2 – 6 (člen red. rady).

Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Tyrnaviensis. Series A – litterarum humanarum. 1. vyd. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity 1997. 64 s. ISBN 80-88774-28-4 (predseda red. rady).

Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Tyrnaviensis. Séria A – humanitné vedy. 1. vyd. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity 1998. 183 s. ISBN 80-88774-42-X (predseda red. rady).

Jurczak-Trojan, Z. [Jurczaková-Trojanová, Z.] – Mieczkowska, H. [Mieczkowská, H.] – Papierz, M. [Papierzová, M.]: Słownik słowacko-polski. Zv. 1. A – O. Kraków: Uniwersytas 1998. 662 s. (redaktor, spoluredaktorky M. Dudášová, M. Pisárčiková). ISBN 83-7052-899-6.

Jurczak-Trojan, Z. [Jurczaková-Trojanová, Z.] – Mieczkowska, H. [Mieczkowská, H.] – Papierz, M. [Papierzová, M.]: Słownik słowacko-polski. Zv. 2. P – Ź. Kraków, Uniwersytas 1998. 672 s. (redaktor, spoluredaktorky J. Dudášová, M. Pisárčiková). ISBN 83-7052-899-6.

Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Tyrnaviensis. Séria A – humanitné vedy. 1. vyd. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity 1999. 172 s. ISBN 80-88774-64-0 (predseda red. rady).

Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Tyrnaviensis. Séria A – Philologica. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity 2000. 140 s. ISBN 80-88774-82-9 (zostavovateľ a predseda red. rady).

Maliński, M.: *Aby neomdlievali na ceste*. Liesek: Rímskokatolícky farský úrad 2003, 346 s. ISBN 80-89070-13-2 (jazyková úprava spolu s M. Vrabčekom).

Literatúra

- Dvonč, L.: František Kočiš šesťdesiatročný. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 1988/89, roč. 35, č. 1, s. 24 – 25.
- Dvonč, L.: Súpis prác Františka Kočiša za roky 1978 – 1987. In: Slovenská reč, 1988, roč. 53, č. 4, s. 231 – 239.
- Horecký, J.: Životný medzník Františka Kočiša. In: Kultúra slova, 1988, roč. 22, č. 8, s. 281 – 282 (k 60. narodeninám).
- Kačala, J.: Životné jubileum Františka Kočiša. In: Slovenská reč, 1988, roč. 53, č. 4, s. 229 – 231 (k 60. narodeninám).
- Kočiš, František. In: Encyklopédia jazykovedy. Sprac. J. Mistrík s kolektívom autorov. Bratislava: Obzor 1993, s. 238 – 239 (heslo).
- Oravcová, A.: Autorský register časopisu Slovenská reč 51, 1986 – 60, 1995. In: Slovenská reč, 1995, roč. 60, č. 5 – 6, s. 352 – 353, 361, 370, 381 – 392 (záznam prác F. Kočiša uverejnených v r. 1986 – 1995 v Slovenskej reči).
- František Kočiš. In: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1976 – 1985). Bratislava: Veda 1997, s. 246 – 253 (súpis prác F. Kočiša za roky 1976 – 1985).
- František Kočiš. In: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1986 – 1995). Bratislava: Veda 1998, s. 270 – 276 (doplňky k bibliografii F. Kočiša za roky 1976 – 1985 a súpis prác za roky 1986 – 1995).
- Ondruš, Š.: Slovakista František Kočiš jubiluje. In: Slovenská Republika, 18. 8. 1998, s. 9 (k 70. narodeninám F. Kočiša).
- František Kočiš. In: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1996 – 2000). Bratislava: Veda 2003, s. 184 – 186. ISBN 80-224-0719-4 (súpis prác za roky 1996 – 2000).
- František Kočiš. In: Behýlová, J. – Smetanová, Y.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (2001 – 2005) (súpis prác F. Kočiša za roky 2001 – 2005) (v tlači).

Zostavili: *Ladislav Dvonč, Júlia Behýlová*

Skloňovanie priezvisk typu *Burleigh*. – Rozdiely medzi pravopisnou a výslovnostnou podobou spôsobujú problémy pri skloňovaní najmä vtedy, ak sa takáto asymetria týka konca slova. Podobná dilema vzniká aj pri skloňovaní anglických osobných mien typu *Burleigh*.

Na základe ortografie sa takéto mená skloňujú podľa klasického typu chlap, pretože sú v nominatíve zakončené na spoluhláskový grafému: *Burleigh* – gen. *Burleigha*. Na základe výslovnosti prichádza do úvahy skloňovanie podľa typu Škultéty, pretože tento typ mien sa vyslovuje s koncovým [i, í]: [bárli] – gen. [bárliho].

Pri riešení tohto problému sa v odbornej literatúre navrhuje vychádzať z ortografickej podoby, teda skloňovať podľa typu chlap.¹ Ako argument v prospech takéhoto riešenia sa uvádza analógia s úzom, ktorý sa uplatňuje pri francúzskych menách: *Rabelais* [rablé] – gen. *Rabelaisa* [rablésa], *Bourget* [burže] – gen. *Bourgeta* [buržeta]. Výslovnosť konca tvarotvorného základu sa teda v nepriamych pádoch prispôsobuje pravopisu: *Burleigh* [bárli] – gen. *Burleigha* [bárliga].

Nazdávame sa však, že táto argumentácia nie je úplne presvedčivá. Anglické mená typu *Burleigh* sú zakončené na grafému *-h*, čo pri skloňovaní podľa typu Škultéty nepredstavuje pravopisný problém, resp. pravopis sa tu nedostáva do zásadného rozporu s výslovnostnými a následne s gramatickými zákonitosťami slovenčiny: *Burleigh* [bárli] – gen. *Burleigho* [bárliho]. Zastretie morfeematickej hranice medzi tvarotvorným základom a formantom je komunikačne irelevantné: [bárliho]: *Burleigh-o* / *Burleigh-o*. Pri francúzskych menách práve grafické zakončenie bráni skloňovaniu podľa typu Škultéty, a to, prirodzene, najmä v písanej podobe: *Bonnet* [bone] – gen. **Bonneto* [boneho] – *Bonnet* [boneta], *Desaix* [dese] – gen. **Desaixho* [deseho] – *Desaix* [deseksa].

Podľa našich pozorovaní asymetria medzi ortografickou a ortoepickou formou vyúsťuje do dvoch protichodných tendencií – v opticko-vizuálnom komunikačnom type prevláda skloňovanie podľa typu chlap: *Burleigh* → gen. *Burleigha*; v akusticko-auditívnom type komunikácie sa prejavuje tendencia skloňovať meno *Burleigh* podľa typu Škultéty: [bárli] → gen. [bárliho]. Ďalšie príklady: *Colclough* [koukli] – gen. *Colclougha* [koukliga] / *Colclougho* [koukliho], *Eveleigh* [ívli] – gen. *Eveleigha* [ívliga] / *Eveleigho* [ívliho], *Leigh* [lí] – gen. *Leigha* [líga] / *Leigho* [lího], *Meigh* [mí] – gen. *Meigha* [míga] / *Meigho* [mího], *Raleigh* [róli] – gen. *Raleigha* [róliga] /

¹ Dvonč, L.: Cudzie podstatné mená s rozdielom medzi pravopisom a výslovnosťou z hľadiska skloňovania. In: Kultúra slova, 1978, roč. 12, č. 7, s. 241 – 246.

Pisárčiková, M.: Skloňovanie anglického priezviska *Rayleigh*. In: Kultúra slova, 1988, roč. 22, č. 4, s. 113 – 114.

Raleigho [róliho], *Rashleigh* [rešli] – gen. *Rashleigha* [rešliga] / *Rashleigho* [rešliho], *Rayleigh* [rejli] – gen. *Rayleigha* [rejliga] / *Rayleigho* [rejliho].

Typ skloňovania (chlap/Škultéty) sa v konkrétnych komunikátoch preferuje podľa toho, z akej podoby (výslovnostnej/grafickej) autor vychádza. Môžeme sa síce stretnúť s prejavmi asymetrizmu, teda so skloňovaním podľa typu Škultéty aj v písanej podobe (*film britského režiséra Mikea Leigha* – *poézia sira Waltera Raleigha* – *Väznili v nej Sira Waltera Raleigha* – *upresnil staršiu metódu lorda Rayleigha*) a naopak, so skloňovaním podľa typu chlap v hovorenej podobe (*anglický film Tajomstva a lži od Mika Leigha* [liga] – *Nad ďalším osudom McVeigha* [mekvíga] *sa však vznáša trest smrti*). Dominuje však symetrický model *písaná podoba* → *chlap*, *hovorená podoba* → *Škultéty*. Pri francúzskych menách takéto asymetrické kolísanie neexistuje. Ako už bolo spomenuté, v grafickej podobe skloňovanie podľa typu Škultéty neprichádza do úvahy (resp. je raritné): *Lemieux* [lemijé] – gen. *len Lemieuxa*, nie **Lemieuxho*.

Vzťah dominanty a subdominanty by v tomto prípade bolo možné presnejšie vyjadriť takto: ohýbanie v opticko-vizuálnom type komunikácie sa dominantne riadi pravopisnou podobou, ktorá subdominantne môže ovplyvniť aj výslovnosť (gen. *Burleigha* → [bárliga]); ohýbanie v akusticko-auditívnom type komunikácie sa dominantne riadi zvukovou podobou, ktorá subdominantne môže ovplyvniť aj ortografiu (gen. [bárliho] → *Burleigho*).

Uvedenú „deľbu práce“ podľa typu komunikačného kanála a z toho vyplývajúcu variantnosť pokladáme za normálnu, pretože odráža charakter tohto typu prevzatých vlastných mien v slovenčine. Z toho dôvodu sa v Slovníku anglických vlastných mien v slovenčine (Ološtiak – Bilá – Timková, 2006) tento typ spracúva v podobe: **Burleigh** [bárli], m., *Burleigha* [bárliga] / *Burleigho* [bárliho].

Martin Ološtiak